

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN

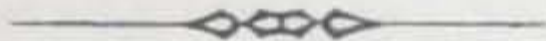
VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP

(GEVESTIGD TE UTRECHT).

VIER EN TWINTIGSTE DEEL.

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.
1903.

I N H O U D.

	Bladz.
VERSLAG VAN HET BESTUUR OVER HET DIENSTJAAR 1902 . . .	i
BIJLAGEN VAN HET VERSLAG:	
A. NAAMLIJST DER LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP . . .	XV
B. GENOOTSCHAPPEN, WAARMEDE HET GENOOTSCHAP IN BEZREKKING STAAT.	XXIX
C. OVERZICHT VAN DEN STAAT DER KAS VAN HET GENOOTSCHAP.	XXXIV
D. JAARVERSLAG VAN DE CENTRALE COMMISSIE VOOR DE HISTORISCH-STATISTISCHE KAARTEN IN NEDERLAND OVER 1902	XXXV
E. LIJST DER VAN JANUARI 1902 TOT JANUARI 1903 DOOR SCHENKING, RUILING OF AANKOOP VOOR HET GENOOTSCHAP VERKREGENE WERKEN.	XLI
MÉMOIRE D'ABRAHAM DE WICQUEFORT (1659), medegedeeld door PROF. A. WADDINGTON:	1
DE DOLEANTIE VAN EEN DEEL DER BURGERIJ VAN AMSTERDAM TEGEN DEN MAGISTRAAT DIER STAD IN 1564 EN 1565, mede- gedeeld door wijlen A. J. M. BROUWER ANCHER en DR. J. C. BREEN	59
NIEUWE FRAGMENTEN VAN DOBDTSCH REKENINGEN, medegedeeld door J. L. VAN DALEN.	201
<u>MEMOIRE TOUCHANT LE NEGOCE ET LA NAVIGATION DES HOLLAN- DOIS</u> , medegedeeld door DR. P. J. BLOK	221
DRIE BRIEVEN VAN WILLEM VAN OLDENBARNEVELT AAN HUGO DE GROOT, medegedeeld door DR. H. C. ROGGE	343
<u>CONTRACT TOT OPRICHTING VAN EEN ZWEEDSCH FACTORIE-COMPTOIR TE AMSTERDAM IN 1663</u> , medegedeeld door J. E. ELIAS.	356
NOG EEN BRIEF VAN WILLEM VAN OLDENBARNEVELT, mede- gedeeld door DR. H. C. ROGGE	401

Vol. 35 p 87-105

S. van Brakel Gene memorie over
den handel der West-Indische Compagnie.
omstreeks 1670

MEMOIRE TOUCHANT LE NEGOCE ET LA
NAVIGATION DES HOLLANDOIS,

MEDEGEDEELD DOOR

Dr. P. J. B L O K.

In het XIX^{de} deel dezer *Bijdragen en Mededelingen*¹⁾ had ik het genoegen een „advertissement” uit het jaar 1607 te doen afdrukken, waarin een uitvoerig overzicht werd gegeven van den toestand van handel en nijverheid hier te lande in het begin der 17de eeuw, in de eerste jaren dus van de opkomst van dien handel en die nijverheid. Thans kan ik een dergelijk overzicht, zij het slechts over den handel en de zeevaart, aanbieden uit het laatst derzelfde eeuw, naar het mij toeschijnt een veel nauwkeuriger en daardoor ook belangrijker overzicht. Door vergelijking der beide overzichten kan men zich thans een uitgewerkt denkbeeld vormen van de ontwikkeling ten minste van handel en zeevaart ten onzent in die eeuw.

Bij mijn bezoek aan de archieven en bibliotheken te Parijs in 1897²⁾ werd mijne aandacht getrokken

1) Blz. 1 vlg.

2) Verslag aangaande een voorloopig onderzoek te Parijs naar archivalia belangrijk voor de geschiedenis van Nederland ('s Gravenhage, Van Stockum, 1897).

door verscheidene daar aanwezige ¹⁾ belangrijke handschriften over de geschiedenis van onzen handel, waarvan er eenige, zooals na een voorloopig onderzoek bleek, in nauwe betrekking stonden tot het bekende, aan P. D. Huet, den bisschop van Avranches, toegeschreven werk: *Memoires sur le commerce des Hollandois*, het eerst uitgegeven te Amsterdam bij Emanuel du Villard (1717). Door vriendelijke bemiddeling van onzen Leidschen bibliothecaris, dr. S. G. de Vries, werd het mij mogelijk een dezer handschriften ²⁾ te Leiden te doen overschrijven. Bij de bekende bezwaren, te Parijs gemaakt tegen het overbrengen van handschriften uit de eene collectie naar de andere, zou eene nauwkeurige vergelijking van al deze handschriften zeer moeilijk, zoo niet feitelijk onmogelijk geweest zijn; thans, nu ik ééne kopie bezat, kon dit gemakkelijker geschieden. Het overgeschreven handschrift bleek weldra een afschrift te zijn van de bovengenoemde *Memoires*, d. w. z. geen afschrift van dit ook in vertaling herhaaldelijk gedrukte boek, waardoor het nu afgeschrevene nagenoeg waardeloos zou worden, maar van het reeds uit 1697 dagteekenende ³⁾ handschrift, dat aan het gedrukte boek van vijftien of twintig jaren later ten grondslag had gelegen.

Was dit resultaat op zichzelf reeds van belang voor de geschiedenis van dat alleszins merkwaardige boek, weldra kwam prof. Kernkamp mij berichten, dat

1) Vgl. dat Verslag, blz. 11, 12, 19, 27, 28, 44, 54: Bibl. Nationale, fds. français no. 12133, 18597, 22772; Bibl. de l'Arsenal, no. 676; Archives des Affaires Etrangères, Hollande, Mémoires et Documents, no. 49 en 50; Archives Nationales, Série K. 1349 en ms. no. 1059 (thans ook in K. 1349).

2) Bibl. Nat. fds. fr. no. 22772.

3) Over deze dateering straks nader.

hij op zijne reis naar het Noorden in den zomer van 1900, te Kopenhagen in de Koninklijke Bibliotheek een handschrift ¹⁾ van ongeveer denzelfden aard had gevonden en het had laten overschrijven. Bij vergelijking der beide afschriften bleek het aanstonds, dat ook zij in verband met elkander stonden en dat er bovendien betrekking bestond tusschen het Kopenhagsche ms. en sommige Parijsche mss., die daar worden toegeschreven niet aan Huet maar aan den Franschen gezant De Bonrepaus, die na den vrede van Rijswijk hier te lande een paar jaren zijne regeering had vertegenwoordigd.

De heer Kernkamp was zoo goed mij het te Kopenhagen voor hem vervaardigde afschrift ter uitgave af te staan. Met de beide afschriften gewapend, begaf ik mij nu in dit voorjaar naar Parijs om te trachten de onderlinge verhouding der verschillende handschriften na te gaan op grond ook van de voorloopige mededeelingen, mij door mijn vriend G. Busken Huet aldaar verstrekt ²⁾.

In de Bibliothèque Nationale moesten drie handschriften worden nagegaan: fonds fr. n°. 22772, waarvan ik een afschrift medebracht, n°. 12133 en n°. 18597. De beide laatsten zijn in den door Omont voortreffelijk bewerkten catalogus dezer afdeeling kortelijk beschreven ³⁾; het eene bevat 310 folia, het andere, voor zoover het onze *Memoires* betreft, 83 dicht beschreven folia. Beiden bleken afschriften te zijn van het oorspronkelijke handschrift der *Memoires*, waarvan ook het voor mij te Leiden afge-

1) Mss. in 4°., no. 520 der Ny Kongl. Saml. Later vond ik een geheel overeenkomstig handschrift in het stedelijk archief te Amsterdam, waarover later.

2) Naast prof. Kernkamp te Amsterdam ben ik ook hem zeer dankbaar voor de betoonde hulpvaardigheid.

3) Catal. des mss. français de la Bibl. Nat., fds. français.

schrevene een kopie was; beiden dagteekenen uit den eersten tijd na den vrede van Rijswijk ¹⁾); het laatste draagt den titel: „*Memoire de l'etat present du commerce general des Hollandois*”. Beide afschriften zijn niet zeer volledig in de opgave van statistieke gegevens en laten herhaaldelijk cijfers weg. Het bleek dus spoedig, dat zij tegenover het voor mij te Leiden afgeschrevene van weinig beteekenis geacht konden worden.

Beter is het afschrift, dat in de Archives des Affaires Etrangères als n°. 49 der „Mémoires et Documents”, afdeeling „Hollande”, wordt bewaard. Het is getiteld: „*Etat du commerce des Hollandois dans toutes les parties du monde, année 1697*”, en komt volkomen overeen met het voor mij afgeschrevene uit de Bibl. Nationale. Beide deze handschriften, van het handelsverbod van 5 Maart 1689 sprekende, getuigen ²⁾, dat het reeds „dure depuis sept ans”, hetgeen den datum van de samenstelling van dit gedeelte brengt tot ongeveer het voorjaar van 1696, wat intusschen met de opgave op den titel van het jaar 1697, als datum der voleindiging opgevat, zeer wel overeengebracht kan worden. Dat men die voleindi-

1) P. 113 van het eerste wordt van het handelsverbod van 5 Maart 1689 (Du Mont, Corps diplom. VII, 2, 213) gezegd, dat het „a duré près de 10 ans” en wordt het dus door den schrijver als opgeheven voorgesteld. Het is eerst opgeheven door het met Frankrijk gesloten handelsverdrag, dat op denzelfden dag als de vrede van Rijswijk (20 Sept. 1697) werd geteekend (vgl. Wagenaar, dl. XVI, blz. 408 vlg. en mijne Geschiedenis v. h. Ned. volk, V, blz. 417).

2) No. 49, fol. 61 v.; Bibl. Nat. no. 22772, fol. 57 v. Vgl. het gedrukte boek, ed. 1717, p. 100, waar staat: „elle a presque toujours duré depuis”, wat toen wel kon gezegd worden, daar de Spaansche successie-oorlog reeds van 1702 tot 1713 gevolgd was. De beide andere afschriften der Bibl. Nat. hebben op deze plaats wat wij in noot 1 aantekenden. Deze beide mss. zijn dus uit den tijd na dien vrede.

ging na den vrede van Rijswijk mag stellen, blijkt, behalve uit den titel, uit de ter zelfder plaats door den schrijver uitgesproken twijfel, of na dien vrede de oude handelsverbintenissen weder zullen kunnen herleven¹⁾).

Een derde handschrift uit de Bibliothèque de l' Arsenal²⁾, in den catalogus dier bibliotheek verkeerdelijk toegeschreven aan den gewezen boekhouder onzer O. I. C. Daniël Braems, met wiens rapport aan de Staten-Generaal al deze mss. en ook het gedrukte boek eindigen, is weder een afschrift van denzelfden aard als de zoo even genoemde twee uit de Bibl. Nationale.

Het zoo in verschillende handschriften reeds vóór 1700 verspreide ms., waarvan er ten minste één zich van ouds in het Fransche archief van Buitenslandsche Zaken bevond, terwijl van de drie uit de Bibl. Nat. waarschijnlijk wel één uit de daar ten deele terecht gekomen bibliotheek van Huet³⁾ afkomstig kan geacht worden, is dus eerst vijftien of twintig jaren later in druk uitgekomen. Het is waarschijnlijk geschreven in opdracht van de Fransche regeering, die op het einde der 17de eeuw, nog altijd door den geest van Colbert bezield, ook na den dood van dien staatsman (1683), onder leiding van mannen uit zijn school als Lepelletier en Pontchartrain, bijzondere belangstelling toonde voor zaken

1) „L'avenir nous fera mieux connoistre si après la Paix ils reprendront la route de France” etc. De in 1717 gedrukte tekst past deze uiting weder toe op den vrede van Utrecht (p. 100).

2) Daar n°. 676. Vgl. den uitgegeven Catalogue op dit nummer.

3) Vgl. Nouv. Biogr. Univers. in voce Huet, XXV, pag. 389. Een ander deel der papieren van Huet ligt in de Bibl. Laurentiana te Florence en is uitvoerig beschreven door Pélissier in de Rev. des Bibl. 1899, p. 1 suiv., en 1900, p. 67 suiv. Vgl. mijn Verslag van eene reis naar Italie enz. (1901), .blz. 36.

van handel en nijverheid, — ten minste in opdracht van sommige Fransche regeeringspersonen.

De in de eerste uitgave anonieme schrijver toch begint zijn boek, gedeeltelijk nog geschreven vóór den vrede¹⁾, met de woorden: „Des personnes a qui je ne dois rien refuser ayant souhaité que j'écrivisse sur le commerce quelque chose qui en pût donner une idée generale par rapport a la politique”; hij bestemde het bepaaldelijk voor de politiek', niet voor de handelspraktijk, maar voor „les personnes qui sont dans les emplois publics”²⁾. Het is in den loop der 18e eeuw veel gelezen en de eenigszins ingewikkelde bibliographie ervan is voor ons onderwerp niet zonder belang.

De schrijver der voorrede van *Huetii Commentarius de rebus ad eum pertinentibus* (Amst. bij Du Sauzet, 1718) noemt een druk van 1714 onder den titel *Le Grand Tresor Historique et Politique du florissant commerce des Hollandois dans tous les Etats et Empires du Monde* (Paris, 1714, 8°), en stelt de eerste uitgave onder den nieuwen gewijzigden titel „exeunte anno 1716”. Van de eigenlijke eerste uitgave onder den titel *Le Grand Tresor* etc. zijn echter nog twee uitgaven tot mijne kennis gekomen, eene gedrukt te Rouen bij Ruault in 1712 (12°), eene tweede te Parijs bij Fournier, 1714 (12°)³⁾; zij verschilt wat den inhoud betreft in geen enkel opzicht

1) Zie boven, blz. 224.

2) Vgl. het nog iets scherper daarover gezegde in het gedrukte boek, p. IV, waar bijgevoegd is: „soit de justice, police ou des finances.”

3) Beide voorhanden in de Bibl. Nationale te Parijs, waar de heer Busken Huet ze voor mij vergeleek met de uitgave der *Memoires* van 1717 en ze met deze geheel identiek bevond. Ook in de Kon. Bibl. te 's Gravenhage bevindt zich de uitgave van 1712 te Rouen.

van de latere uitgaven onder den titel *Memoires sur le commerce des Hollandois*.

De eerste druk onder dezen laatsten titel is van 1717 ¹⁾ en werd weldra gevolgd door eene „nouvelle édition augmentée de plusieurs Memoires et du Tarif general d'Hollande” ²⁾. Het boek was spoedig, reeds na de eerste uitgave, vertaald in het Hollandsch onder den titel: *De Hollandsche Koophandel in alle gewesten des werelds staatkundig verhandelt*, wederom anoniem en slechts met een „bericht des overzeters” voorzien ³⁾. Het verscheen ook te Londen in Engelsche, te Leipzig in Duitse bewerking. Maar in hetzelfde jaar nog verscheen het in nieuwe Hollandsche vertaling ⁴⁾, ditmaal voorzien van nauwkeurig door teekens aangegeven „bijvoegselen, waarmede men dienstig geacht heeft deze Verhandeling op sommige plaatsen, inzonderheid ten opzichte van het geschiedkundige, wat meerder uit te breiden”, zonder overigens de „misstellingen” van het oorspronkelijke te verbeteren. Naar deze tweede Hollandsche uitgave werd de bovengenoemde tweede Fransche ingericht, die tevens echter verbeterd werd naar aanleiding der op de eerste gemaakte aanmerkingen, wat haar nog meer waarde gaf, evenals de bijvoeging van het „tarif general” van in- en uitgaande rechten in de Republiek. De belangrijkste uitgave van de zes of zeven, die ik telde, is dus wel deze tweede Fransche.

Doch ook de tweede Hollandsche is merkwaardig, omdat daarin voor het eerst de naam van den, ook

1) Amst. bij Emanuel Du Villard 8°. Deze uitgave is in de Kon. Bibl. te 's Gravenhage en de Univers. Bibl. te Leiden te vinden.

2) 1718. Amst. bij Du Villard et Changuion, 8° (weinig zeldzaam).

3) Zonder jaartal. Amst. Bernardus Mourik, 12° (Kon. Bibl.).

4) 1717. Amst. bij Van Damme, Ten Hoorn en Ratelbandt, 12° (Leidsche Bibl.).

bij de tweede Fransche nog weder anoniemen, auteur wordt genoemd. Dat die auteur niemand anders is geweest dan Pierre Daniel Huet, bisschop van Avranches, meen ik elders te hebben aangetoond ¹⁾.

Een handschrift nu van dit werk van Huet is kort na de vervaardiging in handen gekomen van den Franschen gezant bij de Republiek François d'Usson de Bonrepas, die na den vrede van Rijswijk zijne regeering in Den Haag vertegenwoordigde.

Hij was een Gasconjer edelman uit Foix, die vroeger te land, daarna, sedert 1671, als „sous-lieutenant des galères” ter zee had gediend en door Colbert, den machtigen minister van marine, handel, koloniën en nijverheid uit den eersten tijd van Lodewijk XIV, was opgemerkt. Deze had hem in de bureaux van zijn ministerie geplaatst, hem zelfs in 1683 tot intendant-generaal der marine doen verheffen. Hij werd in 1685 naar Engeland gezonden om er den toestand der Engelsche marine te bestudeeren ²⁾. Macaulay noemt hem „the ablest man in the French admiralty” en stelt hem ver boven den anderen agent te Londen in dien tijd, Barillon. Hij bleef er geruimen tijd en genoot er den roep van „a most pleasing companion and a skilful diplomatist,” ingewijd in alle geheimen van Colbert's „mercantile politics.” Zijne depeches van het hof van Jacobus II teekenen zeer goed „le dedans de cette cour.”

1) In eene studie over: Parijsche handschriften over den Nederlandschen handel omstreeks 1700, geplaatst in Verslagen en Meded. der Kon. Akad. van Wetenschappen, Afd. Letterkunde, Nieuwe Serie, dl. V.

2) Over zijn leven geeft hij zelf eenige bijzonderheden in zijn aanvraag om ontslag dd. 12 Oct. 1699 (Archives des Affaires Etrangères te Parijs); verder een en ander bij Macaulay, History of England, I, p. 294, II, p. 285/6, III, p. 132, 257/9; vooral bij Saint-Simon, Mémoires (ed. 1829), II, p. 53 en XVII, p. 318.

Een kort bezoek in Holland „pour y prendre des connaissances” werd weldra gevolgd door een nieuwe zending naar Engeland om Jacobus eene Fransche vloot aan te bieden tot bescherming tegen de aanslagen van Willem III. Na de afwijzing daarvan keerde hij terug en werd na de groote débacle der Fransche vloot in den slag bij La Hogue en de inkrimping der Fransche marine Fransch gezant in de Hanzesteden in Denemarken (1693)¹⁾. Na den vrede van Rijswijk scheen hij de aangewezen man om zijn land te vertegenwoordigen in Den Haag, vooral omdat er volgens de vredesvoorwaarden een handelsverdrag moest worden gesloten op den voet van de in Colbert's dagen gesloten handelsverdragen van 1664 en 1667, waarop art. 12 van die voorwaarden betrekking had²⁾.

Bonrepas had nog de voldoening dit verdrag in December van het jaar 1699 definitief vastgesteld te zien. Daarmede was zijne taak feitelijk afgewerkt. Hij vroeg reeds in October zijn ontslag, in te gaan zoodra het traktaat definitief geteekend zou zijn, en wel op grond van zijn gezondheidstoestand, misschien omdat hij zoo niet opgewassen was tegen de verdere zeer bezwaarlijke diplomatieke onderhandelingen over de Spaansche successie. Den 8sten December werden de ratificatiën uitgewisseld en 9 December reeds hield hij zijn afscheidsrede in eene openbare zitting der Staten-Generaal, waarna hij onmiddellijk het land verliet³⁾.

1) Vgl. de noten op blz. 198 en 281 van het vierde deel van Boislisle's uitgave der Mémoires de St. Simon.

2) Vgl. over een en ander betreffende zijne diplomatieke werkzaamheid in Den Haag het vermeldde in de Versl. en Med. der Kon. Akademie, l.l.

3) Vgl. Res. St. Gen. i. d.

Hij vestigde zich nu te Parijs en werd als „lecteur du Roi” en raadsheer in het Parlement van Toulouse, hoewel belachelijk klein en met een onaangenaam accent behept, thans opgenomen in de hoogste kringen, de „bonne compagnie”, waarvan Saint-Simon ons de herinnering zoo nauwkeurig heeft bewaard. De gunst des konings en van Mad. de Maintenon, zijn „esprit”, zijn „capacité,” en zijn „talent” maakten hem een hoogst gezien man; hij bleef het ook onder den Regent, die hem weder in het bestuur der marine plaatste, tot zijn plotselingen dood, die in 1719 voorviel.

In den loop der correspondentie van Bonrepaus met zijne regeering ¹⁾ komt herhaaldelijk het plan ter sprake om de Fransche Oost-Indische Compagnie uit haar verval op te heffen. Pontchartrain en Maurepas, de Fransche ministers, die na Colbert handel, marine en koloniën bestuurden, hebben zich deze zaak blijkbaar zeer aangetrokken en lieten niet na om Bonrepaus' hulp in te roepen tot het verkrijgen van nadere inlichtingen omtrent den handel der Nederlanders in het algemeen, vooral omtrent de inrichting en werkzaamheid der beroemde, met zoo goeden uitslag bekroonde Nederlandsche Oost-Indische Compagnie en de daarmede in verband staande kredietinstelling, de niet minder beroemde Amsterdamsche Bank. Door bemiddeling van den bekenden Poolschen agent Mollo kwam Bonrepaus in betrekking tot een bekwaam Zeeuwsch koopman, Izaak Loysen uit Zieriksee, die zich bereid verklaarde om op het oude

1) Te Parijs in de Archives des Affaires Etrangères, afd. Correspondance politique, Hollande, 5 deelen over 1698, 7 over 1699, ten deele door zijne familie teruggegeven papieren. Wat er bij de familie achterbleef is in den revolutietijd geconfisceerd en thans te vinden in de Archives Nationales, K. 1349.

voetspoor van Lijntgens, Moucheron en Le Maire de Fransche Compagnie tot nieuw leven te brengen ¹⁾. Maurepas vooral toonde zich zeer bereid om dezen man in dienst te nemen en van de Fransche kolonie Pondichéry uit, het vaste punt, dat Frankrijk in Indië als middelpunt van handel en scheepvaart kon gebruiken, de concurrentie met Engelschen en Nederlanders te beginnen. Op zijne terugreis uit de badplaats Foix in het voorjaar van 1699 had Bonrepaus te Versailles met zijn minister gesproken en deze zond hem nu, behalve een afschrift van de ons bekende *Memoires sur le commerce des Hollandois* ²⁾ van Huet, een memorie van wege de Fransche Oost-Indische Compagnie, waarin deze vraagt „un état de toutes les marchandises”, die hare Nederlandsche zuster verhandelde, en een overzicht over den Nederlandschen handel in het algemeen, uitvoeriger dan de voorloopige inlichtingen, reeds van Loysen verkregen ³⁾. Bonrepaus verklaarde zich tot een en ander bereid; maar het kostte nogal tijd, want de stukken moesten door den Hollander — vermoedelijk weder Loysen zelf — in zijn eigen taal worden opgesteld en daarna vertaald „du Flamand”. Nog half Juli 1699 was het werk blijkens de daarover gevoerde briefwisseling niet voltooid; maar kort daarna schijnt dit het geval geweest te zijn, want nog onder de papieren van dezen zomer ⁴⁾ vinden wij een „*Memoire touchant le Negoce et la Navigation des Hollandois*”,

1) Archives des Affaires Etrangères, Corresp. polit., Hollande, brieven uit het voorjaar van 1699, vooral dl. 184 (Supplément). Vgl. de studie in de Versl. en Meded. der Kon. Akademie, hierboven genoemd.

2) Het komt weder voor onder de papieren van Bonrepaus in K. 1349 der Archives Nationales, maar onvolledig.

3) Corresp. polit. Hollande, vol. 184, fol. 86 vlg.

4) Ibid. fol. 198—231, gevolgd door een afschrift fol. 232—320.

hetzelfde stuk dat prof. Kernkamp te Kopenhagen ontdekte en ik later in het archief te Amsterdam vond ¹⁾.

Dit handschrift is in het algemeen ingericht naar het plan van Huet's boek, waarover wij hierboven handelden. De verschillende landen, waarop de Hollanders handel dreven, worden achtereenvolgens besproken, kortelijk ook de visscherij in de Noordzee en de Poolzeeën, met opgave der verhandelde artikelen. Vrij uitvoerig zijn de mededeelingen over den West-Indischen negerhandel, waarover zoo weinig tot ons gekomen is — waarschijnlijk in verband met het feit, dat deze handel eigenlijk door Spanje verboden was en bovendien met het karakter eener op hare godsdienstige gezindheid trotsche natie als de Nederlandsche weinig overeen scheen te komen. Helder en uitvoerig is ook de beschrijving van den handel, waarom het Pontchartrain en Maurepas vooral te doen was, den Oost-Indischen: de wijze van werken der Compagnie bij den verkoop harer artikelen, de speculatie in hare actiën vormen het onderwerp der slotbeschouwingen. Daarop volgt dan nog als toegift eene vrij uitvoerige beschrijving van de inrichting en werkzaamheid der Amsterdamsche Bank.

De schrijver — Loysen zelf of een ander — was blijkbaar een ervaren handelaar, door jarenlange ondervinding bekend met alle voor den buitenlander

1) Aldaar, Ms. 1699. Dit ms. getiteld: „Memoire du commerce particulier d'Amsterdam et de sa Banque année 1699”, met den ondertitel: „Memoires touchant le negoce et la navigation des Hollandois dressez a Amsterdam en 1699 au mois de Juin” (een andere hand voegt er bij „et de sa Banque”), bevat 140 bladen 4°. in achttiende eeuwse hand. Het is een afschrift met verbeteringen. Het is gebonden in fraaien kalfslederen stempelband, waarop het wapen des bezitters, namelijk zonder eenigen twijfel dat van den beroemden maarschalk Boufflers, die in 1711 is gestorven (vgl. Guigard, *Armorial du bibliophile*, p. 109).

moeilijk te achterhalen geheimen van den Nederlandschen handel. Daarom kan deze *Memoire* gelden als een vertrouwbare bron voor de kennis van handel en scheepvaart hier te lande op het oogenblik, waarop reeds de onmiskenbare voorteekenen zich deden gevoelen van naderend verval. Nog waren de Nederlanders de groote kooplieden der wereld, de tusschenpersonen, die het wereldverkeer mogelijk maakten; maar reeds begonnen de eindelooze oorlogen van het laatst der 17de eeuw hun noodlottigen invloed te doen gevoelen. Was bij de opkomst van den Nederlandschen handel in de eerste helft der eeuw de oorlog juist de groote bron van handel en scheepvaart geweest, in de tweede helft was de toestand geheel anders. Het gold thans den verkregen bloei, de veroverde handelsvoordeelen te verdedigen tegen de van alle zijden opkomende mededinging; vooreerst van het met groote kracht zich als handelsnatie verheffende Engeland, dat sedert Cromwell zijn havens zoo goed als gesloten had voor handel van buitenlanders; ook van de zijde der Noordsche mogendheden, die zich eindelijk economisch onafhankelijk hadden weten te maken en een eigen handelsvloot hadden ingericht; maar ook van de oude Hanzesteden Hamburg en Bremen, die van hare onzijdigheid gebruik wisten te maken om bijna den geheelen Duitschen en Franschen handel in handen te krijgen.

Maar niet voor het inzicht daarin alleen kan de *Memoire* dienen; zij geeft welkom uitsluitel over veel, wat niet aan de allen in het algemeen bekende oppervlakte der dingen lag. Zij geeft inzicht in de kleine handigheden van den toenmaligen Nederlandschen koopman; zij getuigt van groote kennis van land en volk, waar hij handelde, die hij trachtte aan te wenden in zijn voordeel; zij geeft korte maar belangrijke wenken aangaande den aard, de herkomst

en de wijze van exploitatie van menig handelsartikel; zij spreekt van de wisselvalligheden van de walvischvangst, van het verschil der Baskische en der Nederlandsche methode van exploitatie op dit gebied, van de groote beteekenis, die Spanje en zijn koloniën voor onzen handel hadden; zij beschrijft uitvoerig den Levanthandel, zoo scherp bedreigd door de Barbarij-sche zeeroovers, die haar weldra voor goed zouden knakken; zij legt den vinger op de afgrijselijke wond van den negerhandel; zij geeft leerzame voorbeelden van de verderfelijke actiën-speculatie; zij spreekt vooral uitvoerig van de soms zoo geheimzinnige werkzaamheid der O.-I. Compagnie bij den verkoop harer artikelen en van de nog geheimere der groote Amsterdamsche kredietinstelling -- berichten, die, ofschoon sedert veel is opgehelderd, hun belang nog niet hebben verloren.

Maar behalve dezen zeer merkwaardigen *Memoire* bezit het archief van Buitenlandsche Zaken te Parijs nog een ander handschrift, afkomstig van onzen Bonrepaus. Hij heeft zich namelijk geroepen gevoeld om, op het voorbeeld van Huet en zich grondend op de ook door hemzelf verkregen inlichtingen, het gevoelen der Parijsche kooplieden omtrent zekere mate van handelsvrijheid te bestrijden in een uitvoerig geschrift, dat bewaard is gebleven onder de „Mémoires et Documents” van bovengenoemd archief¹⁾. „J’ai cru”, zegt hij in den aanvang, „que pour désabuser ceux-cy de cette opinion et pour fortifier la certitude du contraire par de nouvelles preuves je devois ramasser dans un même corps tout ce qu’on trouve épars dans une infinité de relations différentes au

1) No. 50: „Memoire du sieur de Bonrepos, ambassadeur du Roi en Hollande”.

sujet des voyages des Hollandois dans les Indes Orientales et des guerres qu'ils y ont soutenus." Het geschrift is blijkbaar niet anders dan het resultaat der uitvoering van een aan Maurepas gedane belofte. De minister toch herinnert den gezant in den zomer van 1699 herhaaldelijk aan zijne belofte van toezending zijner „grandes memoires," die, naar hij hoopt, Bonrepaus zal kunnen bewerken „à (ses) heures de loisir" ¹⁾. De geschiedenis van den Hollandschen handel en dien der Compagnie, de organisatie van haren handel, de actiën, de actiehandel, de Bank, worden in twee afdeelingen achtereenvolgens uitvoerig beschreven. Daarna komt als derde afdeeling de W.-I. Compagnie. Eindelijk volgt in een vierde afdeeling een algemeen handelsoverzicht met dat van visscherij en industrie, besloten door eene beschouwing over de inkomsten en de financiën der Republiek, wederom met het oog op den handel.

Dit laatste geschrift nu — 400 blz. klein folio — dat eigenlijk alleen Huet's *Memoires* opnieuw bewerkt en overigens den zoeven genoemden *Memoire* met allerlei opmerkingen van minder belang „aankleedt", kwam m. i. wegens zijn omvang, niet evenredig aan zijn gewicht, voor afzonderlijke uitgave niet in aanmerking, evenmin als de herhaaldelijk gedrukte en herhaaldelijk vertaalde *Memoires* van Huet zelven of de oorspronkelijke handschriften daarvan. Maar de *Memoire*, die Bonrepaus als hoofdbron voor zijn groot geschrift diende, voorzoover het van Huet's handschrift afweek, scheen mij merkwaardig genoeg om afgedrukt te worden. Zij volgt hierachter.

Bij den druk is het mij door prof. Kernkamp verschafte afschrift van het ms. te Kopenhagen, ver-

1) Archives des Affaires Etrangères, Hollande, Corresp. Diplom., vol. 184, fol. 182, in een brief van 24 Juni 1699.

beterd naar de te Parijs gevonden handschriften en dat te Amsterdam in het stedelijk archief, deze ontdaan van blijkbare kopiërfouten zonder beteeckenis, nauwkeurig gevolgd. De aantekeningen verwijzen naar bestaande literatuur, verduidelijken den zin van den tekst of geven nadere opmerkingen omtrent dezen laatste.

De berichten van onzen *Memoire* verrijken ten zeerste onze kennis van den koophandel der Republiek omstreeks 1700. Zij vullen in vele opzichten aan wat daarover uit dezen tijd zelf te vinden is, zoo- wel in de boven herhaaldelijk genoemde *Memoires sur le commerce des Hollandois*, die wij aan Huet meenden te mogen toeschrijven, als in de ongeveer gelijktijdige boeken van Sam. Ricard, *Traité general du commerce*, en Le Moine de l'Espine, *Den Koophandel van Amsterdam*.

De beide laatste boeken zijn evenals dat van Huet herhaaldelijk herdrukt, vooral dat van Le Moine de l'Espine, dat niet minder dan elf drukken heeft beleefd. Het boek van Ricard verscheen het eerst omstreeks 1700¹⁾, in tweede uitgave in 1705²⁾. De auteur, een Amsterdamsch koopman van leeftijd en ervaring, meldt, dat hij het boek aanzienlijk heeft uitgebreid om het te maken tot „une Bibliotheque entière, puisqu'il comprend tout ce qui est le plus nécessaire de savoir touchant le commerce de Marchandise, de Banque et de change.” De schrijver, bewerker ook van een bekend boek over het Italiaansch boekhouden, is een man van de praktijk, van de

1) Ik heb deze uitgaaf nergens kunnen vinden en kan dus het jaartal niet precies opgeven.

2) Amst., Paul Marret, 1705. De tweede uitgave, „revue, corrigée et augmentée”, is in onze noten gebruikt. Een derde is van 1710.

praktijk van den geldhandel vooral, wiens opmerkingen op het gebied van geldzaken herhaaldelijk konden dienen om de berichten van onzen *Memoire* toe te lichten. Nog veel meer is dit het geval met het boek van Le Moine de l'Espine, dat het eerst „in weinig bladen” in 1694¹⁾, daarna in 1704, vervolgens door de zorg van den bekenden Is. le Long in veel vermeerderden druk in 1714 en 1715²⁾ verscheen. Ook dit boek was bestemd voor de praktijk, en ongeveer ingericht als dat van Huet, behandelend den koophandel in alle wereldstreken, vooral in Europa, en bevat belangrijke berichten. Het is gedurende de gansche 18^e eeuw veel gebruikt³⁾ en beleefde in het begin der 19^e⁴⁾, toen men nog een oogenblik hoopte de oude handelsbetrekkingen uit den goeden tijd der Republiek weder te kunnen aanknoopen, waar zij door de Revolutie-oorlogen ten eenenmale waren afgebroken, nog een laatsten, den elfden druk, bezorgd door Arrenberg, gelijk dat van Ricard nog in 1780 door De Morien op nieuw was uitgegeven. De Nederlandsche handel der 19^e eeuw moest na 1815 opnieuw worden georganiseerd; hij vond allengs weder den weg, ten deele langs de oude

1) Ook deze druk en die van 1704 kwamen mij niet ter hand. Vooral van den eerste spijt mij dit zeer, omdat er blijkbaar eenig verband bestaat tusschen het werk van Le Moine en onzen *Memoire*, die vijf jaren later werd geschreven. Zie beneden, in den tekst.

2) Amst., Van Damme en Ratelbandt, vgl. de belangrijke voorrede. Deze uitgave is in de noten gebruikt. Die „tweede” druk, van 1715, moet verstaan worden als tweede druk van de vermeerderde en verbeterde uitgave van 1714.

3) Drukken van 1719, 1727, 1744, 1753 vond ik met hulp van Dr. Breen in het stedelijk archief te Amsterdam, alle op naam van Lelong. Er is eene Fransche vertaling van 1710 en eene latere bewerking van J. P. Ricard „fait sur le plan de Le Moine de l'Espine” (Rouen, 1723; ook verschenen te Amsterdam bij de Erven Ratelbandt, zonder jaartal).

4) In 4 deelen, Amsterd. 1801/2.

banen, maar was toch zoozeer van karakter veranderd, dat de oude handsgidsen weinig praktische waarde meer hadden en verhuisden naar de categorie der min of meer zeldzame drukwerken: slechts in enkele onzer openbare bibliotheken bleven exemplaren van sommige drukken bewaard, vooral in de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage en in het stedelijke archief te Amsterdam.

De bewoordingen, waarin sommige der berichten daarin zijn gesteld, komen zoozeer overeen met die van onzen *Memoire*, dat men, met het oog op de eerste verschijning van Le Moine's boek vijf jaren vóór de samenstelling van den *Memoire*, mag aannemen, dat onze bewerker het onder de oogen heeft gehad, hetgeen ook met Huet het geval geweest schijnt te zijn. De berichten bij Le Moine zijn dan ook voortdurend ter toelichting van die in onzen *Memoire* aangewend.

P. J. B.

MEMOIRE TOUCHANT LE NEGOCE ET LA NAVIGATION
DES HOLLANDOIS.

DRESSÉE A AMSTERDAM EN 1699 AU MOIS DE JUIN.

LE NEGOCE DU NORT

se peut comprendre dans la navigation de la Moscovie, la Norvege, la Mer Baltique, la pesche de la baleine, la pesche du harang et de la morue, des rivières d'Elbe, Rhein et Meuse.

LA MOSCOVIE.

Pour entendre ce commerce¹⁾, il est bon de sçavoir quels sont les lieux des foires et leurs temps,

1) Vgl. over den Russischen handel in de periode 1682—1698: Le Moine de l'Espine, Koophandel van Amsterdam, blz. 489 vlg.;

la maniere d'y negocier, les poids et les mesures de ce pays-là. Le lieu des foires est Saint Michel l'Archange, vulgairement Arcangel, à l'embouchure de la Douine, où ce fleuve se jette dans la mer Blanche ou Glaciale.

Le temps de la foire est quelques jours avant et après la Saint Michel ¹⁾; c'est là où se rendent les flottes de Hollande, d'Angleterre et de Hambourg aussi bien que les marchands Hollandois établis à Moscou, les marchands Russes et autres Moscovites.

Le negoce s'y fait par troc de marchandises contre d'autres marchandises ou avec de l'argent.

Si c'est troc de marchandises, c'est toujours de maniere que les Russes font prendre un tiers de leurs marchandises plus qu'ils n'en reçoivent et ce tiers leur est payé en argent comptant; que si le Hollandois estime sa marchandise plus qu'elle ne vaut, le Moscovite estime la sienne a proportion; ainssy le tiers tourne a l'avantage des Russes.

Si le negoce se fait en argent comptant, l'acheteur ne paye ordinairement qu'un an aprez avec un interest de dix pour cent, et point a plus long terme, la loy estant que toutes debtes se doivent liquider un an aprez qu'elles ont esté contractées; ainssy l'obligation n'a plus de force apres ce temps là; mais si le debiteur ne s'acquitte pas dans l'année, le creancier luy fait passer une nouvelle obligation, dans laquelle on comprend l'interest avec le capital, et les obligations ont tant de force, quoique sous seing privé, que si le debiteur devient insolvable, le

Scheltema, Rusland en de Nederlanden, II, blz. 310 vlg.; Uhlenbeck, Verslag aangaande een onderzoek in de archieven van Rusland, blz. 55 vlg.; in het algemeen Brugmans, in het werk Amsterdam in de 17de eeuw (uitg. Van Stockum), afd. Handel en Nijverheid, blz. 75 vlg.

1) 29 September.

creancier a droit de le faire son esclave. C'est la loy du pays.

L'on peze par poudes, c'est un poids de ce pais là qui contient 40 livres qui reviennent a 32 livres de poids de marc ¹⁾; l'on s'y sert encor d'un poids nommé scipond ²⁾, qui comprend dix poudes. La monnoye du pays est une piece d'or a peu près de la valeur d'un ducat, nommée rouble, dont les parties se nomment copixes, comme les parties d'un ecu de France se nomment solz; il y a cent copixes dans un rouble.

Le ducat d'or qui vaut icy ³⁾ 106 solz, vaut a Arcangel 110, 111 copixes. La richedaler de banque, qui vaut icy 52 a 53 solz, vaut là-bas 56 a 57 copixes. L'ecu de France en espeece y vaut 54 a 55 copixes, parce qu'il est un peu plus cher que la richedaler. C'est a dire que les copixes valent dix pour cent moins que les solz d'Hollande et trente pour cent plus que les solz de France a en prendre 72 pour l'ecu, comme il est a present en France.

Ces especes etrangeres n'ont point de valeur réglée, parce qu'elles y sont considerées comme marchandises que l'on vend plus ou moins, suivant que la quantité en est plus ou moins grande ⁴⁾. Depuis dix ou douze ans il y a icy un change établi pour Moscou ⁵⁾; l'on donne icy 93 solz argent courant pour recevoir un

1) 32 à 33 volgens Ricard, Traité general du commerce, p. 98.

2) D. i. schippond = 300 Amst. ponden, verschillend naar de plaatsen, zelfs stijgend tot 400 Amst. ponden. Vgl. daarover Ricard, Traité general du commerce, p. 83, 92 3 suiv. Te Amsterdam geldt het schippond = 300 pd. Vgl. Le Moine de l'Espine, Koophandel van Amsterdam, blz. 163.

3) N.l. te Amsterdam.

4) Men vermuntte ze eenvoudig tot Russisch geld: Le Moine de l'Espine, blz. 490.

5) Vgl. daarover: Ricard, p. 423; Le Moine de l'Espine, blz. 497.

rouble là-bas, et là-bas pour un rouble l'on fournit lettre de change pour recevoir en Amsterdam 97 solz, mais cela n'est pas toujours constant et ce change, comme tous les autres, est sujet a variations.

Sur ce pied-là celuy qui auroit besoin d'argent a Moscou ou a Arcangel peut faire son calcul pour connoistre lequel lui seroit plus avantageux, de prendre icy des lettres de change ou d'envoyer par mer des especes et en ce cas il faudroit diminuer pour les risques de la mer trois pour cent.

Cette navigation ¹⁾ par rapport a la Hollande est propre a la ville d'Amsterdam ²⁾, dont il part tous les ans deux flottes pour Arcangel; la plus grande, qui est de 22 a 25 navires ³⁾, est escortée en temps de paix d'un vaisseau de guerre de l'estat, de 36 a 40 canons, et de deux en temps de guerre. Ces flottes partent ordinairement depuis le vingtième Juillet jusqu'au huitième Aoust et arrivent a Arcangel le 22 Septembre dans le temps de la foire ⁴⁾. Elles repartent de là environ le 15 d'Octobre et n'oseroient

1) Belangrijk voor de kennis van den handel op Archangel is het onderling „contract” der Holl. kooplieden aldaar van 1708 (Knuttel, Catalogus der pamflet-verzameling der Kon. Bibl., no. 15658), vgl. Scheltema, Rusland en de Nederlanden, dl. IV, blz. 216. Prof. Kernkamp vestigde mijn aandacht op Juel, En Rejse til Rusland under Tsar Peter (ed. Grove), p. 361 sq., uit 1711, waar eene merkwaardige beschrijving van den Russischen handel te lezen is. Zie het Aanhangsel hierachter.

2) Vgl. Memoires sur le commerce des Hollandois, ed. française van 1748, p. 54.

3) De Memoires zeggen: 30 of 34 voor de groote vloot, 5 of 6 voor de kleine. Juel II. zegt, dat er jaarlijks 70 Hollandsche schepen binnenvallen.

4) Volgens de Memoires vertrekt de kleine vloot in Juni om in September terug te keeren, de groote in Juli om einde October terug te komen. Zie beneden. Het in onzen tekst gegeven overzicht is blijkbaar nauwkeuriger, overeenkomstig met Le Moine de l'Espine, blz. 490.

demeurer plus longtems par la crainte des glaces, qui ne manquent jamais d'arriver dans la fin d'Octobre; et ces flottes arrivent icy entre le 20 Novembre et le 15 Décembre ^{a)}. Comme il y a trop peu de temps depuis la Saint-Michel jusqu'aux glâces pour debiter les marchandises qui partent a la foire, ce qui reste s'enterre, a cause des incendies qui sont fort frequentes en ce pays-là ¹⁾. Et au mois de May suivant il part d'icy une petite flotte de cinq ou dix vaisseaux, qui va prendre a Arcangel ce qui y est resté de la foire de la Saint-Michel. Cette flotte arrive là-bas au mois de Juillet et alors il se fait encore quelque commerce. Cette seconde flotte revient vers le 20 Septembre. Elle partiroit d'icy plus tôt, si la Douine etoit libre de glaces avant la Saint-Michel.

Touttes les marchandises qui vont en ce pays-là, payent d'entrée ²⁾ quatre pour cent et demy et toutes celles, qui en sortent, payent pareillement quatre pour cent et demy; en outre il y a deux pour cent pour la commission de vente, et deux pour cent pour la commission de l'achapt, de sorte qu'il faut compter environ seize pour cent de frais sur la valeur de la marchandise vendue, en comptant les marchandises qu'on en tireroit par troc rendues a bord quittes de tous frais. A l'égard des marchandises qui se vendent au poids, elles payent encor un pour cent pour le droit du poids. Les vin(s) blancs et les eaus de vie sont exceptez de la regle de ces droits et payent, sçavoir

a) Ms. Amst. heeft hier: Nota, il ne doit estre attendu icy que la premiere flotte.

1) De goederen worden ook naar Moskou doorgezonden of blijven onder het beheer van te Archangel gevestigde factors (vgl. Le Moine de l'Espine, blz. 494).

2) Over de lasten op den Russischen handel in dezen tijd vgl. Juel, die een zeer levendig beeld geeft.

les vins blancs vingt richedalers par barique et les eaus de vie ¹⁾ encore plus.

Les marchandises que l'on porte a Arcangel sont: ducats d'or, richedalers de banque, indigo des Indes Orientales (celuy de St. Domingue ne s'y debite pas bien, les experiences qu'on en a faites n'ont pas été heureuses), draps en grande quantité, encens, couperose, souffre, bois a teindre pour les roussis ²⁾, castors de Canada ³⁾ (les plus grandes peaux et les mieux fournies, depuis quelques années l'on y a porté de petites peaux; cette marchandise etoit autre fois une des meilleures que l'on pouvoit y envoyer; cela est bien decheu depuis 12 ou 15 ans), vins rouges (autrement gros noirs; leur bonté est moins considerée que leur beauté; il faut qu'ils soient clairs et fort rouges; l'on s'en sert pour les sacrifices des Russes) ⁴⁾, vins blancs ⁵⁾, eaus de vie, papiers de France (moins grands que celuy où j'écris d'un tiers, mais il faut qu'il soit fort, parceque les Russes écrivent sur leurs genoux, n'ayant pas l'usage des tables), estain, tabacs (cette marchandise depuis un an est en party, les Anglois ayant traité avec le Czar de luy payer quatre solz par livre pour trois cent mille livres tous les ans qu'ils porteront a l'exclusion de toutes les autres nations, ce qui nous fait un peu de peine), fil d'or et fil d'argent, passements et dentelles, perles à l'once, emeraudes, poivres, potasse.

1) Deze worden soms verboden, vgl. Le Moine de l'Espine, blz. 492.

2) Juchtleder.

3) Vgl. Le Moine de l'Espine, blz. 492. De bevervellen moeten nog ongedragen zijn, de fijne wol ervan wordt uitgekamd en voor boordsels gebruikt, vooral voor vrouwenkleederen en hoeden.

4) Vgl. Le Moine de l'Espine, blz. 491. ²/₃ moet rooden wijn zijn, voor „s Heeren Nagtmaal”; vgl. Juel.

5) De Russen drinken deze bij voorkeur, vgl. Juel.

Les marchandises que l'on en raporte sont: terre pour les teinturiers ¹⁾ (il y a dix ans que les Russes ont fait accord entr'eux d'en doubler le prix, elles valaient huit richedalers le schipond, ils en ont voulu avoir 16; les Anglois ont voulu le leur donner, les Hollandois ne l'ont pas fait et depuis ce temps il n'en vient que ce qui ne peut se garder par les Russes), soye de porc (pour les vergetiers ou cordonniers), suifs (moins bons que ceux d'Hollande), cire jaune (fort bonne mais en petite quantité), chanvre ²⁾ (moins bon que celui de la Mer Baltique), therebentine (dont on a distilé de l'huile et fait de la raisine pendant la guerre avec proffit), vaches de roussie (vulgairement roussis), colle de poisson, caviar ou oeufs d'esturgeon (il part tous les ans d'Arcangel a droiture deux navires chargées de cette marchandise et de roussis pour Livourne), saumon de Cola ³⁾ (beaucoup moins a present qu'autrefois), mats de navire (et les meilleurs de tous, deux charges de navire par an; un Hollandois d'Amsterdam et un Danois habitant a Moscou en ont achepté la coupe; ainssy ils leurs apartiennent par contract fait avec le Czar, qu'ils viennent de renouveler pour dixhuit ans), bois a brusler, gaudron, (qui ne le cede guere au meilleur de la Mer Baltique), laine de Castor (c'est le duvet arraché des peaux de castor que l'on nomme moscovie, propre aux chapeliers), damas de la Chine (qui viennent par terre de Pekin a Moscou), pelleteries de toute sorte comme: loups de Siberie, loups serviens blancs, rouges et bleus, ours, carcajoux, petit gris, hermines, martres

1) En de bleekerijen, vgl. Le Moine de l'Espine, blz. 493.

2) Ook hierover eene opmerking bij Juel.

3) Slechts ééne lading, volgens verdrag: Le Moine de l'Espine, blz. 493.

de Siberie et zibellines, originaux ou peaux d'elans, chevaux de Siberie (ce n'est que depuis un an qu'on en a une belle pelleterie)¹⁾.

NORVEGUE.

Le negoce de Norvegue occupe environ trois cens vaisseaux²⁾ de trois a quatre cens tonneaux, montez par dix ou douze hommes tant de la ville d'Amsterdam et villages circonvoisins que de Frise. Pendant la guerre ces vaisseaux vont en flotte avec convois d'un, deux ou trois vaisseaux de guerre. En paix ils vont comme et quand il leur plait, et comme pendant l'hyver les matelots ne peuvent naviguer, ils retournent toujours chez eux et sont trois ou quatre mois sans navigation.

Ils vont a Coperwik³⁾, Mardou⁴⁾, Vlekeroë⁵⁾ Berghe, Dronthem⁶⁾.

Ils portent principalement: richedalers de banque (qui sont toujours une bonne marchandise a cause de la rareté de l'argent en ce pays-là), tabac en

1) In de Memoires volgt nog een belangrijk stukje uit Engelsche bron over de concurrentie tusschen Engelschen en Hollanders in Rusland, p. 55/6 der Fransche uitgave. Vgl. over Engelsche concurrentie in het algemeen, ook in Moscovië, een klacht in een pamflet van 1687 (Knuttel, Catalogus, no. 12621): Onmogelijke en vergeefse Reformatie, blz. 6: „hoe Engeland nu sedert eenige jaaren ons in alle negotien de voet dwars set." In verband hiermede is de instelling eener Directie voor den Moscovischen handel te Amsterdam in 1698 besloten (Wagenaar, Amsterdam, II, blz. 524).

2) De Memoires noemen hetzelfde getal, de tonnenmaat 4 à 500 ton, dezelfde bemanning, p. 57. Vgl. Brugmâns, blz. 68; Le Moine de l'Espine, blz. 499 vlg.

3) Bij Drammen.

4) Eiland bij Arendal.

5) Aan de zuidkust bij Christiansund.

6) Christiania, Romsdal, Stavanger, Christianstadt, Sommer worden nog genoemd bij Le Moine de l'Espine, blz. 504.

rolle, eaus de vie, vins d'Espagne ¹⁾, sel, draperies, epiceries, mais peu.

Ils en rapportent principalement: bois de sapin (de plusieurs grandeurs; l'un est blanc, dont on fait des planches, l'autre en rouge qu'on employe aux ouvrages quarrez; il s'ameine en pieces entieres et il se scie icy de la maniere qu'on le veut avoir; c'est le plus grand retour de ce pays-là), mats de navires (moindres que ceux de Moscovie), des petits chesnes ou branches (de 14 ou 15 pieds, étant deffendu d'en charger de plus gros), gaudron (moindre que celuy de Suede, parce qu'il est plus humide), cuivre en rosette (moins bon ²⁾ que celuy de Moscovie, en petite quantité), peaux de boucqs (dont on fait le maroquin meilleur que celuy de Barbarie), bois a brusler ³⁾.

Ce commerce s'y fait par les maistres de navire mesme, sans que l'on employe personne. Ils achepent les marchandises qui leur conviennent, vendent, troquent ce qu'ils ont et font cela en quinze jours ⁴⁾. Les marchands, a qui les navires apartiennent, ont beaucoup plus de confiance dans les maistres de navires qu'en toute autre personne de ce pays de Norvegue et ils ont raison, parce que tous les Norveguiens et en general tous ceux que l'on nomme icy Normands (parcequ'ils habitent les terres les plus proches du Nord) sont gens auxquels l'on ne peut se fier; ils appliquent a leur profit tout ce qui leur passe par les mains et quelque chose que l'on fasse, il est tres difficile de bien sortir d'affaires avec eux.

1) En azijn, maar „montjes maat” (Le Moine de l'Espine, blz. 505).

2) Wat ruwer, vgl. Le Moine de l'Espine, blz. 506.

3) „En wel het meeste dat hier te lande gebruikt of verbrant wordt” (l.l. blz. 507).

4) L.l. blz. 505.

LA MER BALTIQUE.

Cette navigation aussy bien que celle de Moscovie est comme propre a la ville d'Amsterdam. Elle occupe sept ou huit cens navires ¹⁾, qui vont et viennent dans les saisons convenables; ce sont flûtes, qui ont l'une portant l'autre douze hommes chacune.

Dans le temps de paix ces navires n'ont aucune escorte et dans le tems de guerre l'on leur en donne de 4, 5, 6 jusqu'a dix vaisseaux de guerre de 30 à 40 pieces de canon, qui les conduisent jusques au Sund, où ils attendent qu'il y ait assez de vaisseaux marchands pour faire une flotte.

Monsieur Jean de Wit, si habile et si bon connoisseur, disoit ²⁾ que la republique de Hollande, qui ne peut se soutenir sans commerce, estoit principalement appuyée sur trois bases, sçavoir la Mer Baltique, la pesche de harangs, baleines, morues et autres, et les Indes.

Cette navigation se fait dans tout le circuit de cette mer, sçavoir Suede: dans les villes de Colmar, Gottembourg, Stockolm, fort Terné ³⁾, Wibourg; Livonie: dans celles de Nerva, Revel, Pernau, Riga; Courlande: Libau, Memel; Prusse: Coningsbergh, Elbing, Dantzic; Pomeranie: Colberg, Stetin; Danemarc: Copenhagen.

Les envois sont presque partout les mesmes et

1) De Memoires, p. 58, zeggen: „depuis mille jusqu'à douze cents." Vgl. Brugmans, blz. 57 vlg.

2) N.l. in de Aanwysing der heilsame politike Gronden en Maximen van de Republike van Holland en Westfriesland, dat in zijn geheel aan hem werd toegeschreven, blz. 7, 12, 57 (vgl. Fruin, Het aandeel van Johan de Witt aan het Interest van Holland van P. de la Court, Gids 1865, dl. II, blz. 459 vlg.). Het boek verscheen in 1702 als Mémoires de Jean de Witt.

3) Thans Tornio, op de grens van Finland.

consistent principalement en: ducats d'or, selz, vins de France, eaus de vie, papiers, tabac, epiceries.

Les marchandises qui sont exprimées cy-après en sont aussy: draps d'ecarlatte et autres couleurs, saffran de Gastinois, indigo, etoffes de soye, petits vuvrages, dentelles d'or et d'argent, galons. Ces marchandises sont plus particulieres a la ville de Danzick, qui est l'entrepot de toute la Pologne; les autres marchandises cy-dessus spécifiées luy sont cependant communes avec les autres villes.

Le commerce de Suede a esté bien plus important autrefois par la quantité de nos ¹⁾ manufactures de soye et de nos draperies que l'on y portoit; il semble maintenant que l'on y est résolu de se passer de toutes les nations de l'Europe ²⁾; l'on y a deffendu l'entrée de toutes les etoffes de soye et de laine, de tous les draps, des quinquilleries et merceries et l'on est sy rigoureux sur cela qu'un homme qui auroit un habit sur le corps, l'on luy feroit rendre raison, si l'etoffe est de la manufacture du pays. Et il faudroit prouver qu'elle en est, autrement l'on seroit condamné à l'amende. Il s'en faut bien que leurs manufactures soient si belles que les nostres ³⁾, mais comme l'on n'y en voit point d'etrangeres, l'on ne s'aperçoit pas de la difference et l'on s'en passe. Ils tirent leurs soyes de la Perse

1) Zie hier de eerste aanwijzing, dat de steller van dit stuk een Hollander is. Van een omvangrijken Franschen handel op Zweden „autrefois” (d. i. omstreeks 1680) kan geen sprake zijn.

2) De Memoires, die over dezen handel veel uitvoeriger zijn, p. 58—73, spreken p. 59 nog van den ouden toestand van den handel in dit rijk, toen die nog afhankelijk was van den buitenlandschen koopman. Deze toestand wijzigde zich, sedert Karel XI omstreeks 1680 handel en nijverheid in Zweden krachtig ontwikkelde. Ook Le Moine de l'Espine zegt, dat er veel meer uit- dan ingevoerd wordt, blz. 575.

3) Zie boven.

par Astracan et la Mar Caspienne. Sans contredit cette voye est beaucoup plus courte et moins difficile qu'il ne paroist a ceux qui n'ont pas assez étudié ce pays-la; il y a de cerfs privez dans toute la Moscovie que l'on attele a des traisnaux fort legers, sur lesquels on met les balots, et ces animaux font dans le temps des glaces ou des neiges trente lieues par jour sur la glace et la neige.

Les marchandises en retour sont ¹⁾:

Gottembourg fournit mats, bordages et planches de sapin, harangs blancs et fumés; Colmar: planches, cendres de bas prix; Stockolm: cuivre en rosette ²⁾, fil de laiton, chaudrons de cuivre rouge, fer, canons et boulets; fort Terné: planches de sapin fort belles, gaudron, monnoye de cuivre (quoyque contre les defenses), grains (principalement de l'orge); Wibourg: goudron (le meilleur en tres grande quantité), bray; Nerva: sapins, mats, merrain ³⁾ pour faire des futailles, chanvre et filasse ⁴⁾, cire jaune, etoffes de la Chine venant de Moscou, pelleterie venant de Moscovie; Reval: sapins, mats excellens, merrain, chanvre et filasse, grains (principalement du seigle sec); Pernou: sapins, mats, merrain, chanvre et filasse; Riga: chanvre (le meilleur de tous), filasse et etoupes; potasse (de basse qualité), cire jaune (moins que celle de Dantzic), graine de lin, seigles, avoines (ces deux sortes sont sechez, de sorte qu'il n'y a pas a craindre qu'ils se chauffent) ⁵⁾; Elbing: froment,

1) Uitvoeriger voor de verschillende plaatsen bij Le Moine de l'Espine, blz. 510 vlg.

2) Dikwijls door de eigenaren der kopermijnen in groote hoeveelheden naar Amsterdam gezonden tegen baar geld. Vgl. daarover: Le Moine de l'Espine, blz. 515.

3) Vathout.

4) Gehekeld vlas of hennip.

5) Ook molenroeden en masten (vgl. Le Moine de l'Espine, blz.

Bijdr. en Meded. XXIV.

seigle, avoine (meilleurs que ceux de Coningsberg); Libou: sapins; Memel: materiaux, seigles et avoines seichées, graine de lin (en grande quantité, mais celle de Libou est la meilleure); Coningsberg: cendres gravelées, cire jaune, froment, seigle, avoine; Dantzick: froment, seigles, avoines (les meilleurs de tous), cire jaune de Podolie et du pays d'Ukraine et de Pologne, peaux de boucqs, ambre jaune (bout et taillé en gros et petits morceaux; le bout s'envoie en Guinée, le taillé en gros morceaux aux Indes, le petit pour l'Europe), potasses; Colberg: ne fournit que des cendres gravelées; Stetin¹⁾: cendres gravelées, froment seigle (qui s'échauffent aisement, étant trop gras et trop forts); Dannemarck: boeuf, vaches (15 a 16 mille l'année commune), alun (moindre que celui d'Angleterre), potasses (en quantité moindre que celles de Dantzic); les boeufs sont maigres, quand ils arrivent, et se vendent a des rentiers, qui ont des prairies pour engraisser, et se revendent au mois de Novembre, qui est le temps de la tuaison et salaison.

Les grains étant une des principales denrées de la Mer Baltique, j'en mets icy volontiers la mesure par rapport a la nostre²⁾ et a celle de France. Ils se vendent par last³⁾ et le last contient $27\frac{1}{2}$ sacs d'Amsterdam et pese, sçavoir le froment 4500 livres ou environ, le seigle 4200, le seigle sec 3300. Un last contient: $19\frac{1}{2}$ septiers de Paris, 3 septiers de Rouen, 38 boisseaux de Bourdeaux, 17 razieres de Flandres.

509). Ook in de andere havens wordt hout uitgevoerd, maar dit is hier niet genoemd.

1) Van den belangrijken handel op Lübeck en de Wendische Hanzesteden (vgl. Le Moine de l'Espine, blz. 538 vlg.) wordt hier niet gehandeld, evenmin als in de Memoires.

2) Zie blz. 248.

3) Vgl. Le Moine de l'Espine, blz. 534/5.

Les frais sont a peu près egaux dans tous les lieux de la Mer Baltique; un last de froment en fait pour douze florins de Pologne, celui de seigle pour dix et celui d'avoine pour huit. Ces frais consistent pour un last de seigle a peu près en ce qui suit: 15 deniers pour le mesurage, 15 deniers pour le courretage, 53 deniers pour sortie, 45 deniers pour peage du Sund, 60 deniers pour feux, pilotage, ancrage, 45 deniers a porter du grenier, 67 deniers de provision: 300 deniers de gros. Ces 300 deniers font dix florins de Pologne, car il faut remarquer que dans un florin de Pologne il n'y a que trente deniers de gros et qu'il en faut 40 ¹⁾ pour un florin de Hollande.

PESCHES DU HARANG, DE LA MORUE ET DE
LA BALEINE.

La pesche est au dire de monsieur de Wit ²⁾ un des trois soutiens de la Hollande; en effet la quantité des grands et petits bastiments qui s'y employent, ce qu'elle fournit pour la commodité de la vie du peuple et le grand commerce, qui se fait par les pesches, le font assez connoistre.

Il y a quinze ou vingt ans ³⁾ qu'il alloit a la pesche de la baleine deux cens a deux cent cinquante navires, lesquels avoient fourny une si grande quantité d'huile et de fanons dans le pays, que la

1) Le Moine de l'Espine, blz. 533, geeft aan: 36 gros = een gulden.

2) (De la Court,) Politike Maximen, blz. 35 vlg. Vgl hiervoor, blz. 247.

3) Op dien toestand van omstreeks 1680 ziet de beschrijving in de Memoires, p. 44, die van „plus de deux cens navires” spreekt. Vgl. Beaujon, Gesch. der zeevisscherij, blz. 136, en Brugmans, blz. 68 vlg.; Le Moine de l'Espine, blz. 477 vlg.

barrique d'huile, qui est d'environ 200 pintes de France, ne valoit que quatorze florins et le quintal de fanons dix-sept florins.

La guerre ayant aporté des difficultez a cette navigation, tant a cause des grandes primes d'assurances et des grandes gages qu'il falloit donner aux matelots, que parce que que l'on aprehendoit toujours d'être troublé par les armateurs françois, le nombre de vaisseaux, qui y alloient, a diminué d'un tiers ¹⁾. Il est arrivé encor que trois ou quatre années de suite la pesche a esté tres mauvaise, de sorte que les fanons, qui estoient auparavant sous les pieds, ont monté jusqu'a 240 florins le quintal et les huiles jusqu'a 60 florins; mais les deux dernieres années, la pesche ayant été tres abondante ²⁾, les fanons ont rebaisé jusqu'a 36 florins le cent pesant et remonté ensuite a 60 florins, les huiles a 22 et ensuite a 29 florins la barrique.

Les navires, qui sont employez a cette navigation ³⁾, sont flutes de 200 a 300 tonneaux et de 36 a 42 hommes d'equipage; ils vont faire leur pesche en Gronland, Spisbergh, Isle Jean de Mayen et Isle des Ours; ils entrent dans les glaces jusqu'a 80 degrez. Les baleines, que l'on prend dans ces lieux, se nomment baleines de la Grande Baye pour les distinguer de celles, qui se peschent derriere Isle d'Islande, nommées sardes; l'on en fait la distinction

1) Vgl. Bijlage B bij Beaujon, blz. 320.

2) Dit strookt geheel met de opgaven bij Beaujon, l.l. De afwisseling in de prijzen gaf aanleiding tot aanzienlijke speculatie in deze artikelen, waarover men vergelijke Sayous, La spéculation sur les fanons et l'huile de baleine en Hollande au XVIIme siècle (Mémoire lu à l'Académie des sciences morales et politiques, 7 Juillet 1900) en zijne studie: La spéculation sur marchandises en Hollande, in Nijhoff's Bijdragen, 4de Reeks, dl. III, blz. 24 vlg.

3) Vgl. Beaujon, blz. 107 vlg.

parce que les fanons des sardes ne sont pas si bons que les autres, ne sont pas si grands et ne se fendent jamais de droit fil.

Les baleines de la Grande Baye sont d'un tiers plus grosses que les sardes¹⁾; elles rendent l'une portant l'autre quinze quintaux de fanons et 44 barriques de lard. Apres les avoir tuées l'on les hache, l'on en rejette les entrailles et la teste après que l'on en a pris la cervelle; ensuite l'on hisse les pieces coupées de la baleine dans les vaisseaux; l'on les met ensuite en morceaux dans les barriques que l'on aporte icy, où l'on les fait fondre pour en avoir de l'huile.

Les Basques²⁾ font leur huile a bord de leurs navires, dans lesquels ils font des fourneaux, sur lesquels ils etablissent des chaudières, et peut être font ils mieux, car leur lard estant plus frais, leur huile est plus douce, outre qu'ils epargnent par le feu. Car ils n'ont besoin pour ainssy dire de bois que pour cuire la premiere chaudiere et ils se servent des morceaux, qui restent du lard fondu, pour faire cuire les autres chaudières, en jettant le reste dans le fourneau au lieu de bois. C'est de la cervelle de la baleine et non de la semence que ce fait le spermaceti, dont on se sert si avantageusement chez les apoticairees pour leurs medicaments et chez les parfumeurs pour le fard des dames. Les baleines, dont on fait le spermaceti, sont d'une espece particuliere, que les Basques nomment chacalon, et lesdits Basques seuls ont le secret de raffiner cette cervelle ou semence. Les Hollandois ne l'ont pas, aussy ne gardent ils la cervelle que pour en tirer de huile.

1) Vgl. de beschrijving bij Le Moine de l'Espine, blz. 486.

2) Vgl. over hun aandeel in de Nederl. walvischvaart: Beaujon, l.l., blz. 107; S. Muller, Noordsche Compagnie, blz. 108.

Voicy a peu pres ce qu'il coute pour equipper un vaisseau de deux cens cinquante tonneaux pour la pesche de la baleine ¹⁾).

Un navire de cette grandeur coutera d'affretement
2750 florins.

Six chaloupes luy sont necessaires		
a 70 fl. chacune	420.	—
Six petits mats a 30 solz piece	9.	—
Six petits vergues a 12 solz	3.-12.	—
Six petites voiles	42.	—
Sept cens barriques a 4 florins piece.	2800.	—
60 funins de 130 brasses, chacun		
pesant 70 œ a $4\frac{1}{4}$ solz la livre	892.-10.	—
	<hr/>	
	6916.-22.	—

Une amarre de baleine de huit		
pousses, de 80 brasses pesant 800 œ		
a 12 le cent	96.-	—
50 harpons a 20 solz	50.-	—
50 manches pour les arpons a 5	12.-10	
100 lances a 30 solz	150.	—
100 manches pour les lances a 6.	30.	
50 couteaux pour couper les ba-		
leines a 30	75.	—
3 crochets pour(h)isser la baleine.	31.-10	—
4 haches a 42	8.8	
48 rames pour les chaloupes a 30.	72.	—
12 batons pour repousser les		
glaces a 25	15.	
cloux, marteaux, pompes, enton-		
noirs, chauderons, compas.	75.	
barriques pour l'eau de l'équipage.	75.	
25 brasses de bois a brusler	150.	—
tourbes et charbon	150.	—

1) Eene dergelijke opgave van den inventaris van een walvisch-vaarder bij Le Moine de l'Espine, blz. 480 vlg.

Une infinité de choses qui n'ont point de noms 48.10. —

12 quinteaux de cordages pour manoeuvrer la baleine 144. —

Ce mesme navire coutera pour son equipage:

Un capitaine, auquel on donne en present avant que de se mettre en mer 300 fl. 300. —

Cinq arponneurs, a qui l'on fait present a chacun de 70 fl. avant de se mettre en mer. 350. —

Le capitaine et les harponniers sont a la part, le capitaine a 30 ou 40 pour chaque barrique de lard et les harponniers 14; le reste de l'equipage est a gage a tant par mois et l'on leur donne un mois d'avance sur la main

8750.

Un pilote a 75 fl. 75.

Un charpentier a 30 fl. 30.

34 matelots a 20 florins chacun. 680.

Les victuailles se font pour six mois consistant en grut dans vingt sacs, 12 sacs de poids gris, dix de poids blancs, fèves, biscuit, pains de seigle frais, lard, viande, fromage, beurre, bieres, vins, eau de vie, montant environ en 1465.

11000. —

Total de ce qu'il couste pour envoyer un navire a la pesche de la baleine: onze mille florins ¹⁾).

1) Vgl. Kernkamp, in Bijdr. en Med. Hist. Gen. dl. XIX, blz. 279; S. Muller Fz., Noordsche Compagnie, blz. 105.

PESCHE DE HARANGS.

La pesche du harang ¹⁾ se fait sur la coste d'Angleterre et depuis l'Islande jusques en Ecosse, Iles Orcades, depuis la St. Jean jusques a la Toussaint; mille busses ou petits batimens peuvent y estre employez. C'est le grand negoce de Schiedam, Maslantsluis, Rotterdam, Gorée, Enchusen et autres lieux adjacents aux places cy-dessus nommées.

En les peschant on les sale dans des barils et quand on est a terre, on les remet dans d'autres barilz; chaque baril contient mil harangs, quand ce sont barils de terre.

PESCHE DE LA MORUE.

L'on ne peut bien determiner le nombre des batimens qui vont a cette pesche. Il y en va de Zelande, Gorée, Helvotsluis, Rotterdam et de presque toutes les isles du Texel. Cela peut aller de 300 a 350 busses de huit a dix hommes chacune.

Cette pesche se fait dans le Nord d'Ecosse ou près d'Islande, aux Orcades et en se rapprochant jusqu'a Neuchatel ²⁾ sur les costes d'Angleterre.

Des que la morue est peschée, on la sale et on la presse pendant 24 heures pour lui faire jeter son eau, ensuite on la met dans des barils, on la sauce et on ne l'apporte point fraiche sans sel.

Il en entre 30 ou 40 dans chaque baril, selon que les poissons sont gros; estant a terre on le remet dans d'autres barils plus grands que ceux de mer. Car il faut quatorze de ceux-cy pour en faire douze de terre. L'on ne seiche point la morue sur la grève

1) Memoires, p. 41 suiv. Vgl. Beaujon, blz. 62 vlg., over dezen tijd blz. 78.

2) D. i. Newcastle. Vgl. Beaujon, blz. 149 vlg.

comme les Basques font la morue qu'ils peschent en Terre Neuve. Aussi la morue que nous peschons ^{a)} ne se consomme guere que dans le pays et en Normandie et Picardie.

LES RIVIÈRES D'ELBE, MEUSE ET DU RHIN ¹⁾.

Je comprends dans le commerce de ces rivières celui que nous avons par terre avec les lieux voisins de ces rivières.

L'Elbe a dans son voisinage : Hambourg ²⁾, le duché de Slesvic et de Holstein, la Silesie, la Haute et Basse Saxe. L'on porte principalement a Leipsic et dans la Silesie, dans la Haute Saxe, dans la Boheme et dans la Pologne une infinité de marchandises differentes et en quantité considerable, comme: etoffes d'or et d'argent, velours, etoffes de soye, etoffes de laine, serges d'Angleterre, gallons et rubans d'or, argent et soye façonnez et unis, echarpes et dentelles, merceries de toutes sortes, indigo des Indes et de St. Domingue, toiles peintes en quantité, drogues, epiceries.

Les retours sont la plus part par Hambourg: merrain pour faire des barriques pour Magdebourg, bordages pour les navires, poutres et planches de

^{a)} Hs. Kopenh.: qu'ils peschent, veranderd in: que nous peschons. Vgl. voor dat „nous" hiervoor, blz. 248.

1) Vgl. Memoires, p. 72 suiv.; Brugmans, l.l. blz. 76 vlg. Uitvoeriger bij Le Moine de l'Espine, blz. 548 vlg.

2) Vgl. in het bovengenoemde pamflet van 1687: Onmogelijke en vergeefse Reformatie, blz. 5, de klacht: „hoe Hamburg en andere plaatsen door de weynige belastingen op de goederen merckelijk toenemen." De oude handel uit Westphalen enz. per as en langs de rivieren op Frankrijk en Engeland was toen reeds grootendeels verlopen door de zware tollèn op de rivieren en wegen (vgl. pamflet Knuttel, no. 14398).

chesne, fer blanc (dont la fabrique est en Saxe), laine de Pomeranie et d'Autriche, garances de Breslau, toiles de Silesie (nommées platilles, de diverses sortes), toiles d'Osnabrugh, de Munster et Coesvelt, cerues desdits lieux, plomb de terre de Brunsvic, chaudrons de cuivre rouge (fabriquez a Hambourg), vaches de roussi de Moscovie et pelleterie (quand il nous en manque venant par Hambourg), acier de Stirie et autres lieux d'Allemagne, grains de Sleswich et Holstein, Oldembourg, Bremen, Embden. C'est le pais qu l'on nomme le petit Oost) ¹⁾.

Le Rhin ²⁾ arrose: Cologne, Treve, Mayence, le Palatinat.

L'on y envoie: grains toujours, sucre en pains, suifs, toiles de coton blanches et peintes, petites etoffes de soye, merceries du pays, serges d'Angleterre, teintureries, indigo, cochenilles, bois de Japon (ce qui va jusques dans l'Autriche), baleines coupées, poivre et autres epiceries.

L'on raporte en retour: vins du Palatinat et de Mayence, vins de Mozelle (en tres grande quantité), bois de chesne (excellent pour bâtir des navires), bois de chesne a brusler, canons (qui se fondent dans l'archeveché de Cologne), boulets, vif argent des montagnes de la Croatie, quinquaillerie de Nuremberg ³⁾.

Comme le Rhin est fort rapide et qu'il deborde fort souvent, les bastiments ne le remontent qu'avec beaucoup de temps et l'on est sujet a bien des incommoditez dans la navigation. C'est a cause de

1) Le Moine de l'Espine noemt de Noorsche havens zoo, blz. 505.

2) Vgl. over den Rijnhandel, l.l. blz. 578 vlg.

3) Daarover aardige bijzonderheden bij Le Moine de l'Espine, blz. 598 vlg.

cela qu'il y a des voitures de chariots établies en cette ville cy ¹⁾ pour porter les marchandises, qui sont les plus fines, dans tous les lieux d'Allemagne jusques dans l'Italie. Et l'on en raporte de mesme les marchandises, qui croissent sur les lieux; par exemple il vient par cette voye des soyes d'Italie, du fil de chevre et du cotton filé du Levant et il y va des roussis, des epiceries, des teintureries et autres.

La Meuse ²⁾: Mastic, Liege, Aix la Chapelle.

L'on y envoie: grains de toutes sortes, poivre, canelle, sucre, beurre de Suisse, baleine coupée, toiles de cotton peintes, mousselines et petites etoffes des Indes, cuivre rouge (et principalement du Japon en petits lingots pour le cuivre jaune d'Aix la Chapelle).

L'on en tire: chaudrons, planches et divers autres ouvrages de cuivre jaune, serges de Liege, biere de Liege, fer et armes, boulets, cloux, poesleries, cuirs lavez, alun, chaux vive, pierre noire (aprochante du marbre), eau de Spa (en bouteilles).

LE NEGOCE DU SUD

se comprend dans la navigation de: Angleterre, Flandres, France, Portugal, Espangne, Mediterrannée, Indes Occidentales, Indes Orientales.

ANGLETERRE.

La navigation d'Angleterre ³⁾ n'est pas si importante qu'elle pouvoit l'estre, si elle estoit reciproque, mais elles ne l'est pas. Les Anglois et les Hollandois char-

1) Amsterdam.

2) Vgl. Le Moine de l'Espine, blz. 608 vlg.

3) Vgl. Brugmans, l.l., blz. 79 vlg.; Le Moine de l'Espine, blz. 619 vlg.

gent en Angleterre comme ils peuvent et en la maniere que chacun peut, mais dans la Hollande les Anglois chargent seuls pour Angleterre et les Hollandois ne le peuvent faire. Cette preference tres avantageuse a la nation Angloise luy a esté acquise ¹⁾ par un traité de paix que Cromvel fit avec cet estatcy en 1654, par lequel il fut dit que les Hollandois ne porteroient en Angleterre que du vin du Rhin et des denrées que leur pays produit, ce qui se reduit presque a du fromage uniquement. Cromvel se servit de tous les avantages qu'il avoit eu sur les Hollandois pendant la guerre et il est surprenant que Mr. de Wit, si habille, si prevoyant et a qui les interests de sa patrie estoient si recommandables, ayt oublié ²⁾ en 1667 de faire rompre ce traité, lorsque les Hollandois eurent a leur tour un si grand avantage, quand il bruslerent les vaisseaux de guerre Anglois a Chattam.

Les marchandises, que l'on y envoie de ce pais-cy, sont principalement: fromages, vins du Rhin, papier (qui se fait dans la Gueldre Hollandoise), toiles de fil, fanons de baleine, garences, poivre et quelque geroffle et muscade, salpestre (assez souvent), barres d'argent et pieces de huit, or monnoyé, louis, pistoles et or en lingots, taffetas lustrez (mais peu, parceque depuis un an l'on a exercé beaucoup de rigueur contre ceux qui ont esté convaincus ou soubçonnez d'en avoir introduit contre les deffences du Parlement), soyes d'Italie.

Les retours, qui en viennent, sont: draps et serges (en nombre infiny), plomb (qui ne se tire presque

1) De eerste uitgave der Memoires spreekt niet van de Navigatieakte, de tweede daarentegen wijst er, na de kritiek van Leclerc, uitdrukkelijk op, p. 78. Het ms. te Parijs, hiervoor beschreven, maakt er wel degelijk melding van. Vgl. hiervoor, blz. 236.

2) Deze voorstelling is niet geheel juist. Vgl. mijne Geschiedenis, V, blz. 226, en Van Rees, Staathuishoudkunde, I, blz. 201.

que de là), estain (qui va de pair avec celuy de Siam), etoffes du pays, etoffes des Indes (d'un autre goust que celuy que nostre compagnie en aporte), toiles de cotton, peaux pour les cordonniers, bas de soye et de laine, sucres des Barbades, carret et ecailles de tortue et caraine, grabau ou poudre de poivre, indigo de la Jamaïque, alun, couperose, harangs secs, charbon de terre, huistres à l'écaïlle, laines (malgré les deffenses), chardons pour les cardeurs; serges et grains (d'Ecosse); beurre, boeuf sallé, cuirs non aprester (d'Irlande).

Cette navigation est plus propre a la ville de Rotterdam ¹⁾ qu'a Amsterdam. L'on va principalement a Londres, Hul, Colchester (Angleterre); Edimbourg, Abson (Ecosse); Corck, Kinsal (Irlande).

FLANDRES ET BRABANT ²⁾.

Quoique ces pays soient les meilleurs du monde, cependant les guerres, dont ils ont toujours été le theatre et dont apparemment ils le seront toujours, a moins que Dieu n'y mette la main, font que par les ravages et l'inculture des terres ils ne pourroient

1) Over den toenemenden bloei van Rotterdam in dezen tijd vgl. het pamflet van 1687 (Knuttel, no. 12620): Politiek Discours, blz. 10, waar gewezen wordt op het bevorderen van den koophandel te Rotterdam door de regenten aldaar, die zelf nog kooplieden zijn, terwijl dat te Amsterdam niet meer het geval is.

2) Vgl. Memoires, p. 76 suiv. Over den handel op deze streken in dezen tijd een en ander in een pamflet van 1698 (Knuttel, no. 14398): Consideratien over de huydendaagsche commercie. Hieruit blijkt, dat Oostende toen eenigen handel in cochenille en indigo had, vooral in kant, die vroeger over Amsterdam naar Spanje werd vervoerd maar nu rechtstreeks van Antwerpen en Brugge, zelfs van Den Bosch en Breda, over Oostende naar Spanje ging; de wol ging uit Spanje thans over Oostende naar deze streken om in de lakenfabrieken verwerkt te worden. Vgl. Brugmans, l.l. p. 78; Le Moine de l'Espine, blz. 612 vlg.

subsister, si l'on n'y envoyoit d'icy abondamment de toutes les choses qui servent a la nourriture des armées, des peuples et des bestiaux, et la grande consommation des denrées, qu'on y envoie par des petites barques, fait remuer le commerce et la navigation.

Les envois consistent en: grains de toutes sortes, fromages, foins, eaux de vie de grains, vins de liqueurs, etoffes des Indes (en petite quantité), poterie de Delft, toile de cotton blanche et imprimée, poivre et quelque peu d'autres epiceries, huile de baleine, baleine coupée, graine de lin, harangs.

Il en vient: fil pour dentelles et pour les tisseurs, dentelles, linge de table de Courtray, bassins de Bruges, velours et taffetas doubles d'Anvers, tapisseries de haute lisse et de cuirs imprimez, fruits en quantité, houblon.

FRANCE ¹⁾.

Le negoce, que nous avons avec les François, a esté traité par des gens d'un grand merite de ce pays-cy comme s'il estoit de petite consequence ou importance. Ils ont dit ce qu'ils ont crû devoir dire; cependant il est tres assuré qu'il est un des plus considerables que nous ayons, ce que l'on a fort bien reconnu pendant la derniere guerre ²⁾. Je ne veux pas dire que ce negoce soit aussi considerable qu'il

1) Memoires, p. 80 suiv. beschrijven verder den toestand van den handel op Frankrijk zooals hij was vóór den oorlog van 1689. Vgl. Brugmans, l.l., blz. 38, 82 vlg. Over de Fransche handelspolitiek tegenover de Republiek: Van Rees, Staathuishoudkunde, I, blz. 198 vlg. Bij Le Moine de l'Espine, blz. 626 vlg. wordt deze handel minder uitvoerig behandeld dan hier, overeenkomstig het bijzondere doel van den Memoire.

2) N.l. de oorlog van 1689—1697.

estoit autrefois; cela n'est point assurément, puisque nous voyons a nostre regret combien la marine ailleurs est élevée et que au lieu que toute cette navigation se faisoit autrefois avec des navires Hollandois, elle est maintenant si partagée, que je ne voudrois pas dire que les Hollandois en fissent a present la meilleure partie ¹⁾. Car l'on voit arriver icy et a Rotterdam beaucoup plus de batimens des rivieres de Nantes et de Bordeaux qu'il n'en arrivoit autrefois. Il y a quinze ans qu'a peine il en arrivoit deux de Marseille et depuis une année il en est venu de Bayonne huit ou dix et de Marseille quinze ou seize, tous bons vaisseaux de 16, 24, 30 et 40 pieces de canon. L'on les prefere mesme dans les chargemens, non seulement parce qu'ils sont diligens et exacts et que les marchandises ont esté bien conditionnées a la decharge. Un autre mal, que nous ressentons de la derniere guerre, est qu'auparavant ce pays-cy estoit l'entrepot et pour ainssy dire le magazin des denrées de France pour le pays du Nord, ce qui favorisoit merveilleusement nostre negoce et nostre navigation. Je dis nostre navigation en ce que nous allions chercher en France les denrées et les portions ensuite par tout le Nord, et nostre commerce en ce que nous profitions des commissions, mais toutes les marchandises que la France produit ayant esté deffendues en ce pays-cy pendant la guerre, non seulement celles, qui estoient propres pour le Nord, mais aussy celles, qui nous estoient d'une extreme utilité, les Danois et Suedois, a qui nous portions les liqueurs de France, ont esté dans la necessité de les y aller chercher eux-

1) De Fransche kooplieden begonnen zelf naar Spanje te varen en er was een aanzienlijke wolhandel te Calais, Rouen en St. Valérie. Vgl. pamflet Knuttel no. 14298.

memes en France et continuent de le faire en profitant de ce que les Hollandois profiteroient ¹⁾.

Ce que nous envoyons en France, nous vient presque tout des pays etrangers:

suifs, vaches de Russie (les meilleures), chanvres, pelleteries, potasse, colle de poisson, saumon salé (mais peu), soye de porc (venant de Moscovie); planches, mats, gaudron et bray, chanvres, boucs en peaux, cuivre rouge (venant de la Mer Baltique et de Norwegue), chaudrons rouges, laiton, fer et canons, potasse (de Pologne et de Dannemarc), cendres gravelées, alun, fer blanc, vif argent, acier, merrain, bordages, des chesnes, laines de Pomeranie, laines d'Autriche, chaudrons jaunes d'Aix-la-Chapelle, jambons de Westphalie (d'Allemagne); alun, ceruse ²⁾, couperose, draps (malgré les deffenses), plomb, estain, colle forte (d'Angleterre); poivre blanc et noir, geroffle et muscade, macis et canelle, toiles de cotton blanches, idem claires et peints, satins et etoffes de soye de la Chine, porcelains et vernis, bouges ou coquilles des Indes, drogueries, epiceries (provenant de nostre pays ou proprement de nostre commerce), fanons et baleines coupées, huile de baleine, harangs et morues, fromages, toiles et fil de Harlem, cire de Deventer (la meilleure de toutes), elans, peaux (passez en chamois), agnelins d'Espagne lavez en Hollande, amidon, bleu, vermillon et menium, tabac apressé, pipes a fumer, toiles de navires a voiles, cordages pour les navires, garances, colle forte de Flandres, draps fabriquez a Leyden, navires tout bastis (provenants de nostre pais

1) Over dezen handel der neutralen op Frankrijk een en ander in een pamflet van 1692 (Knuttel, no. 13805): Over den tegenwoordige Toestant van de Negotie.

2) Loodwit.

ou proprement de nostre commerce), cochenille, bois de teinture de Campesche, cacao, indigo de Guatimala, laines d'Espagne.

Les retours sont ¹⁾: eaus de vie (avant la guerre il n'en venoit que de Bordeaux, La Rochelle, Cognac et Nantes, mais depuis la paix il en est venu de Marseille et de Languedoc beaucoup plus que des autres endroits; celles du Languedoc sont meilleures que celles de Marseille), vins (ceux d'Espagne et de Portugal font tort a ceux de France et cela depuis que la guerre a esté commencée), pruneaux de Tours et de Guyenne, raisins secs, amandes, anchois, olives, capres, indigo de St. Domingue (il en est venu beaucoup pendant la guerre, qui passoit dans toute l'Allemagne), sucre des Isles (moins que cydevant depuis que Surinam en fournit abondamment), sirops (qui se consomment toujours bien), savons de Marseille, papiers (fort decheus depuis que la guerre a commencé et qu'il a esté établi des moulins en Hollande), miels de Bretagne, pastel, verdet, safran (de Gastinois et quelquefois de Montauban), tabac de Saint Domingue en rolles (avant la guerre il en venoit en quantité prodigieuse, mais depuis 18²⁾ mois que la paix est faite, il n'en est pas encor venu; les terres aux environs d'Amersfort en ont esté plantées, il y vient a merveille et c'est maintenant un grand commerce en ce lieu-là, qui fera un grand prejudice a celuy de Saint Domingue), café et cotton (du Levant par Marseille), verres (il s'est établi a la Haye et a Harlem des verreries, dont

1) Le Moins de l'Espine geeft hier meer over ieder der handelssteden in het bijzonder, blz. 629 vlg.

2) Dit wijst op ongeveer den reeds in het opschrift aangegeven datum der samenstelling: Juni 1699. De vrede te Rijswijk was wel reeds 20 Sept. 1697 gesloten maar toch eerst op het einde des jaars geheel verzekerd (vgl. mijne Geschiedenis, dl. V, blz. 416).

celles de Normandie et de Picardie ne s'en trouveront pas mieux), merceries et quinquilleries (qui auront cours dans la nouveauté)¹⁾, étoffes d'or et d'argent, étoffes de soye, damas, taffetas (lustrez et autres de Lyon et Avignon, beaucoup moins que par le passé a cause des manufactures établies en Amsterdam et a Harlem, où l'on réussit a m(e)rveilles principalement en noir), étoffes de laine (autrefois en une quantité tres considerable et maintenant a cause de nos manufactures si peu que ce n'est pas la peine d'en parler), pelleteries de Canada et des sauvageries de France, castors de Canada (il y en a deux sortes, l'une est de tres grandes peaux de cuir fines et blanches bien fournies, principalement de long poils; l'on envoie ces peaux en Moscovie, dont les Russes arrachent le duvet par le moyen d'une certaine poudre, qu'ils jettent dessus; le duvet se rapporte icy et sert aux chapeliers pour les castors; les peaux, auxquelles le grand poil reste, servent a border les robes; l'autre sorte se nomme petit lees et est employé icy pour la chapellerie, soit en arrachant le duvet a sa racine après en avoir arraché le grand poil, soit en arrachant seulement le duvet et laissant le grand poil a la peau, comme font les Moscovites; il y a une troisieme sorte de castor nommée veule ou gras, mais qui ne se consomme pas icy), étoffes de laine et de soye, chapeaux, draps, papiers, eaux de vie de grains, savons (ces marchandises de France se peuvent dire estre en concurrence avec celles, qui se fabriquent icy).

PORTUGAL.

Le commerce de Portugal²⁾ est assez considerable. Il n'est pas facile de determiner le nombre des vais-

1) D. i. de nieuwe mode.

2) Memoires, p. 107 suiv.

seaux, qui y vont tous les ans¹⁾. J'estime qu'il y en a pour le moins quatre cens qui vont a St. Hubes pour y prendre du sel; ce sont toutes flustes depuis 350 jusqu'à 500 tonneaux. Il est a remarquer que divers bastimens, qui vont d'icy en France chargez de marchandises, passent après la decharge de leurs marchandises en Portugal pour y prendre leur charge de sel.

La navigation de Lisbonne et de Porto peut employer vingt vaisseaux tous les ans.

L'on y envoie²⁾: merceries (en quantité comme bas, chapeaux, rubans de fil et de couleur), etoffes de laine et autres petites manufactures, cameloth, bazins, quincaillerie de Francfort et de Nurembergh.

Les retours sont principalement: laines, laines en peaux, sucres de Bresil, cassonades et mosconades, tabac, bois de Bresil et de Fernambouc, oranges et citrons, ecorces de citrons de Madère, vins, diamants de Goa.

ESPAGNE.

Le commerce d'Espagne³⁾ est le plus considerable que nous ayons après ceux de la Mer Baltique, des Indes et les pesches, par la quantité de marchandises que l'on y consomme, et par celles que l'on en raporte, toutes des plus precieuses.

1) De Memoires schatten het getal der schepen, die rechtstreeks op Portugal varen op 20, de geheele vaart op 45 à 50 schepen. De zouthandel schijnt zich in dezen tijd zeer ontwikkeld te hebben. In 1687 waren er 27 Nederlandsche schepen op St. Ubes, maar daarvan kwamen er slechts 5 naar Amsterdam, de overige gingen rechtstreeks van St. Ubes naar de Oostzee. Vgl. pamflet 1687 (Knuttel, no. 12622), getiteld: Middelen en motieven, blz. 10.

2) Le Moine de l'Espine, blz. 674 vlg.

3) Memoires, p. 93 suiv.; Brugmans, l.l. blz. 88 vlg. Vgl. over den handel van Spanje met Frankrijk en de Zuidelijke Nederlanden in dezen tijd boven, blz. 41. Le Moine de l'Espine, blz. 644 vlg.: „by vreedestyden een der allerbesten”.

La Biscaye nous fait une navigation de 25 à 30 navires par an et l'on y porte une infinité de nos petites manufactures de laine et de fil, quincailleries de Nurembergh et de Liege, potteries, poivre, canelle, cacao, cire jaune de Dantzick et de Deventer (en quantité surprenante), peaux de veaux, peaux d'elans (aprestées en chamois), vaches de Russie (pour les chaises et harnois de carosse), draps noirs, serges de Leyden teintes en noir, nommées anacesles, serges de Liege, camelots, cuivre en rosette, acier, cordages pour les vaisseaux, grains (principalement du froment quand il en manque), musc, ambre et civette.

Les retours sont principalement: laines (en abondance, qui sont d'une nécessité indispensable pour la draperie de Leyden et autres manufactures de ce pays; ces laines sont presentement d'une cherté prodigieuse et a un prix où l'on ne les a jamais veues).

C'est par la Biscaye que se fait le commerce du dedans de l'Espagne jusqu'a Madrid dans la haute et basse Navarre et dans l'Aragon.

Le commerce de Cadix est encore plus considerable et plus etendu, puisque c'est par cet endroit que l'on a communication et commerce avec les Indes Occidentales. Il est difficile de dire precisement le nombre de navires qui partent des ports d'Hollande pour Cadix; il peut y en aller trente tous les ans¹⁾, qui y vont directement sans autre dessein que d'y faire leur dechargement et sans passer outre, pour retourner avec les marchandises qu'ils peuvent trouver.

Dans les années, où il y a depart ou retour des gallions, le nombre de nos vaisseaux augmente de 15 ou 20²⁾ pour ce seul sujet seulement et ce sont

1) Hetzelfde getal noemen de Memoires, p. 106. Vgl. Le Moine de l'Espine, blz. 646.

2) Hetzelfde getal geven de Memoires, p. 106.

ordinairement toutes belles fregattes. Ce n'est pas a dire que tous ces vaisseaux ayent leur charge en allant et en revenant, parce que le plus souvent il n'y a pas de quoy charger 4 ou 5 de ces bastimens, mais le tout depend des intrigues que les interessez aux navires ont pour se procurer un chargement tant a l'aller qu'au retour.

Neantmoins depuis la derniere guerre l'on a commencé a Seville a brusler des vins, dont les eaux de vie se sont trouvées moins delicates que celles de France, mais en recompense extrêmement fortes; elles se sont bien vendues et selon toutes les apparences l'on continuera d'y en faire et cela procurera du chargement.

Les marchandises que l'on y envoie le plus, qui s'y consomment et s'y debitent bien, sont :

Poivre (en quantité), canelle, geroffle et muscade (mais peu), vaches de Russie (de 7 a 8 livres la peau pour chaises et carrosses), peaux d'elans, de boeufs, de veaux (passés en chamois), draps noirs et ecarlattes, serges de Liege (en quantité, teintes en ecarlatte), serges noires de Leyden (dont les femmes se voilent), cuir en rosette, acier, cordages, planches, mats, bois de toute sorte a bastir, douves, merrain pour pipes, barriques pour huile et vin (et il y a des navires qui vont en Norvegue prendre leur charge de cette marchandise pour Cadix, Seville, Allicant et Malgue), mercerie (en tres grande quantité), quincaillerie de Nuremberg et Francfort (en quantité), rubans de fil (de couleur et melés), chapeaux (faits a la mode espagnolle), camelots (de differentes sortes a la façon de ceux de L'Isle mais meilleurs, aussy sont ils plus chers; ils se fabriquent a Amsterdam, Harlem et Leyden), toiles fines (qui se fabriquent dans la province d'Overissel et du costé de Douay et Valenciennes, que l'on fait blanchir a Harlem, et que l'on vend en Espagne sous

le nom de toiles de Cambray et de baptiste), bazins, fil blanc, boutons (en quantité), musc, ambre, civette, grains (quand il leur en manque, principalement du froment), brocards de soye (contrefaits sur ceux de France), bas et bonnets au tricôt, dentelles (du costé de Liege, noires et blanches), cire jaune (de Deventer, Zutphen, Amersfort et Breme, mais la plus grande partie de la Mer Baltique), toilles de cotton fines et grossieres (les fines sont mousselines, qui servent au meme usage qu'en France, et les grossieres, apres qu'on les a fait teindre icy, servent en Espagne pour doublures et on teind de toutes sortes de couleurs).

Comme ce qui est bon pour l'Espagne l'est aussy pour leurs Indes Occidentales¹⁾, l'on y envoie les memes marchandises cy-dessus marquées par Cadix, a la reserve que pour la Terre Ferme d'Amérique, où vont les gallions (qui est a Cartagena et Portobello), on n'envoie point de cire jaune mais de la blanche, mise en grands pains en ovale de 150 a 170 livres, deux desquels font la charge d'un mulet, pour traverser ce qu'il y a de montagnes entre Portobello et Panama, qui est de 14 lieues. Car bien que la distance d'une mer a l'autre, qui est la largueur de l'Isthme, soit de vingt lieues, l'on en fait six par eau en remontant la riviere de Chagres. Cette ville de Panama est dans la Mer du Sud, où les galions de navires du Perou abordent, venant de Lima, qui en est la capitale et où le viceroy tient sa cour. C'est dans cette ville de Panama que se tient la plus belle foire du monde, par la rencontre des Espagnols venant d'Europe avec ceux de Cartagene et de Portobello et de ceux qui viennent du Perou pour les galions, qui viennent de Lima.

1) Le Moine des l'Espine, blz. 655 vlg.

Pour ce qui est de la Nouvelle Espagne ou royaume de Mexique, où vont les flottes parties de Cadix, et qui abordent a la Vera Crux dans le golphe de Mexique, ce qu'il y a de difference est que l'on y porte beaucoup plus de canelle et de draps, parce que le pays est plus froid que le Perou et qu'au Mexique il y a gelée et neige a peu près comme en France. Les marchandises s'y transportent aussi sur des mulets de la Vera Crux jusqu'a Mexique, ville capitale, où se tient le vice-roy, mais la foire, qui s'y tient, n'est pas a comparer a celle de Panama.

Du royaume de Mexique on pouvoit avoir commerce de port en port avec Lima et Panama et principalement par le port d'Acapulco, le plus fameux du Mexique dans la Mer du Sud, estant une mesme coste, et pareillement on pouvoit commercer du Mexique par la Vera Crux avec Portobello et autres ports de la Mer du Nord, mais cela est deffendu sur peine de la vie. Et les mesmes deffences sont aussy pour empecher le commerce avec les peuples, qui se trouvent situez entre le Mexique et le Perou. La raison est que l'on ne veut pas que ces peuples deviennent trop habiles ni que ceux du Perou, qui ont de tout abondamment, comme vin, huile, ris, fruits et sucres, en pourvoyent le Mexique, qui par ce moyen pourroit se passer de ce que l'on y porte d'Espagne et des Canaries.

Pour adoucir la rigueur, que l'on a à cet egard pour le Mexique, on permet aux Mexicains et non a ceux du Perou d'avoir commerce avec les Espagnols des Indes Orientales, où ils ont encore les isles Philippines et autres lieux, dont le viceroy tient sa cour a Macao¹⁾, capitale de l'isle Manille, l'une des

1) Lees: Manila, verwarring met de bekende Portugeesche haven op de Chineesche kust.

Philippines. Ce viceroy et celui du Mexique s'envoient tous les ans un navire nommé la *hourque* et quelquefois tous les deux ans. Lorsque ce bastiment va de la Chine à Acapulco au Mexique, il y porte quantité d'étoffes de soye et si les navires de la Chine arrivent dans le temps que les Espagnols tiennent leur foire à Mexico, cela leur fait grand tort parce qu'il n'y a plus d'argent pour ainssy dire pour les Espagnols d'Europe, chacun le gardant pour acheter des étoffes de la Chine, et pour lors il faut diminuer les marchandises d'Europe de vingt en vingt cinq pour cent.

Les retours s'apportent de Lima ou de Perou à Panama et Portobello par terre et pareillement les retours du Mexique se portent par terre au port de la Vera Crux. Les vaisseaux, qui vont de Cadix à Cartagena et Portobello, se nomment *gallions* et ceux, qui de Cadix vont à la Vera Crux, s'appellent *flottes*.

Les retours soit du Perou, soit de Mexique sont principalement: or, argent en barres, piastres ou réaux, vaisselles d'argent bosselées, perles, cochenille, mastic, *campeschianne silvestre*, indigo de Gatimala, bois de *campesche*, *vigognes*¹⁾, cacao, cuirs, vanille, diverses drogueries.

Ces flottes et gallions viennent toucher à la Havana dans l'isle de Cuba et de là passent le detroit ou golfe de Bahama, reviennent à Cadix, où nos vaisseaux marchands, escortés ordinairement de quelques vaisseaux de guerre, les attendent. Il est permis aux vaisseaux de guerre de charger de l'argent, de la valeur duquel on leur paye deux pour cent de fret, au lieu que dans les navires marchands on ne paye qu'un pour cent. Quand un vaisseau de guerre vient d'Espagne, il délivre tout l'argent qu'il apporte aux receveurs de l'amirauté dans le magasin public, où chacun

1) Soort van lama.

va le retirer avec son connoissement en payant auxdits receveurs les deux pour cent de fret, dont les capitaines ne jouissent pas. Ce fret est au profit de l'amirauté.

Les propriétaires de navires marchands s'estant plaints à messieurs les Estats de ce que les vaisseaux de guerre chargeoient de l'argent, il y a un reglement portant que 2 pour cent qu'on paye de fret, il n'y en aura qu'un pour l'amirauté et que l'autre sera distribué aux dits navires marchands, et cela s'exécute à la reserve que l'amirauté en fait le compte à tel port qu'il luy plait. Car personne n'y va controller ny demander raison, si la distribution est juste. Or ceste distribution se fait à tous les navires, qui estoient en compagnie ou sous escorte du convoi, mais non pas à proportion de leurs grandeurs, seulement à proportion de leurs canons, à raison de 30 florins par piece de canon; ce qui se fait pour favoriser les navires de deffense, quoique ce soit tres peu de chose, estant deu trois fois autant.

Outre les retours du Perou et du Mexique marquez cy dessus, que nos navires vont prendre à Cadix, ils raportent encore d'Espagne: vins de Cherez et autres vins, huile (de Seville), raisins secs, olives, amandes, vins, huiles, soude, savons, laines, anchoys (de Malaga et d'Alicante), laines d'Andalousie, sels d'Almathe ¹⁾, eaus de vie et fruits de Barcelone.

LA BARBARIE.

Estant si près d'Espagne j'en diray un mot ²⁾. Il ne va tout au plus que trois ou quatre vaisseaux en

1) Kasteel op de grenzen der provincie Murcia, met beroemde „zoutkuil”, vgl. Le Moine de l'Espine, blz. 652.

2) De Memoires zwijgen bijna geheel van dezen bedenkelijken handel, blijkbaar in verband met de omstandigheid, dat zij voor den druk bestemd waren, wat met deze Memoire niet het geval was.

ce pays là; c'est un commerce des Juifs établis en cette ville ¹⁾ avec les Juifs, qui sont en Barbarie, dont la principale attention est d'achepter les prises que font les Corsaires sur les Chrétiens; lesquelles prises, tant vaisseaux que marchandises, ces Juifs déguisent, soit en donnant un autre nom aux vaisseaux, soit en meslant les marchandises, les remballant d'une autre manière et avec d'autres marques, après quoi ils vont les revendre en quelque port de Portugal.

Les lieux, où les navires, qui partent d'icy, vont, sont: Salé ²⁾, Sophia ³⁾ proche le cap Cantin, Sainte Croix ⁴⁾ proche le cap de Gers (sur la côte d'Afrique dans l'Océan).

Les marchandises, que l'on y porte, consistent presque toutes des marchandises cy-dessous exprimées: poudre à canon, mousquets, sabres, cables, cordage et apparaux pour les navires, planches, toiles grosses de coton, merceries de Nuremberg et Francfort, draps d'ecarlante et autres couleurs.

L'on en rapporte: cire jaune (moindre de beaucoup que celle de la Mer Baltique, parce qu'elle est mêlée de suif), cuivre rouge (en morceaux comme des noix et aussi saumons de 40 à 50 livres), cuirs, peaux de boucs, plumes d'autruche, citrons en saumure, amandes et figues (de la Barbarie Orientale).

MER MEDITERRANÉE.

Il est comme impossible de dire combien il va de navires par le Détroit à Smirne et autres endroits du Levant, lorsque les Etats sont en paix avec les Cor-

1) Amsterdam.

2) De uit de tochten van Tromp en De Ruyter bekende zeehaven.

3) Asafi of Safi.

4) Bij kaap Ghir (oudt. Guer) aan den mond der rivier van Suz.

saires de Barbarie¹⁾. Il y va jusqu'a des flutes, qui sont sans deffence, ce qui fait tort aux navires armés, parce qu'ils peuvent fair meilleur marché de fret.

Pour favoriser les navires armez il y (a) une ordonnance des Estats, qui porte, que les navires de grand reglement, se trouvant en charge a ceuillette²⁾ dans quelques ports, auront droit d'empescher que les navires de nulle valeur ou de moindre force qu'ils ne sont, ne chargent avant qu'ils ne soient chargez. Et comme il s'en peut recontrer qui contreviennent a ceste ordonnance, le capitaine, qui a le droit d'empescher qu'un moindre navire que le sien ne charge, il luy fait faire un proces pour repeter contre luy le fret des marchandises, qu'il auroit chargées, et de retour au pays l'on luy fait justice, s'ils ne s'accomodent. Ceste ordonnance n'a point de lieu contre ceux qui chargent une navire en entier, estant permis a un chacun de le prendre en ce cas comme il luy plaist.

Les vaisseaux, qui veulent charger a ceuillette, sont obligez de satisfaire au grand et petit reglement que l'Estat a ordonné sous la conduite et par les soins d'une Chambre de Direction pour le commerce du Levant et de la Mediterranée³⁾. Ce grand reglement est pour un navire de 400 tonneaux jusqu'a 800, monté depuis 24 jusques a 40 pieces de canon d'un calibre réglé et 50 a 70 hommes d'equipage; le petit reglement est pour une pinasse ou flutte depuis 200 jusqu'a 400 tonneaux, de 12 canons jusqu'a 24 et de 30 a 50 hommes d'equipage.

1) Vgl. Brugmans, l.l. blz. 92 vlg.; Le Moine de l'Espine, blz. 680 vlg.

2) D. i. wachten op gelegenheid om lading in te nemen.

3) Vgl. Memoires, p. 111. De hier in onzen tekst aangegeven bijzonderheden zijn nauwkeuriger. Vgl. Le Moine de l'Espine, blz. 688.

Je viens de dire que pour cette navigation l'Etat a établi une Chambre de Direction, laquelle on compose de six deputez et d'un greffier, tous marchands, lesquels s'assemblent le vendredi a la maison de ville, où ils ont une chambre; ils connoissent de l'ordonnance et informent les bourgemestres de ce qui regarde le commerce; ils resolvent touchant les convoys, qui sont necessaires aux navires marchands, après quoy un d'entre eux vient a l'amirauté y demander les dits convois.

Il est a remarquer qu'il depend de l'amirauté de donner ou de ne pas donner de convoy, estant un college souverain pour la police et pour le criminel, qui ne releve que des Estats de la province, et c'est pour cette raison qu'un député ou membre de ce college ne cede point la main a un bourgemestre. Si l'on veut faire avancer ou reculer le depart d'un convoy, l'on s'adresse a la Direction, qui envoie son député a l'amirauté, qui rarement consent d'en prolonger le depart, parce que chaque navire luy couste pres de 4000 florins par mois. Les deputez de la Direction traittent ce college de hauts et puissants seigneurs, comme tout le monde le pratique, estant comme on a dit souverain.

Quand on a besoin de convoy pour Cadix, Lisbonne et autres lieux, l'on s'adresse seulement a l'amirauté. Les convois pour le Levant sont vaisseaux de 50 a 60 pieces de canon et de cent cinquante a cent soixante dix hommes d'equipage; pour Cadix et Lisbonne 40 et 44 canons; Biscaye 24 a 30; Mer Baltique 24 a 30; Moscovie et Arcangel 36 a 40.

Les proprietaires ou patrons de navires marchands voudroient assez souvent qu'il n'y eut pas de convoy et qu'on les laissat partir en compagnie de trois ou quatre ensemble. Ils croyent qu'en augmentant un peu leurs equipages ils se deffendroient bien contre

les Corsaires et ils epargneroient beaucoup tant par le temps que pour les consulats; ils ne seroient point obligez de faire tant d'echelles en suivant les convoys et feroient le voyage en moitié moins de temps qu'ils ne le font, outre que les navires profiteroient de tout le fret au lieu que l'on charge les plus fines marchandises dans les convoys pour eviter l'assurance. Les patrons profiteroient de leur costé du fret des joyaux, qu'on leur donneroit en chemin et qu'ils ne mettroient point dans leur manifeste. Mais l'Estat, auquel les sujets sont plus necessaires que les marchandises, oblige en certains temps les navires marchands de prendre les convoys pour leur assurer le retour au pays. Avant la guerre du Grand Seigneur avec les Venitiens¹⁾ il partoit tous les ans d'Amsterdam en May et en Decembre deux convoys et deux vaisseaux de guerre pour 5 a 6 navires marchands de 6 a 700 tonneaux et pour Alexandrette un vaisseau de guerre pour un seul marchand; mais pour ne pas faire un armement d'un vaisseau de guerre pour un seul marchand, les navires destinez pour les ports, qui sont sur cette route, comme Marseille, Gennes, Livourne et Venise, se servent de cette escorte. Et quand l'amirauté refuse d'en faire la depense, elle ordonne qu'un des convoys, destinez pour Smirne, passera a Alexandrette et pour leur retour ils se rejoignent dans un temps convenu a

1) De eerste groote krijg dezer eeuw gold voornamelijk het bezit van het eiland Creta en duurde van 1645 tot 1669, toen Venetië het eiland opgaf en vrede sloot. In 1684 nam Venetië weder deel aan de Heilige Ligue tegen de Turken, die aanleiding gaf tot een oorlog, eindigend met den vrede van Karlowitz 26 Jan. 1699. Met „la guerre du Grand Seigneur avec les Venitiens” is blijkbaar de eerste, met „la dernière guerre” de laatste bedoeld; het tijdvak 1669—1684 is dan dat van betrekkelijken vrede, waarop de beschrijving in de Memoires p. 411 suiv. slaat, waar van oorlog niet gesproken wordt.

Messine. La dernière guerre avoit fort interrompu cette navigation. Je ne sçay, si elle reprendra quelque faveur¹⁾.

Les marchandises que l'on y porte sont: draps d'ecarlatte et de diverses autres couleurs, vaches de Russie, serges de Liege et de Leyden (teintes en couleur), argent en piastres (mais point de peruviennes, qui ont pour armes des colonnes ou pilliers), richedalers de banque, daalders au Lyon (ce sont pieces de 28 solz marquées au Lyon et qui ne se monnoient qu'en ce pays-cy, pour le seul commerce du Levant; elles n'ont autrement aucun cours ailleurs)²⁾, acier, fer blanc, plomb, poivre, geroffle, muscade.

Les retours sont: poil de chameau, fil de poil de chevres de Becbesir et d'Angora pour lesdits camelots, coton, soye, maroquin, noix de Galle, toilles de coton fort, drogueries de toutes sortes, café, camelots de couleur (dont on se sert en Espagne), tapis de Turquie, etoffes de Perse.

En Italie l'on porte: poivre, fer en barres, plomb, chanvre, mats, planches, cordages tous faits, gaudron, vaches de Russie, poudre.

L'on en rapporte: huile de Gennes et de Naples, ris, raisins de Corinthe, raisins secs, citrons, soyes crues et bouttes, alun, anis, cumin, marbres.

INDES OCCIDENTALES.

Le negoce des Indes Occidentales³⁾ n'est permis

1) Over den Levanthandel belangrijke mededeelingen in het pamflet van 1689 (Knuttel, no. 13297): Memorie over het Consulschap van Aleppo. Vgl. ook Le Moine de l'Espine, blz. 680 vlg.

2) Ook zoogenaamde „iselotten”, d. i. Emders en Overijselsche munten = $\frac{2}{3}$ leeuwendaalder. Vgl. Le Moine de l'Espine, blz. 718.

3) Vgl. Memoires, p. 169 suiv. In het algemeen J. G. Doorman, Die Nederl. W. I. C. an der Goldküste, in Tijdschrift voor Ind. taal-, land- en volkenkunde, deel XL, blz. 388 vlg.

qu'a la Compagnie de ce nom, qui a aussi celuy de la coste d'Affrique ¹⁾. Elle a son octroy des Estats Generaux et tout vaisseau, qui y va negocier sans sa permission est de contrebande et immancablement confisqué, s'il peut estre pris. Les vaisseaux, qui vont de contrebande a la coste de Guinée, s'apellent interloopers ²⁾ et ne sont jamais que de Zelande, ou il y a toujours beaucoup plus d'aventuriers que dans tous les autres lieux de l'obeissance de cet Estat; et pour troubler leur commerce la Compagnie a toujours quelques fregates armées pour leur donner la chasse et, s'ils sont pris, ils sont confisquez sans remission.

AFFRIQUE.

Il part tous les ans dans le mois d'Aoust et de Decembre 6 a 7 vaisseaux, desquels il en revient quatre au mois de May et Novembre; les autres passent a Surinam et a Curaçao; ces vaisseaux ont leur entrepost au chasteau de La Mine ³⁾, forteresse appartenante aux Hollandois dans la Guinée. Les plus riches de ces vaisseaux sont ceux, qui partent de

1) De handel der Compagnie beperkte zich toen vooral tot dien op de Afrikaansche kust, waar zij (1674) monopolie verkreeg (vgl. Netscher, Geschiedenis van Essequebo, Demerary en Berbice, blz. 85), en den negerhandel. Vooral over dezen laatsten weinig bekenden handel volgen hier belangrijke mededeelingen, belangrijker weder dan die in de voor den druk bestemde Memoires, p. 175 suiv., waar deze zaak weder zeer voorzichtig besproken wordt. Over den slavenhandel omstreeks 1662 mededeelingen met betrekking tot het Amsterdamsche handelshuis Coymans in het pamflet (Knuttel, no. 8646): Tsamenspraeck tusschen een hollantsch ende brabantisch Koopman omtrent de negotie van dezen Tydt, en de andere pamfletten over die zaak (ib. no. 8644 en 8655).

2) De oude algemeene naam voor sluikhandelaars was ook hier „lorredraaijers” (vgl. Doorman, blz. 408).

3) Vgl. Doorman, blz. 432 vlg.

Guinée en Fevrier pour arriver icy au mois de May. Ils aportent la balance du negoce, que la Compagnie aura faite pendant toute l'année en ce pays-là.

Le negoce s'y fait avec des barques, qui vont d'un port a l'autre pour y porter les marchandises, qui y sont propres. Les interloopers, qui n'ont point de retraites sont obligés d'approcher les terres le plus prez qu'ils peuvent, afin de donner lieu aux habitans de venir a bord, et c'est pour cela qu'ils mettent pendant le jour a la voile et mouillent pendant la nuit, afin de ne pas doubler divers endroits, où il y a toujours du negoce a faire. Les cargaisons que l'on fait pour ces quartiers-là sont differentes en quelques choses, parce que la coste d'Affrique estant extremement etendue, ce qui est propre en un endroit ne l'est pas dans un autre; cependant elles se raportent en general a celles-cy.

Envoys ¹⁾: cristal de roche, verroteries ou grains de Venise, corail (dont les femmes se parent), ambre jaune (en gros morceaux brutes), bassins de cuivre (de 7 a 10 pouces de diametre), trompettes ou petits cors d'airain, serrures et cadenats, pagnes ou etoffes d'une espece de coris rayé, papier (Senegal); fer en barre, eaus de vie, pots et ecuelles d'estain, marmites de cuivre et de fer, chemises d'hommes, bracelets de cuivre, toiles de Silesie, platilles idem, draps de lits, espées (avec les poignées), hameçons, papier (Gambie); barres de fer, eaus de vie, vins d'Espagne, huiles, pots a bierre de terre, bassins de cuivre jaune, brasselets et pendants d'oreilles et autres comme pour Gambie (Sierra Lionna); perpetuanes bleues, rouges et vertes, verroteries de Venise, toiles des Indes nommées salampouris peintes, bastats noirs, guinées

1) Vgl. Doorman, blz. 422 vlg.

bleues, toiles de Silesie, platilles idem (Coste d'Or); toiles d'Osnabrugh, coraux, brouvrilis, cambaye, topals, tapeanecanias, suifs, nicanees, schits, tapechindos, potas, habits de negres, pagnes de Harlem, boulangas (Coste d'Or); bouges ou petites coquilles, barres de fer de 22 au milieu pesant, eaus de vie de France, eaus de vie de grains, bassins de cuivre, chaudrons brunis, chaudrons rebordez d'un fil de fer, cuivre en lingots, trompettes, jattes et gamelles d'estain, ecuelles d'estain sans oreilles, couteaux avec leurs guaines, sabres (courbez et droits), carabines rayées (de 4 pieds), pistolets, poudre a canon, hameçons, draps de lit, serges de Leyden.

Pour une cargaison de cinq cens negres ¹⁾ pour Arder ²⁾, Benin et Juida ³⁾ il faut: 10000 livres cauris ⁴⁾, 2000 livres de poudre, 200 carabines longues, 500 draps de lits en coffres de livres 64, 4000 ouvrages de cuivre, 80 pieces de draps de serge d'Ecosse, 400 pieces de platilles, 30 pieces de salampouris, 60 pieces de tapeanecanias, 25 pieces de topleco, 25 pieces de guinées bleues, 60 pieces de brovrilis, 50 d'etoffes de Guinée, 60 pieces de toiles peintes, 400 ecuelles et pots d'estain, 25 caves de bouteilles d'eau distillée (Arder et Benin); 200 douzaines de couteaux, 8 masses de corail, 400 bassins de cuivre, 400 barres de fer de 40 au millier, 50 douzaines de miroirs avec coulisses, 50 pieces de perpetuanes ⁵⁾, corail,

1) Over den negerhandel vgl. Doorman, l.l. blz. 422 vlg.

2) Thans Adra, een deel van Dahomey.

3) Blijkbaar ten O. van Benin gelegen. Het is op de kaarten der 17de eeuw niet te vinden, maar het moet liggen bewesten kaap Formosa, het verder aangewezen eindpunt van den slavenhandel op deze kust.

4) Schelpen, in Afrika als geld gebruikt en uit Indië ingevoerd.

5) Indische zijden of katoenen stof, evenals de andere met Indische namen genoemde artikelen op de volgende bladzijde.

trompettes a 42 solz, hames a peches a 30 solz le millier, cadenats n° 12, 13, 14. (Juida).

J'ay dit que la Compagnie a une forteresse a la Coste d'Or, qui est le chasteau de La Mine; elle a encore diverses loges tout le long de la coste, sçavoir Bistrôé¹⁾, Saconde²⁾, Sema³⁾, Comane⁴⁾, Aarder, Benin⁵⁾.

La Compagnie ny les interloopers ne vont guerre au delà de cap Formosa⁶⁾; ces derniers vont quelquefois cependant au delà et ils y portent: anebas, guinées bleues, guinées noires, bastats noirs, schitz ou toiles peintes, poudre, fusils, corail rouge, couteaux, sabres a poignées, draps ecarlattes et bleues, (pour Angola, Congo, Loango, Malemba et Cabone).

Les retours sont: dents d'elephants au morphil, civettes, cottons, limons sallez (de la rivierre de Cambie et du royaume de Sierra Lionna); dents d'elephants au morphil, cire jaune, coton, peaux de boeuf sallées du Cap Vert, cuivre (de la riviere de Senegal); gomme d'arguin, or, poivre, longuon, maniguette, negres (de la Coste du Graine); peu de grains, poivre long, dents d'elephants, or, negres (de la Coste d'Or).

La Compagnie porte les negres, qu' elle a acheptez, et les va revendre a Surinam et a Curaçao, desquels lieux les meilleurs, les plus sains et a qui rien ne manque se debitent dans la Terre Ferme jusqu'a Cartagene, d'où ils sont dispersez par tout le pays jusqu'au Perou. Ceux qui sont plus malsains ou

1) Vermoedelijk is hier Boutry bedoeld met fort Batenstein (Doorman, blz. 430).

2) Sekundi met fort Oranje.

3) Tschama of Sama met fort St. Sebastiaan (Doorman, blz. 431).

4) Commenda met het pas gebouwde fort Vreedenburg (Doorman, blz. 432).

5) De andere vestigingen (vgl. Doorman, blz. 428 vlg.) schijnen toen van minder belang geweest te zijn.

6) Ten n. o. van Fernando Po.

plus vieux de quarante ans, a qui il manque un bras, une jambe, un oeil, une oreille, se portent dans les isles françoises et angloises et mesme a Surinam.

CURAÇAO ET SURINAM ¹⁾.

Le Compagnie ne pouvant seule faire le negoce, qui se fait en ces deux endroits de l'Amerique Meridionale, le permet aux particuliers moyennant une reconnoissance, qui passe pour droit. Cette reconnoissance est de trois et demy pour cent ²⁾ de la valeur de toutes les marchandises, qui s'y envoient et qui en reviennent, et la declaration des marchandises se fait en son bureau pour l'entrée et la sortie, a quoi l'amirauté n'a rien a dire, parce que tout ce qui va a l'Amerique ou qui en revient est censé appartenir a la Compagnie, laquelle est exempte de tous droits. Elle donne les passeports aux maistres de navires et se reserve toujours le dixième du fret gratis; en suivant les occasions ou les temps elle ne charge pas ou charge pour cette dixieme partie, mais quand elle n'a pas d'occasion de s'en servir, les maistres se rachettent de cette obligation pour peu de chose.

La colonie de Surinam appartient un tiers a la Compagnie d'Afrique, un tiers a la ville d'Amsterdam et un tiers a la maison de Somerdyck. ³⁾

Les envoys sont: vins, eaus de vie, lards, bœufs sallez, beurre, pois, fèves, poivre, canelle, toiles des Indes tientes (nommées hollandoises), toiles de Cam-

1) Vgl. over den handel aldaar in dezen tijd: Le Moine de l'Espine, blz. 465 vlg.

2) Dit zegt ook Ricard, maar Le Moine de l'Espine geeft $2\frac{1}{2}$ % aan, blz. 465.

3) Sommelsdijk. Vgl. over deze verhouding: Luzac, Hollands Rijkdom, II, blz. 164; Thomson, Geschiedenis van Suriname, blz. 26.

bray, de Silesie, d'Osnabruck, de Bretagne, de Rouen, platilles idem, toilles fines a voiles (dont on se sert pour hauts de chausses), bazins, etoffes de soye, boutons, chapeaux de castor, dentelles noires et blanches, crochets a graffes, aiguilles, espingles, couteaux, ciseaux, haches, clous, grils, miroirs, papier, chaudrons, fer, peaux de veau passées en chamois.

Les retours sont: piastres ou réaux, cacao, cuirs en poil, indigo (meilleur que celuy de Saint Domingue), tabac de Verina, ecaille de tortue, cawane, rocou, beaume blanc, sucre en quantité.

INDES ORIENTALES.

La Compagnie, qui fait cette navigation, est sans contredire la plus forte et la mieux soutenue qu'aucune qui ayt jamais esté au monde; aussy passe-t-elle pour la troisieme colonne, sur laquelle l'edifice de la republique d'Hollande se soustient. Avant l'année 1594¹⁾ les Hollandois n'avoient pas encore songé a la navigation des Indes Orientales. Cette navigation appartenoit particulièrement aux Portuguais, qui s'y estoient rendus si puissants, qu'ils confisquoient sans distinction tous les vaisseaux et marchandises des autres nations qui y alloient naviguer ou negocier.

Le Portugal estoit alors sous la domination d'Espagne, le duc d'Albe l'avoit conquise a Philippe second. Les Hollandois, qui venoient de se soulever depuis peu d'années contre la domination d'Espagne, cherchoient a faire le plus de mal qu'ils pouvoient a cette nation, pour se vanger du mal et des duretés

1) Uitvoeriger geschiedkundig overzicht, gelijk steeds, in de Memoires, p. 120 suiv. Tot in alle bijzonderheden nauwkeurig is ook dit en het hier volgend verhaal niet, maar de algemeene strekking is juist.

qu'ils en avoient essayez, et comme toutes les épiceries et drogueries, qui se consommoient dans nos provinces, nous devoient venir de Portugal, quelques particuliers, animez par la vengeance mais encore plus par l'intérêt, crurent qu'il ne seroit pas impossible de réussir dans ce commerce, si l'on y employoit des forces suffisantes pour se défendre contre les Portugais. L'on y fut d'autant plus porté, que, si cela réussissoit, l'Espagne en recevroit un grand échec, non seulement par la privation d'un gain considérable sur un grand nombre de denrées, mais encore par les avantages, dont nous profiterions directement au préjudice de nos ennemis, dont nous ruinerions le commerce.

Dans ceste vue plusieurs marchands d'Amsterdam prirent la résolution de faire directement cette navigation. Ils firent une société et résolurent de faire bastir quatre vaisseaux, qui furent mis sur les chantiers au mois de May 1594, et ayant esté achevez en moins d'un an, sortirent le premier ¹⁾ Avril 1595 du Texel pour le voyage des Indes Orientales. Ces quatre vaisseaux n'avoient en tout que 67 pièces de canon, 36 pierriers et deux cent quarante neuf hommes d'équipage.

L'on crût que c'en estoit assez pour ne rien craindre de Portugais ou Espagnols; en effet, quoique le voyage fut long, et que ces quatre vaisseaux n'arivasent devant Bantam que le 22 Juin 1596, ils sçurent si bien se défendre contre les menées sourdes et ouvertes des Portugais, qu'ils revinrent en Hollande avec une charge considérable en 1598. L'on renvoya aux Indes six autres vaisseaux qui s'y separerent pour

1) Eigenlijk 2 April, vgl. De Jonge, Opkomst van het Nederl. gezag in Oost-Indie, II, blz. 184.

y negocier plus commodement; ils retournerent tous en ce pays-cy avec une charge si riche, que la resolution fût formée des lors de continuer cette navigation a quelque prix que ce fut. Mais comme les marchands de Zelande, de Rotterdam et autres places voulurent y avoir part et qu'en envoyant chaqu'un de son costé des bastimens aux Indes, le commerce pouvoit devenir ruineux d'avantageux qu'il avoit esté aux entrepreneurs, il fut proposé que les particuliers, qui composoient diverses societéz, se joindroient ensemble pour faire une seule compagnie sous la protection de l'Estat, lequel pour cela leur donna un octroy le 20e Mars 1602 pour 19 années, c'est a dire jusqu' en 1621. Cest octroy a esté renouvelé depuis dans les années 1620 ¹⁾, 1644 ²⁾, 1655 ³⁾ et en dernier lieu en 1696 ⁴⁾ pour quarante ans, a commencer le premier Janvier 1701. Comme ceste Compagnie a toujours prosperé, l'Estat ne luy a accordé ces renouvellements d'octrois qu'a condition de luy payer des sommes proportionnées a ses besoins et au bon estat de la Compagnie; elle paya en 1623 quinze cent mil florins et l'année derniere 1698 elle a payé trois millions de florins ⁵⁾.

Le premier fond de la Compagnie n'a esté que de six cent mille florins; depuis on l'augmenta jusqu'a trois millions et enfin jusqu'a six millions trois cent mil florins sans avoir voulu depuis grossir le fond.

1) Lees: 1622.

2) Lees: 1647; het octrooi was 1 Jan. 1644 verstreken.

3) Lees: 1665.

4) Lees: 1698. Misschien zijn met de vorige jaartallen evenzoo de data der genomen besluiten tot verlenging en niet de data der ingetreden verlenging bedoeld, maar ook dan zijn zij niet geheel juist. Vgl. Klerk de Reus, S. 12 ff.

5) Van Rees, Staathuishoudkunde, II, 218 (noot). Vgl. echter Klerk de Reus, S. 16.

Amsterdam a de fond	3.674.915.
Zellande	1.333.882.
Delft	470.000.
Roterdam	177.400.
Horn	266.868.
Enckuisen	536.775.

6.459.840 florins ¹⁾.

Le fond se divise par partie de 3000 florins que l'on appelle action; il y a donc deux mil cens actions ²⁾.

En l'année 1692 ³⁾ la Compagnie voulant temoigner a Son Altesse Monsieur le Prince d'Orange, a present Roy d'Angleterre, sa reconnoissance des bienfaits et de la protection qu'elle a recue d'elle et de ses ancestres et luy marquer son attachement a sa personne, luy fit present de trente parties d'action. Le fond n'en fut pas fait, mais on luy en donne le revenu comme s'il avoit esté fait; ainssy lorsque l'on fait dans ceste Compagnie une repartition, elle divise (ses) proffits en 2130 actions, quoiqu'elle ne dust les diviser qu'en 2100 actions. Cet ancien fond s'est beaucoup augmenté par les profits que la Compagnie a faits. Car sans compter les repartitions qu'elle a donnez depuis son etablissement jusqu'a ce jourdhuy, qui montent a 1745 pour cent, les actions valent encor 565 au lieu de cent qu'elles estoient estimées ou évaluées au commencement pour faciliter la supputation. C'est a dire que les repar-

1) Vgl. Klerk de Reus, Geschichtlicher Ueberblick der Niederl. Ostind. Compagnie, S. 176.

2) Niet geheel juist. Vgl. over het getal dezer actiën: Klerk de Reus, S. 176, en Sayous, Le fractionnement du capital social de la Compagnie Neerlandaise des Indes Orientales, in Revue d'Histoire du Droit, 1902.

3) Reeds in 1674 schonk zij hem $\frac{1}{3}$ van al hare uitdeelingen (Wagenaar, XIV, blz. 317). Vgl. Klerk de Reus, S. 59.

titions données depuis 1602 jusqu' en 1699 (qui sont moins de 97 années) montent ¹⁾ a cent neuf millions neuf cent quatre vingt sept mil cinq cent florins ou 137.489.375 livres de France pour le capital de 6.459.840 florins ou 8.074.750 livres de France. Et les actions de 3000 florins de capital valent presentement 16950 florins. De sorte que pour estimer combien le fond de ceste compagnie peut valoir, il n'y a qu'a multiplier les 2100 actions par 16950 florins et l'on trouvera 35.495.000 florins ou 44.368.850 livres de France que le fond peut estre estimé sur le pied de 2100 actions de 3000 florins a 565 l'action, quoique ce fond n'ait esté fait que de 6.459.840 florins ou 8.074.750 livres.

Ceste valeur n'est pas toujours la mesme; elle augmente ou diminue suivant le bon ou mauvais estat de la Compagnie icy ou aux Indes ²⁾. La raison en est tres naturelle. Car par exemple, si le negoce avoit esté mauvais aux Indes, que la Compagnie eût fait quelque perte de vaisseaux, si elle estoit en guerre aux Indes, les profits estant moindres et les depences plus fortes, il faut necessairement que les repartitions soient moindres, et par consequent les actions, ayant moins de revenu ou de repartition, doivent diminuer de leur valeur. Et c'est le contraire, lorsque les affaires tournent favorablement; en ce cas les actions augmentent de valeur.

Ce n'est pas seulement par rapport aux affaires des Indes que les actions haussent et baissent. Cela arrive encore par rapport aux affaires de l'Europe. Quand cet Estat est en guerre, les navires ou flottes de la Compagnie pouvant estre enlevées, la Compagnie est obligée a payer les deux centieme deniers comme le

1) Vgl. Klerk de Reus, Beilage VI.

2) Vgl. Klerk de Reus, S. 177.

reste de l'Etat; il faut outre cela renforcer les équipages, qui deviennent d'autant plus chers que, l'Etat employant beaucoup de matelots, la Compagnie est obligée d'augmenter les salaires.

En l'année 1672 les actions furent a 250 pour cent¹⁾ et en 1688 elles baisserent en huit jours de plus de 260: et la seule crainte d'entrer en guerre peut faire les mesmes effects; quand le roy de France prit en 1681 Strasbourg, sur la premiere nouvelle qui vint que cette place estoit assiegée, les actions baisserent de 50 pour cent.

Les repartitions se font sur le pied de l'ancien capital de 3000 florins pour chaque action. La Compagnie cette année en a fait un de vingt pour cent par action²⁾; c'est a dire que la Compagnie a payé aux proprietaires de chaque action de 3000 florins vingt pour cent, ce qui se monte a 600 florins, mais comme pour achepter ce capital de 3000 florins il a fallu payer, pour la valeur d'aujourd'hui sur le pied de 565³⁾, l'action 16.950 florins, il se trouve que l'interest de cet argent dernier deboursé ne va qu'a environ 3¹/₂ pour cent.

Par tout ce que je viens de dire l'on voit qu'il y a souvent de la variation dans le prix des actions et qu'il y en a de mesme souvent dans les repartitions qui doivent être regardées comme le revenu de ces actions et que c'est par consequent un pur negoce.

1) Vgl. in het algemeen: Grossmann, Die Amsterdamer Börse in 1672; Klerk de Reus, S. 178.

2) Dit komt overeen met de opgave bij Klerk de Reus, Beil. VI, ad 1699.

3) In 1687 stonden zij op 525 %. Vgl. het pamflet Thys. no. 11318: Relas en contradictie op de motiven, blz. 8. Vgl. over de waarde der actiën in dezen tijd in het algemeen: Luzac, Hollands Rijkdom, II, blz. 113 vlg.; Ricard, p. 7.

Quand la Compagnie paye une repartition, il n'est pas nécessaire que les propriétaires se presentent pour demander ce qui leur appartient. Et mesme on ne les appelle point. Les livres de la Compagnie sont chargez de tous ceux, qui ont des actions, auxquels la Compagnie paye en banque leur contingent suivant le nombre des actions qu'ils ont, et comme les actionnaires n'ont de titres pour justifier leur propriété que les livres de la Compagnie, l'on en a fait de doubles depuis trois ou quatre ans, afin d'éviter l'embarras terrible, où l'on seroit si les livres se brusloient par quelque hazard impreveu.

Les actions sont un negoce continuel ¹⁾. Elles se vendent et acheptent tous les jours comptant et a terme comme d'autres marchandises. Quand un vendeur d'actions en veut faire la delivrance a l'acheptant, il va au bureau des Indes, où il y a des registres imprimez et fait expres pour cela, n'y ayant en blanc que les noms de l'achepteur et du vendeur; le vendeur fait sa declaration d'avoir vendu telles actions a tel prix a un tel et signe son nom, au dessous duquel deux directeurs signent aussy, autrement le transport et declaration ne valideroient pas. Quand le vendeur a averti l'achepteur du transport

1) Vgl. vooral een pamflet van N. Muys van Holy uit het laatst van 1687 (pamfl. Thys. no. 11317): Middelen en motiven om het kopen en verkopen van Oost- en West-Indische actiën... te beswaren met een impost, blz. 7: „de koophandel van actiën tegenwoordig een van de capitaalste negotien der Beurze”, vooral gedaan door „de portugeese natie”. In dit en de daarmee samenhangende pamfletten uit dit en het volgende jaar vindt men uitvoerige beschouwingen over de wijze, waarop deze handel gedreven wordt, vooral in het pamflet (Thys. no. 11320): Consideratiën tot wederlegginge, uitgaande van de negotianten zelf. Vgl. de pamfletten bij Knuttel, Catalogus, no. 12618—12622^a en 13041, 13041^a. Vgl. over den actiehandel in het algemeen: Luzac, Hollands Rijkdom, II, blz. 302 vlg.; Le Moine de l'Espine, blz. 416 vlg.

qu'il luy a fait, l'accepteur va, s'il veut le voir, sur le registre et paye en banque le mesme jour au vendeur le prix convenu, lequel vendeur retourne écrire au registre, au dessus du transport, qu'il a esté payé; ainssy se consomme l'affaire et l'accepteur en devient par là propriétaire.

Lorsque des actions ont esté vendues a terme, elles se transportent et payent de la mesme maniere que cy-dessus au terme escheu; ou si le vendant n'a point d'actions pour les livrer a celuy auquel il en a vendu, ou si l'acheteur n'a point d'argent pour payer celles qu'il a achetées, ils s'accordent entre eux de la difference du prix que l'action a esté vendue, et du prix que les actions valent au temps que la livraison a deu s'en faire. Par exemple: il y a trois mois que Jean a vendu a Jacques une action pour le premier Juin a 550; il se trouve au premier Juin que les actions valent 560; Jacques demande au terme son action. Si Jean n'en a pas, l'on s'accommode et pour éviter a Jean l'embaras d'achepter autant d'actions pour fournir celle qu'il a vendue, il ne paye a Jacques que les dix pour cent qu'il y a de difference de 550 a 560. Et de mesme au contraire, si les actions n'eussent valu au premier Juin que 540, Jean auroit gagné dix pour cent. Ainssy de pareilles affaires s'accommodent en se rendant reciproquement l'obligation que l'on s'estoit donnée.

L'on voit par là que sans avoir d'actions ny mesme envie d'en acquerir, l'on en peut faire un grand negoce et effectivement il n'y en a peut estre jamais eu de plus fort. Depuis huit ou dix ans la fureur qui estoit dans ce negoce s'est un peu rallentie¹⁾.

1) Vgl. over dit tijdperk van speculatie mijne Geschiedenis van het Nederl. volk, V, b/z. 440; vooral de bovengenoemde pamfletten uit 1687 en 1688 over deze zaken. De heer André Sayous gaf

Ce commerce ne se fait a proprement parler que par speculation en deux manieres, la premiere en vendant ou acheptant a terme des actions, la seconde en donnant des primes, qui engagent celuy qui les reçoit a delivrer ou a recevoir des ætions, suivant la volonté de celuy, qui a donné sa prime.

Je viens de dire que ce commerce se fait par speculation. Par exemple: si j'aprehende par des avis secrets, que j'auray reçues, que cet Estat entrera en guerre au mois d'Aoust et que cela sera publié dans ce temps là, je vendray des actions a livrer au premier Aoust a 565 pour cent. Quand le terme est echeu et que pour lors les actions ont baissé a 500, je vais demander a celuy, auquel j'ay vendu, s'il me veut payer la difference de 565 a 500, qui est soixante cinq pour cent; que si mon achepteur pretend qu'effectivement je luy livre la partie vendue, j'en achepte d'un autre pour la luy livrer. Et c'est la mesme chose pour le contraire, quand on a de bons succes a esperer pour l'Etat ou pour la Compagnie.

Mais a cause des variations trop frequentes dans ce commerce et que chaque pour cent de difference va a trente florins, on a trouvé un autre expedient pour faire ce commerce sans s'engager a des ventes ou des achapts, qui peuvent devenir trop desavantageux.

Cet expedient est de payer une somme comptant a une personne, qui s'engage moyennant cela de vous delivrer en tel temps une action a un tel prix.

eenige studiën over de actiën der Compagnie en den handel daarin in zijne boven aangehaalde studie en in die over Les Sociétés Anonymes par actions (Revue d'économie politique, 1902), als voorarbeid van een grooter boek over de speculatie der 17de eeuw. In het algemeen zie over den handel in aandelen: Laspeyres, Geschichte der volkswirtschaftlichen Anschauungen der Niederländer, S. 270 ff.

Par exemple: je donne deux pour cent a Jacques en argent comptant, moyennant lesquels il s'oblige de me fournir une action a 565 pour cent au premier Juillet; quand le terme est venu et que les actions valent plus ou moins, Jacques est également obligé de m'en livrer; mais si elles valent moins et que je ne veuille pas m'en charger, j'en suis quitte pour perdre ma prime, laquelle en ce cas ne doit estre regardée que comme des arrhes. Et au contraire l'on se sert du mesme expedient. Par exemple: je donne une prime a Jaques de deux pour cent, moyennant quoy il s'oblige de recevoir de moy au mois d'Octobre une partie d'actions a 560 pour cent. Si ce jour là les actions ne se trouvent valoir que 500 pour cent, il est obligé de les recevoir a 560, mais si au lieu de baisser elles estoient montées, j'en suis quitte pour perdre la prime que j'ay donnée et ne puis estre obligé en ce cas de fournir des actions. En un mot il n'y a dans cette maniere de commerce des actions que celui qui reçoit des primes qui s'oblige.

Il y a une infinité d'autres subtilitez de ce negoce et je n'en sçais aucun ou il y en ayt tant, parce que ceux, qui s'en meslent, sont gens vifs et ardents, dont la plus grande occupation est d'allambiquer des nouvelles et d'inviter mille moyens pour arriver a leur but.

Mais parce que ceste maniere de negocier est tres dangereuse par les contretemps qui surviennent, il y a environ soixante ans que le prince d'Orange Frederic Henry, ayeul du roy d'Angleterre d'aujourd'hui, fit un placard ¹⁾ qui portoit que tous achats et ventes d'actions a termes ne seront pas obligatoires en justice par rapport a celui qui vend, a moins qu'il

1) Het dagteekent van 1635 of 6, vgl. Vissering in Gids 1856, I, blz. 650.

ne prouve que dans le temps de la vente il auroit véritablement sur son compte a la Compagnie des Indes les actions qu'il a vendues; autrement l'acheteur ne paye qu'autant qu'il a de l'honneur. Il en est de mesme des ventes qui se font par option ou par prime. Et ceste ordonnance est fondée sur ce que l'acheteur ne peut recevoir la chose a luy vendue, le vendeur n'ayant pas ce qu'il vendoit, l'acheteur ne pouvant pas recevoir ce que son vendeur n'avoit pas. Le vendeur pour ainssy dire ne vend que du vent et l'acheteur ne reçoit que du vent. Cette ordonnance ne regarde pas l'acheteur. Car ce n'est point a luy de sçavoir, si le vendeur a effectivement ce qu'il vend; il suppose toujours qu'il l'a et si l'affaire luy devient avantageuse, il peut obliger le vendeur au lieu que le vendeur ne peut obliger l'acheteur qu'au cas mentionné dans l'ordonnance, laquelle s'exécute sans difficulté toutes les fois que l'acheteur s'en veut prevaloir. Il est vray que celluy qui s'en sert, n'est regardé que comme un homme de mauvaise foy ou mal dans ses affaires, mais s'il arrivoit d'autres contestations dans ce negoce, l'on s'adresse aux echevins, qui sont les juges naturels pour connoistre toutes sortes de procez.

Quoyque les repartitions soient egales dans toutes les chambres, qui composent la Compagnie des Indes, et que lorsque les actionnaires d'Amsterdam touchent une somme, ceux des autres chambres en touchent autant, cependant les actions des autres chambres n'ont pas mesme valeur par rapport au credit et il y a quelquefois difference de cent pour cent; cela provient de ce qu'en Amsterdam il y a bien plus d'argent que dans les autres chambres, où le commerce n'est pas si courant et l'on ne trouve pas a tout moment comme a Amsterdam des acheteurs pour quelle quantité que ce soit.

Encore que la Compagnie ne fasse qu'une bourse commune, elle est partagée en six chambres, qui participent dans ce negoce, sçavoir.

Amsterdam	pour une moitié du total.
Middelbourg	pour une quart.
Rotterdam.	pour une seize.
Delft.	pour une seize.
Horn	pour une seize.
Enckuysen.	pour une seize.

Dans la chambre d'Amsterdam ¹⁾ il y a vingt cinq directeurs, dont dix-neuf sont de la ville d'Amsterdam et de la magistrature, hors cinq ou six ^{a)}; ils gouvernent presque tout pour les achapts, ventes, equipages et ont chacun trois mille florins d'apointement; les six autres n'ont pas tant et sont nommez par les villes de Harlem, Leyden, lesquels ont 2000 florins chacun d'apointement; Utrech, Dort, Frise avec 1200 florins seulement.

Il y a de plus un avocat ou syndic pour faire toutes les ecritures, memoires et consultations pour la deffense de la Compagnie et de ses interests.

La chambre de Middelbourg a 13 directeurs a 2500 florins d'apointement.

Rotterdam et Delft ont treize directeurs a 1200 florins.

Horn et Enckhuisen treize directeurs a 1200 florins.

En outre il y a deux directeurs pour la noblesse, erigez depuis deux ans, qui sont messieurs d'Odick et Duyvenvoorde, a chacun 1500 florins.

Il y a vingt teneurs de livres dans la chambre

^{a)} Deze laatste vier woorden zijn uitgeschrapd in het Amst. ms. — Over het kiezen van bewindhebbers te Amsterdam buiten de regering vgl. Bontemantel (ed. Kernkamp) I p. 147, noot 1.

1) Vgl. Klerk de Reus, S. 32/3, waar de eenigszins afwijkende regeling van 1696 wordt beschreven.

d'Amsterdam a 1500 florins chacun et dans les autres chambres a proportion.

Pour estre directeur il faut necessairement avoir deux actions sur les livres de la Compagnie et en estre titulaire. Il se fait des assemblées de ces directeurs de temps en temps. C'est là où on resoud des ventes et des achapts, des flottes, des equipages, des lieux où les vaisseaux seront envoyez, des reparitions et de tous les cas de quelque importance.

L'assemblée generale est composée des directeurs de toutes les chambres. Amsterdam en depute huit, la chambre de Zelande quatre, celle de Rotterdam un, de Delft un, de Horn un, d'Enckuysen un, et de la part de l'Estat un, ce qui compose dix-sept.

Ceste assemblée se nomme des Dix-Sept a cause de dix-sept deputez, qui en font le nombre, parmy lesquels il y en a un de l'Estat qui decide souvent dans les cas contestables. Ces assemblées se tiennent souvent six ans de suite a Amsterdam et ensuite pendant deux années en Zelande et ainssy de suite et alternativement.

Comme le bon succez des affaires depend souvent du secret, l'on a jugé a propos depuis une vingtaine d'années d'establir une commission secrette, composée de quatre directeurs ¹⁾, choysis entre ceux qui sont dans une plus grande reputation de sagesse et d'habileté, auxquels ou joint un secretaire. Les quatre directeurs en vertu de leur commission disposent des affaires les plus importantes a la Compagnie, tant icy qu'aux Indes, sans en donner part ny connoissance aux autres directeurs. Par exemple: ils decident du

1) Bedoeld is het sedert 1649 ingestelde „Haagsch besogne", over welks samenstelling vgl. Klerk de Reus, S. 46. Deze samenstelling, ofschoon in 1649 op vier directeuren berekend, werd spoedig aanmerkelijk gewijzigd.

temps, que la flotte doit partir du Cap de Bonne Esperance, de la route qu'elle devra tenir, des signaux, enfin des guerres ou des entreprises a faire aux Indes.

Le general des Indes est nommé par l'assemblée des Dix-Sept. Il a douze mil livres d'apointement et y est pour sa vie ordinairement, neantmoins il est revocable a la volonté des Dix-Sept. Il y a avec luy quatre principaux conseillers ¹⁾, qui ont chacun 5000 florins d'apointement; et douze conseillers pour le negoce, qui ont chacun 2000 florins. Ces officiers sont aussy nommez par l'assemblée des Dix-Sept et ordinairement envoyez d'icy aux Indes. Le General nomme avec tout le conseil tous les commis, marchands et officiers subalternes. Cependant lorsque de deça on luy recommande quelqu'un, on a soin de le bien placer.

Les navires, qui reviennent des Indes tous les ans et pour l'ordinaire a la fin de l'esté, aportent les livres et registres du negoce, qui s'est fait aux Indes; et pour cet effet il s'envoye de tous les lieux, où il s'est fait quelque commerce, diverses copies semblables a Batavia, qui est la residence du General et du Conseil des Indes, et de là icy avec les registres concernant le negoce de Batavia et une balance de tous les profits, pertes et depences, que la Compagnie a faits dans l'année ²⁾. Il se fait pareillement icy tous les ans au mois de May une balance generale de l'estat de la Compagnie que l'on rend publique. Ainssy chacun sçait combien la Compagnie a gagné ou perdu.

Quoique la Compagnie soit riche, elle doit a rente

1) Vgl. echter Klerk de Reus, S. 87 ff

2) In werkelijkheid liet een en ander veel te wenschen over, vgl. Klerk de Reus, S. 181 en S. 194 ff.; Van Rees, Staathuishoudkunde, II, blz. 297 vlg.

12.600.000 florins, qui est monnoye de France 15.750.000 livres, a plusieurs particuliers, auxquels on ne paye l'interest que trois pour cent et demy, qui ne fait monnoye de France que 472.500 livres, au lieu qu'au denier vingt ce seroit 782.500 livres, ce qui est environ ce denier. Et pour avoir de ces contracts qui se vendent comme ceux de l'hostel de ville a Paris sans garantie, il en couste cinq et demy pour cent, qui est plus que l'interest d'une année et demie; ce qui provient du bon credit où est ceste Compagnie, et qu'on ne sçait pas mieux employer icy son argent. La Compagnie a des etablissemens tres considerables aux Indes et en grand nombre, dans la plus part desquels il y a de forteresses regulieres ou des comptoirs ou des loges.

Batavia est le lieu, où sont les magazins generaux et où tous les navires reviennent et apportent les marchandises negociées. C'est la residence du Conseil General des Indes et c'est de là, sur les resolutions qui y ont esté prises, que l'on envoye des navires par toutes les Indes pour y negocier. Il en part de là tous les ans pour le moins quarante, dont le plus foible est pour le moins de deux cent tonneaux et beaucoup dans ce nombre de huit cent tonneaux. La forteresse de Batavia est tres forte, située dans l'isle de Java avec un bon port, distant de quinze lieues du detroit de la Sonde, qui est entre Java et Sumatra.

Bantam est un port de mer a huit lieues de ce detroit et la capitale du royaume; il y a 15 ou 16 ans ¹⁾ que les Anglois etablis a Bantam en furent chassez par le filz du roy avec l'ayde des Hollandois et depuis ce temps-là les Hollandois ont etabli dans cette ville un comptoir. Le negoce y est d'autant

1) 1682. Zie De Jonge, Opkomst van het Nederl. gezag in Oost-Indië, VII, blz. CXIII vlg.

plus considerable que c'est de là que vient la meilleure partie du poivre, ce qui fait que les Anglois sont obligez de le venir prendre icy maintenant. Cette affaire causa dans son tems beaucoup de bruit entre l'Angleterre et la Hollande; ce different paroist assoupi, mais il n'est pas etouffé et tost ou tard il fera une guerre entre les deux nations. Les Anglois sont trop impatiens et trop legers pour souffrir sans dire mot le tort qu'ils pretendent qu'on leur a fait.

Les etablissements des Hollandois aux Indes sont: Les isles Molucques nommées: Machian, Motir, Tidore, Ternates, Bathian (ces isles ont des fortresses, celle de Tidore est la plus considerable), Ambon (n'a qu'une loge), Banda (il y a une forteresse a Nera, qui est la capitale), Ortatam ¹⁾, Comber, Waer ²⁾, Poloay ³⁾, Palore ⁴⁾ (ces isles ont des comptoirs et le principal est a Ortatam), Siam (les Hollandois n'y ont qu'un comptoir).

Dans l'isle de Malaca: Malaca, Salangar (il y a des comptoirs).

Dans l'isle de Sumatra: Pecos ⁵⁾, Indrapoura, Boncalo ⁶⁾ (il n'y a que des loges).

Bengala ⁷⁾: Bengala, Ougly (ont des comptoirs), Barola, Cassambassar, Sategam, Amboa (ont des loges).

Coromandel ⁸⁾: Masulipatan (a une forteresse), Maliapour, Tegnapatan, Negapatan (comptoirs et loges).

1) Ortattan. Deze en de volgende zijn de Banda-eilanden.

2) Wajer, op de oostkust van Groot-Banda.

3) Poeloe Ai.

4) Poeloe Roen?

5) Bedoeld zal zijn Pegoe in Achter-Indië; dan is overgeslagen Palembang.

6) Benkoelen.

7) Valentijn, Oud- en Nieuw-Oost-Indië, V, 1, Pl. 172 geeft, behalve Hugli en Cassimabazar als hoofdkantoren, andere kleinere op.

8) Vgl. Valentijn, V, 1, blz. 3, 13, 25, 37, 40, 50 vlg., waar nog andere kantoren genoemd worden. *

Coste de Malabar: Bancalor, Calicut, Cranganor (ont des comptoirs), Cochin, Mangalor, Surate¹⁾, Amadabad, Baroda, Cambaye (ont des comptoirs).

Au golfe Persique: Gameron²⁾ (a une loge).

L'isle de Ceylon: Colombo, Portegalle (forteresse tres considerable).

Le Cap de Bonne Esperance située a la pointe d'Afrique a une citadelle a quatre bastions. C'est en ce lieu que depuis quelques années les Hollandois ont fait une habitation considerable et où les flottes qui vont aux Indes et celles qui en reviennent se vont rendre pour y prendre des rafraichissements, du repos et l'air de terre, qui y est fort bon. C'est aussi où ils aprennent des nouvelles d'Europe ou des Indes pour y prendre dessus leurs mesures en allant en Europe ou aux Indes.

La quantité et la qualité des marchandises, que l'on envoie aux Indes, se reglent sur les avis, que l'on en a reçeus que telle au telle marchandise s'y est bien ou mal vendue³⁾. Et c'est la meme chose pour les retours des Indes en marchandises. Par exemple: s'il y a trop d'une certaine marchandise aux Indes et qu'elle s'y soit mal vendue, on n'y en envoie plus ou peu; et l'on a esté six ou sept ans sans recevoir de la canelle, parce qu'il y en avoit trop en Europe et que la Compagnie vouloit donner le temps de consommer ce qu'il y en avoit.

Les marchandises que l'on envoie aux Indes sont: reaux ou pieces de huit mexicanes ou sevillanedos

1) Deze en de volgende, om en aan de golf van Kambhayat, behooren eigenlijk niet bij de kust van Malabar.

2) Amirun, niet ver van Ormuz.

3) Vgl. over deze handelsbeginselen der Compagnie: Van Rees, Staathuishoudkunde, II, blz. 224 vlg., vooral 282 vlg.; Le Moine de l'Espine, blz. 424 vlg.

(point de pilars ou perouviannes), draps d'ecarlatte (et point d'autres), dentelles, rubaneries¹⁾, chapeaux, gands, gazes, toutes sortes de merceries, bières fortes de Brunswick, vins d'Espagne, vins du Rhin, vins de France de Tursan, pierres de couleur (comme emeraude, rubis), eaus de vie de France (toute la meilleure), papiers de France, mats et apparaux de navires, bray, gaudron, corail rouge, ambre jaune (en gros morceaux taillez), cire blanche (en pains de trente livres).

Les retours sont differents suivant la production des lieux.

Les isles Molucques sont les seuls lieux du monde, où croissent le geroffle et la muscade. Banda, Ortatan²⁾, Comber, Wayer, Poloay, Palore, sont les seules isles où croist la muscade. L'arbre de la muscade³⁾ ressemble assez au pescher, les feuilles sont plus courtes et plus rudes. Ce fruit avant que d'estre ceuilly est de la grosseur d'une noix, dont la muscade est le noyau; ce qui couvre la noix est ce qu'on appelle macis ou fleur de muscade, dont la couleur est d'un rouge cramoisy. Ce fruit s'ouvre de luy mesme et apres s'estre separé devient d'un jaune feuille morte; la recolte s'en fait trois fois l'année en Avril, Aoust et Decembre. Celle d'Aoust est la meilleure.

Le geroffle ne vient que des isles de Motir, Tidore, Ternate, Machian, Bathian, Ambon. L'arbre du geroffle est de la grandeur d'un cerisier. Il fleurit en Fevrier et autant de fleurs sont autant de fruits. Ces arbres ont peu de feuilles, qui ressemblent a

1) Banden en linten.

2) Zie boven.

3) Vgl. over dezen handel de beschrijving bij Ricard, *Traité General du Commerce*, p. 6 suiv.

celles du laurier. Cet arbre est si chaud, que fort loin a l'entour la terre y est seiche et ne produit point d'herbes. On ne cueille point ce fruit, on la bat avec des gaules. La recolte se fait en Aoust et Septembre. L'on envoie des hommes par toutes ces isles dans le temps de la recolte pour amasser ce fruit.

Des toiles claires, appellées ternatanes, parce qu'elles se font dans les isles de Ternate.

Ces isles sont situées a l'Est de celle de Java. Elles estoient possédées par les Portuguais il y a bien de temps, mais les naturels du pays, ne pouvant souffrir leurs cruautéz, se souleverent contre eux et a l'ayde des Hollandois ils les en chasserent. Les Hollandois s'y etablirent en leur place et avec le temps et a petit bruit y ont basti de forteresses si bonnes, qu'ils se sont rendus les maistres et que les roitelets de ce pays sont entierement dans leur dependance.

Dans le temps que les Portuguais possedoient ces isles, l'on y venoit negocier des isles de Macassar, de Borneo et du Japon, mesme de la Chine, mais a present les Hollandois n'y souffrent personne negocier qu'eux memes et portent ces epiceries dans les lieux qu'on vient de nommer, dans le royaume de Bengale, dans le Mogol, a Surate, dans la Perse et autres lieux, où ils les vendent une fois plus cher et dans une quantité bien plus considerable qu'en Europe. Aussy est cela le grand profit et le maintien de la Compagnie aux Indes, sans quoy elle ne pourroit entretenir tant de forteresses, tant de troupes et tant de depeuce comme elle fait.

Le Japon, où les Hollandois seuls de tous les Européens negocient, fournit du cuivre rouge en petits lingots d'un demy pied de long, pesant environ

une livre. Ce cuivre va du pair avec la rosette de Suede et mesme est preferé a Aix la Chapelle pour la fabrique.

La Chine ne nous fournit rien, parce qu'il est deffendy a tout etranger d'y aller negocier, mais a Batavia il y a toujours un marché de Chinois, Malagois, Malabarois, Pequinois, Abissins, Turcs, Arabes etc.

Les Chinois y apportent: satins roulez, damas de couleur, satins (pliez en livre), soye, thé, porcelaines, fil de floret, panchies, espées, du petit satin, crespous de soye, gommés, laques, cire a cacheter, lacque en feuilles.

La Coquinchine et le Tonquin donnent: soye, satins (pliez en livres), panchies, guilains, sochies, atlasse (diverses sortes de soye).

Syam: estain (aussy bon que celuy d'Angleterre).

Malaca et Sumatra: poivre, gingembre, bois de sandal, benjouin, campher, alloes, estain, tamarin, galiga, cardamon.

Bengale fournit: soye (qui vient par Casseme Bassar), toile de cotton claire (dite mousselin qui vient par Amboa), salpestres (deux a trois millions livres par an), indigo, citches, indigo diana, indigo lauro, civette, borax, taffetas et armoisins, fil de cotton, fleuret, etoffes de soye (les plus belles).

Coromandel: indigo, bois d'ebeïne (moindre que l'ebeïne maurice), bois de Calliatour, cotton, toiles grosses comme salampouris, guinées et autres toiles, chits etc., mouchoirs, cravates.

Malabar, Surate, Cambaye: poivre (tout le long de la coste de Malabar), toiles peintes, toiles rayées (qui se portent beaucoup en Guinée), indigo, fil de cotton, drogueries (de toutes sortes), sel ammoniac, sang de dragon, ambre gris, borax, gingembre, bezouart.

Du golfe Persique: perles a l'once, soyes de Perse, satins roulez, drogueries.

De Ceylon: la canelle (c'est le seul endroit du monde où il en croist; cauris ou bouges (qui sont petites coquilles qui se peschent aux Maldives), cotton filé, bois d'ebene.

Le depart des vaisseaux de Hollande pour les Indes est ordinairement en May, Septembre, et Decembre. Le nombre n'en est pas réglé. Cela depend de la situation des affaires en ce pays-là. Cela va de seize a vingt vaisseaux. Dans le commencement de Decembre il part toujours une galliote, qui va au Cap de Bonne Esperance et ne passe pas plus loing. Cette galliote porte les lettres d'ordre a l'amiral de la flotte attendue des Indes pour la route qu'il doit suivre, les signaux qu'on luy doit faire, quand on doit luy envoyer dans nos mers quelques galliotes d'avis, et autres pareilles choses, qui servent de connoissance a quelle hauteur il trouvera les dites galliotes.

Ces galliotes envoyées au Cap y arrivent toujours en Mars ou Avril et c'est justement le temps que la flotte des Indes s'y rend. Le depart des vaisseaux des Indes pour Europe est toujours au commencement de Decembre de Batavia et au commencement de Janvier de Ceylon. Le nombre de ces navires n'est pas toujours réglé; il y en a depuis huit jusques a seize et il y a deux ans qu'il en arriva dix neuf.

Les vaisseaux de Ceylon ne vont point a Batavia comme ceux de Surate et de la coste de Coromandel; il y a quelques années que ceux de Bengale au lieu d'aller a Batavia se joignirent a ceux de Ceylon, mais cela est extraordinaire. Ces vaisseaux se rendent au Cap de Bonne Esperance au mois de Mars et d'Avril et en partent en flotte au mois de May pour ce pays-cy.

Après la premiere partance des vaisseaux de Batavia, qui est au mois de Decembre, il en repart ordinaire-

ment deux au mois de Fevrier qui aportent les retours de la Chine. Ces vaisseaux sont ordinairement peu riches et peu chargez.

Lorsque la flotte des Indes est arrivée en Hollande ¹⁾, des le mesme jour, s'il est possible, les directeurs s'assemblent et lisent publiquement les lettres, mais comme ces lettres sont en fort grand nombre, l'on n'en lit que quelques unes des principales. Il arrive mesme assez souvent qu'on met a part celles qui sont les plus importantes, ce que les directeurs de la commission secrete connoissent. Cette reserve peut quelquefois estre bien avantageuse pour les amis que l'on veut servir, en leurs donnant avis d'achepter ou vendre des actions, suivant que les affaires vont bien ou mal pour la Compagnie.

Si tost que les lettres, que l'on veut lire publiquement, sont lues, on fait imprimer la cargaison, qui est la liste par quantité et qualité des marchandises que la flotte a apportées. Et il y a beaucoup de fidelité sur cela et par là tout le monde peut avoir connoissance en peu de temps des marchandises arrivées et de leur qualité.

Quelque temps apres l'assemblée des Dix-Sept fixe le temps de la vente des marchandises, qu'elle veut vendre, et leur quantité. Et elle declare qu'elle retient telle et telle qualité et quantité de marchandises, qu'elle promet ne vendre que dans un temps prefix qu'elle marque, ce qui s'observe religieusement.

Depuis le temps que les Dix-Sept ont resolu la vente jusques au temps qu'elle se fasse, les commis et autres gens de la Compagnie mettent les marchandises en ordre et les divisent en lots. Par exemple: l'on met dix mil livres de poivre pour chaque lot, dix mille livres de salpêtre de mesme et les lots

1) Vgl. Ricard, p. 6 suiv.; Le Moine de l'Espine, blz. 426 vlg.

ainssy disposez se marquent par numero. Cependant la quantité et qualité des marchandises qui se doivent vendre s'impriment. Et dans les imprimez l'on marque combien il s'en vendra dans chaque chambre et le jour que la vente s'y fera. Les imprimez s'envoyent dans les pays etrangers et l'on prend toujours si bien ses mesures qu'il y a du temps assez pour en ecrire aux pays etrangers et en avoir reponse avant que le jour de la vente soit arrivé.

La vente ne se fait jamais qu'en public au plus offrand et l'adjudication s'en fait par un coup de marteau, que le crieur frappe quand il connoit qu'il n'y a plus d'encherisseur. Cela se fait beaucoup plus viste que l'on ne pense, puis qu'en deux heures l'on vend trois a quatre mille balles de poivre. Le nom de l'adjudicataire s'ecrit sur les livres de la Compagnie avec le lot et le prix qu'il a achepté.

Deux jours avant que la vente se fasse les magazins sont ouverts; y va qui veut pour voir et considerer les marchandises qui y sont, et lorsque les marchandises contenues dans un magazin sont vendues, l'on le ferme, n'estant plus permis d'y entrer.

La Compagnie ne fait credit a personne; il faut qu'elle soit payée a peu pres avant qu'elle delivre sa marchandise, apres quoy l'on va a la maison des Indes, où il y a toujours quelque directeur pour cela, lequel donne un billet d'ordre pour le garde-magazin de delivrer le lot de marchandise qui y est specifié. Quand ceste marchandise est reçue, soit qu'elle se preste ou non, l'achepteur fait luy mesme son compte du montant des marchandises et paye, s'il doit, mais il faut que ce compte se regle avec un teneur de livres de la Compagnie. Le payement de toutes les marchandises vendues se fait en banque, ce qui evite une infinité de peine en epargnant de compter des especes.

La Compagnie stipule ¹⁾ dans les ventes que les acheteurs jouiront d'un et demy pour cent sur les achats en payant comptant a la vente. Et ce benefice se diminue a proportion du temps que l'on tarde a payer, ce qui se reigle a raison d'un demy pour cent par mois.

La Compagnie stipule encore que les acheteurs seront obligez d'enlever leurs marchandises dans trois mois, passé lequel temps les marchandises restent dans les magasins aux risques des acheteurs, qui payent ensuite le droit du magazinage et l'interest du montant de l'achapt a demy pour cent par mois, avec la liberté de faire vendre en public les marchandises non enlevées aux risques de l'acheteur; et si les marchandises rendent moins que ce qu'elles ont esté vendues en premier lieu, l'acheteur est obligé de faire bon la difference; si elles rendent plus, ce surplus est au proffit de la Compagnie.

FIN.

BANQUE D'AMSTERDAM ²⁾).

La banque d'Amsterdam est le depost de l'argent des particuliers pour la commodité publique. Si ce que l'on en dira dans la suite ne repond pas exactement a cette difinition, il est toujours vray de dire que c'est sous cette image qu'on l'a representée dans son commencement et qu'on la montre encore aujourdhuy.

1) Vgl. Ricard, p. 7. Van de daar genoemde makelaars wordt hier niet gesproken.

2) Vgl. daarover vooral W. C. Mees, Proeve eener geschiedenis van het bankwezen in Nederland gedurende den tijd der Republiek, (Rott., 1838), blz. 33 vlg. tot blz. 207; Van der Oudermeulen, Recherches sur le commerce, II, p. 49 suiv.; Ricard, p. 170 suiv.; Le Moine de l'Espine, blz. 54 vlg.

Ceste banque est sans contredit la plus considerable qui ait jamais esté et il n'y a guerres de particuliers dans l'Europe, pour peu que leur commerce s'étende vers ces provinces, qui n'y soit interessé directement ou indirectement, souvent sans le sçavoir.

Elle fut établie en 1608 ¹⁾ par le conseil de la ville, nommé le Conseil des Trente-Six. La ville s'est rendu caution, comme elle l'est encore, envers les particuliers de tout l'argent qu'elle a receu et qu'elle reçoit tous les jours. Quel fut son premier fond lors de son établissement, quelles sommes elle a touché depuis, et combien elle doit aujourd'hui, c'est ce que l'on ne peut sçavoir, puisque les officiers qui la registrent, comme les commissaires, les teneurs de livres etc., ne sont reçus dans leurs emplois qu'après avoir fait serment de ne rien reveler de ce qui regarde l'interieur de ceste affaire. Je ne scay si ceux, qui sont actuellement employez et qui le seront dans la suite, manqueront a leur serment, mais jusqu'a present je ne sache point qu'on y ayt manqué. ²⁾

Le lieu de la banque est dans la maison de ville, où il y a des chambres pour les commissaires, pour les teneurs de livres, pour les contreleurs, pour les essayeurs, qui s'apelle la chambre du change, et autres; enfin il y a la chambre des especes, qui est une chambre, où l'on met le tresor. Les chambres sont toutes voutées de peur du feu; il y a mesme dans la chambre des teneurs de livres un armoire dans le mur, où tous les soirs on enferme les livres.

1) De ordonnantie der stichting is van 31 Jan. 1609; het plan was echter reeds in den zomer van 1608 vastgesteld. Vgl. Mees, blz. 32; de ordonnantie zelve aldaar, blz. 283.

2) Vgl. over deze geheimzinnigheid en hare redenen: Mees, blz. 34, 148 vlg. Sedert is natuurlijk veel licht over een en ander opgegaan zooals ten duidlijkste blijkt uit het boek van Mees, die de bankboeken zelf en de, vroedschapsresolutiën kon raadplegen.

Ces precautions sont necessaires, puisque en l'année 1653, lorsque la maison de ville fut bruslée, les livres de la banque furent conservez et l'on les peut voir dans leur rang avec tous les autres livres et papiers qui ont precedé et suivi cet incendie. L'on a grande raison d'y prévoir, puisque les livres contiennent la creance du bien de tous les particuliers et s'il y arrivoit du malheur, quel desordre!

La banque est regie sous l'autorité des bourguemestres et du Conseil des Trente-Six par des officiers, qui ne sont admis qu'après avoir fait leur serment sur ce que l'on souhaite d'eux; ce sont les bourguemestres regents qui conferent ces offices.

Il y a quatre ¹⁾ commissaires, qui sont gens notables et qui pour l'ordinaire ont esté dans la magistrature. Ils n'ont point d'apointements et ne sont commissaires qu'une année de suite; ils peuvent le redevenir mais ils ne peuvent pas estre continuez ²⁾.

Les autres officiers le sont pour la vie, a moins qu'ils ne fissent quelque chose contre leur devoir. Il y a quatre teneurs de livres, qui ont chacun par an trois mil florins d'apointement, quatre sousteneurs de livres avec mil florins, quatre controlleurs avec trois mil florins chacun, un essayeur avec deux mil cinq cent florins, aussy par an ³⁾. Il y a encore des caissiers, qui comptent l'argent qui se porte a la chambre du change, et des gens employez a des ouvrages serviles. Je n'en parle point.

Les commissaires sont pour la garde du tresor.

1) Eerst drie, sedert 1686 vier, in 1715 tot vijf, 1716 tot zes, later tot zeven en acht vermeerderd. Vgl. Mees, blz. 150.

2) Dit klopt niet met de lijsten van Commissarissen der wisselbank bij Wagenaar, waarop herhaaldelijk dezelfde personen verscheiden jaren achtereen voorkomen. Daniel Hohepied b.v. van 1695—1704.

3) Ibid. blz. 151.

Chacun d'eux a une clef et tous quatre doivent estre present, quand il faut mettre quelque chose dans la chambre des especes ou pour en tirer. Ils recoivent les matieres ou especes qui se portent a la chambre du change. Ils en font ecrire la valeur sur les livres de la banque sur le compte de celuy, qui donne ces especes ou matieres; ils ont inspection sur les livres de la banque. C'est a eux que les teneurs de livres portent la solde des comptes des particuliers. C'est avec eux que les particuliers s'entendent pour la solde de leurs comptes. C'est avec eux que les bourgemestres parlent et conferent, lors qu'il s'agit de quelque chose qui concerne la banque. Enfin ils sont pour ainssy dire les banquiers eux mesmes.

Les teneurs de livre n'ont d'autre soin que de passer en debit et en credit sur les livres de la banque les billets qui leur sont presentez. Ils ecrivent dans le debit de celuy qui paye et dans son compte le nom de celuy a qui l'on paye, et dans le credit de celuy a qui l'on paye le nom de celuy qui paye. Et quand un compte est soldé ou porté a un nouveau feuillet, ils en portent la solde aux commissaires.

Les controlleurs ont des livres semblables a ceux des teneurs de livres; ils passent en debit et credit les mesmes billets; mais ils n'ecrivent point les noms; ils posent seulement les chiffres qu'ils additionnent comme les teneurs de livres de cinq chiffres en cinq chiffres pour eviter les abus que de plus grandes colonnes de chiffres pouroient causer; tous les jours les teneurs de livres et les controlleurs collationnent les ecritures passées dans la journée, afin que si les uns avoient erreur de calcul, ils fussent redressez des autres.

L'essayeur fait l'essay des barres d'argent et lingots d'or qu'on porte a la chambre des especes; ses essays

sont receus partout, il pese les especes et sur les bordereaux les commissaires reçoivent et payent en banque les parties qu'il a receues.

Quoique l'on ne sache pas quelles sommes la banque a reçu des particuliers depuis son etablissement, par les precautions que l'on a prises de faire faire des sermens a ceux qui ont inspection sur les livres et sur les controlleurs, l'on juge facilement que son fond doit estre considerable, puisque l'on luy porte encore si souvent des especes et des matieres.

Son premier fond se fit d'abord avec de fortes especes que l'on nomme icy argent de banque¹⁾, parce que l'on porta de ces especes a la banque, ce qu'en d'autres endroits l'on appelle argent de change. Elles estoient semblables a celles, qui avoient cours autrefois dans la Flandre françoise et qui l'ont a present dans la Flandre espagnolle, où les ducats passent pour trois florins et les richedalers pour 48 solz; cest argent, estant plus fort que celuy qui est dans le negoce ordinaire et que l'on nomme argent courant, fait une difference de cinq pour cent. Et cette difference est ce que l'on nomme agio de banque. Quelquefois cet argent de banque vaut plus de cinq pour cent et quelquefois il vaut moins, suivant que l'on en a les plus ou moins besoin dans le commerce. Ce n'est que depuis un an qu'il y a du changement dans la maniere que la banque reçoit les matieres et les especes²⁾; elle avoit coutume de les prendre a des prix un peu plus hauts que les maistres des monnoyes ny les particuliers n'en pouvoient donner; et a ce propos il est bon de dire que toutes les especes d'or ou d'argent monnoyé et non monnoyé sont dans toute la Hollande comme une mar-

1) Vgl. Mees, blz. 54 vlg.

2) Vgl. Mees, blz. 81 vlg.

chandise, qui a ses hausses et ses baisses, qu'il n'y a point d'ordonnance qui en deffende la sortie ny qui oblige les particuliers de les porter a la cour des monnoyes pour y estre recues a tel ou tel prix de tel ou tel titre. Ainssy celuy qui en a, les tient au prix qu'il luy plait et ne les vend qu'a celuy qui luy en donne le plus, mais les maistres des monnoyes estant obligez de donner un certain titre de fin aux monnoyes qu'ils battent, la banque declaroit lorsqu'il arrivoit des flottes par le retour de gallions, qu'elle recevroit les matieres a un point qu'elle fixoit toujours un peu plus haut que les maistres de monnoyes n'en pouvoient donner; et pour ce qui regarde les particuliers, la banque a obtenu de l'Etat que nul particulier ne pouvoit envoyer des matieres hors du pays, a moins qu'il n'en eut porté a la banque autant qu'il en envoyeroit dehors. Par cette manoeuvre il se trouvoit que la banque recevoit autant de matieres d'or et d'argent que les particuliers et que les maistres des monnoyes n'en auroient jamais achepté, s'ils eussent donné aux especes le titre porté par les ordonnances. Ainssy la banque attiroit toujours beaucoup des matieres, mais l'Etat rendit l'année derniere une ordonnance qui fixe le prix du fin a 25 florins 2 solz argent courant le marc.

Les sevillannes ou reaux ^{a)} a 22 florins 2 s. argent de banque, qui font argent. courant a 5 pour cent d'agio .	23 florins 4 s.
Les Mexicannes a 22 florins 2 s. argent de banc, qui font argent courant	23 florins 4 s.
Les piastres, pilliers ou pillars a 22 florins 6 s. de banque, qui font argent courant	23 florins 8 s.

a) Op den kant staat in het Kopenh. ms.: autrement appellées pièces de huit.

Or sy de 25 florins 2 s. courant, qui est le prix du fin au terme de l'ordonnance, l'on en diminue cinq pour cent, qui est la difference naturelle de l'argent de banque a l'argent courant, il ne restera que 23 florins 18 s. de banque, c'est a dire d'argent de banque.

La banque, qui a eu sans doute quelque part a cette ordonnance, fit alors une monopole¹⁾: elle fit acheter des particuliers de l'argent de banque pour de l'argent courant qu'elle donnoit, et elle en fit acheter une assez grande quantité pour faire monter l'agio a 5¹/₂ pour cent. En sorte que pour les 23 florins 18 s. cy-dessus de banque il falloit payer 25.4 s. et plus encore en courant, ce qui n'accommodoit pas les maistres des monnoyes, aussy ne firent ils pas de grands achapts lors des retours de Cadix.

La banque en chicanant ainssy les maistres des monnoyes pensa qu'elle engageroit les particuliers a luy porter les matieres qu'ils avoient, mais elle se trompa; il n'y eut que les plus pressez qui le firent; les autres, qui estoient en estat de garder leurs matieres d'or et d'argent, se tinrent fermes a ne les pas donner a si bas prix et le temps a fait voir qu'ils avoient raison. Car les richedalers ayant esté dans ce temps-là fort recherchées comme elles le sont encore pour le Nort,²⁾ les maistres des monnoyes ont achepté les barres d'argent jusqu'a 23 florins 9 s. le marc, ce qui va a 25 florins 16 s. en courant; les réaux, appelez pilliers et mexicannes, ont esté fort recherchez en Angleterre pour les Indes Orientales et pour le Levant³⁾ et au lieu de 23 florins 8 s. de banque et de 25.4 s. en courant l'on en a donné et l'on en donneroit

1) Vgl. Mees, blz. 126 vlg.

2) Zie boven, blz. 246.

3) Zie boven, blz. 278.

encor, s'il y en avoit, 23 florins 16 s. Le marc d'or fin a esté fixé a 374 florins 10 s. 4 d., mais les particuliers en donnent 377 florins 4 s. Ainssy pour cette année l'or a echapé a la banque aussy bien que l'argent et elle en a esté si bien la duppe, qu'elle n'a de barres qu'autant qu'il luy en faut pour un usage, dont je parleray cy-aprez.

Outre ce que la banque acquiert des matieres et des especes en pur achapt, elle reçoit les ducats a 3 florins, les richedalers de banque a 50 s., lesdits richedalers ordinaires a 48 s., les ducats d'or a 99 s., lesquelles especes les commissaires en fournissent leur reçeus et creditent sur les livres de la banque le particulier de ce qu'il en fournit, lequel au bout de six mois est obligé de recire la partie avec le huitième pour cent pour l'interest, apres quoy il revient vers les commissaires, lesquels luy rendent son argent. La Compagnie des Indes Orientales donna l'année derniere de cette maniere plus de quatre millions en piastres a la banque.

Les proffits, que la banque d'Amsterdam fait, sont pour la ville et ce que je viens de dire pour l'argent en deprest est un proffit, bien qu'il ne soit que de petite importance; elle fait encor un proffit a vendre ses barres aux tireurs d'or et ses barres sont faits exprez pour cela, mais le proffit le plus considerable qu'elle fait est sur le lombard.¹⁾

Le lombard est une maison, où tous ceux, qui sont pressez d'argent, en peuvent trouver dans leur besoin a emprunter sur des effects, qu'ils y laissent pour

1) Vgl. Le Moine de l'Espine, blz. 81, waar ook gewezen wordt op het verband tusschen de Bank van Leening en de Amst. Bank, ofschoon alleen in algemeene termen, dat namelijk „de gelden hierin gebruikt door de wisselbank gefourneert werden en dus veel gemeenschap tsamen hebben”, vgl. blz. 86.

gages. L'on y porte des joyaux, bagues, montres, enfin tout, jusqu'a des chemises; tout y est reçu et l'on y preste de l'argent sur tout.

Il y a dans ce lombard des receveurs, des payeurs et des estimateurs. Les estimateurs estiment la valeur du gage que l'on porte; par exemple, un bijou de 300 florins sera estimé un peu plus ou un peu moins, mais l'on ne prestera que 200 florins sur ce gage avec un billet, qui marque a combien l'interest devra estre payé et dans lequel temps l'on doit le retirer. Quand le temps est passé, le gage est vendu au plus offrant et dernier encherissant; le moindre interest que l'on paye est de six pour cent pour l'an et a mesure que le gage est de moindre valeur plus l'interest augmente, ce qui va jusqu'a vingt pour cent par an.

La banque a quelquefois vendu des barres et y a profité, elle a meme quelquefois fait faire de la monnoye suivant la convenance des temps ou suivant la necessité.

Je ne suis pas de ceux qui croient comme article de foy que tout ce que la banque doit et que tout ce qu'elle a reçu est dans sa cave ou en autre valeur a sa disposition. La ville d'Amsterdam a fourny de si grandes sommes pendant les dernieres guerres et a fait de si grandes anticipations, qu'il seroit bien difficile de persuader les gens raisonnables que l'argent de la banque n'y a pas servi. Il vaut bien mieux garder le silence là-dessus, mais puisque l'on a remarqué que depuis son etablissement cette banque a acquis par année 5 a 6 millions, quelle prodigieuse somme ne devoit elle pas avoir. Cependant ce qu'il y a de certain est qu'actuellement elle n'a de barres que ce qu'il luy en faut pour fournir aux tirants d'or.

Jusqu'a present l'on voit qu'il y a de la realité

dans cette affaire autant qu'il peut y en avoir, rien n'estant plus réel que des lingots d'or, des barres d'argent, piastres, ducats, ducations et autres, mais la maniere de payer ce que l'on appelle en banque n'a pas la mesme realité. L'on pouvoit au contraire la nommer une veritable chimere; puisque pour de l'or et de l'argent, que l'on aporte a la banque, elle ne donne qu'une ligne d'écriture sur un livre. Cette ligne se transmet a un autre et ce second le transmet a un troisième comme il sera dit cy-aprez, et de cette sorte cela peut aller pour ainssy dire a l'infiny.

La banque, comme il a esté dit plus haut, estant un depost, ne paye point d'interest aux particuliers, lesquels tous les jours peuvent disposer de leur fond. Cette banque ne donne de credit a personne et s'il arrivoit qu'un particulier assignat sur la banque plus qu'il n'y auroit, primo son billet ne valideroit point, pas mesme pour la somme qu'il auroit veritablement en banque; secundo il faudroit qu'il payat l'amende de trois pour cent de tout ce qu'il auroit assigné au dela du fond, dont on ne peut disposer que l'on n'ayt payé l'amende.

Les particuliers ne peuvent se faire écrire en banque moins de trois cent florins a la fois, si non il faut payer dix solz pour se faire écrire a moins de 300 florins. Les Compagnies des Indes Orientales et Occidentales sont exemptes de cette loy et mesme les particuliers, quand ils écrivent en banque a ces deux Compagnies. Pour avoir un compte en banque il en couste dix florins, une fois payée pour toujours, aux teneurs de livres, et pour chaque partie que l'on écrit, il en couste un sol et ces solz se rabattent a la fin des comptes avec les commissaires.

Quand un particulier veut payer a compte de son fond quelque partie a quelqu'un, il doit porter un

billet luy mesme ou passer sa procuration par devant les teneurs de livres a celuy dont il veut se servir pour porter son billet.

Les billets, qui s'apellent en ce rencontre billets de banque, sont conçeus en ces termes :

„Folio

Messieurs les commissaires de la banque, il vous plaira payer a la somme de fait a Amsterdam le florins”

Le folio que l'on met a l'intitulé du billet marque le feuillet du grand livre, où le particulier qui donne le billet a son compte. Celuy auquel on a donné un billet sur la banque, ce qui s'apelle écrire en banque, ne peut disposer de son billet que le lendemain.

Pour sçavoir pour un particulier si une partie, que l'on luy a promis de payer en banque, est entrée dans son compte, l'on va le demander au teneur de livres depuis sept jusques a huit heures du matin, aprez lequel temps il faut payer six solz. Il y a des particuliers, qui payent tous les ans une somme aux teneurs de livres pour avoir chaque jour un estat des parties qui leur sont entrées en banque. Il y a deux livres, qui contiennent les comptes l'un depuis le premier feuillet jusqu'a mil, le second depuis 1001 jusqu'au dessus. Ce sont les commissaires qui assignent a chaqu'un le feuillet de son compte.

L'on change de livres deux foix par an, au commencement et au commencement d'Aoust, et ceux, qui ont des comptes en banque, sont obligez dans ce temps d'aller arrester leurs comptes avec les commissaires sous peine de 25 florins d'amende.

Les lettres de change, qui se tirent des pays étrangers sur Amsterdam et d'Amsterdam sur les pays étrangers, se payent en banque. Toutes marchandises, qui se livrent a la Compagnie des Indes Orien-

tales ou qui s'en achemtent, se payent de mesme en banque aussi bien que toutes les actions et presque toutes les marchandises qu'il seroit trop long de deduire. En un mot presque tout ce qu'il y a de ventes ou achapt se fait en banque, si bien qu'il y a une difference de prix pour le payement qui se doit faire en banque d'avec ce qui se paye d'une autre maniere; par exemple: un particulier vendra sa marchandise a meilleur marché, quand il sera payé en banque, et plus cher, s'il n'est pas payé en banque. Enfin il faut pour avoir du credit avoir un compte en banque et payer ou recevoir de cette façon, si l'on veut se conserver en credit.

A A N H A N G S E L ¹⁾.

Ik informeerde naar den Russischen handel en ontving daarover de volgende inlichtingen.

De kooplieden hier te Moskou zijn verdeeld in drie afdeelingen: de Engelsche, de Hollandsche en de Hamburgsche; elk van deze afdeelingen heeft haar eigen vergaderingen, maar allen drijven hun handel op denzelfden voet volgens een contract, dat de Hollanders onder elkander hebben gemaakt. Dit contract of deze overeenkomst is gedrukt te Amsterdam bij Carel van Rijschooten, boekhandelaar aan het water bij de Nieuwe Brug in de Delffe ²⁾ Bybel, en is ook verkrijgbaar bij den makelaar Abraham de Kramer; de woordelijke inhoud is deze:

„Contract, onder de Hollantse kooplieden tot Archangel gemaakt, Mosco den 8/19 Maart anno 1708 ³⁾.

Wy ondergeschreeven d'Hollantse negotianten hier

1) Mevrouw Lucie Miedema, candidaat in de Nederl. letteren, werkzaam bij het Historisch Genootschap te Utrecht, had de goedheid het op blz. 241 vlg. herhaaldelijk aangevoerde stuk uit het hier te lande weinig bekende boek van Grove: Eene reis naar Rusland onder Czar Peter, aantekeningen uit het dagboek van den vice-admiraal Just Juel, gezant van Denemarken in Rusland 1709—1711 (Kopenhagen, Gyldendalske Boghandel, 1893), voor mij te vertalen. Het vertaalde loopt van blz. 361 tot 367 van Juel's dagboek, dat voor dit gedeelte uit April 1711 dagteekent.

2) Bedoeld is: Delfse.

3) Daar dit contract, dat in het Ms. van Juel circa 14 folio bladzijden beslaat, gedrukt wordt aangetroffen, zooals boven (blz. 241, noot 1) gezegd is, heeft de uitgever het niet noodig gevonden, het hier in te lasschen; ik heb den tekst daarom overgenomen uit het exemplaar van de Koninklijke Bibliotheek no. 15658: de inhoud scheen mij zeer belangrijk en de afdruk is zeldzaam.

te lande, bevinden, dat binnen den tijd dat het gemeen van de uytlantse negotianten, door het afgaan van de Engelsche en Hamburgers, is gesepareert geworden, dat seedert meest alle de voorregten, soo de uytlantse negotianten hier te lande tot die tijd toe in haar geheel hebben genooten, sijn vervallen en afgenoomen, en escontre dat veele nieuwe belastingen, soo op onse commercien als personen worden gepractiseert, die wy, ieder op sijn selfs sijnde, gesepareert noch met authoriteyt d'oude privilegien hebben kunnen voorstaan ofte de nieuwe inconventionen kunnen resisteren; daarom soo hebben wy ons ter goeder trouwen in opregtigheyt weer saamen in een gemeen subwooninge, het Hollandse, verbonden, met oogmerk om naar alle mogelijkheyt gesamentlijk en ieder in 't besonder te vigileeren, hoe wy by de hier te lande genootene voorrechten weer best moogen kunnen hersteldt en geconserveert, alsook alle nieuwe belastingen, soo over onse commercie als personen, naer tijdsgesteldtheyt sooveel doenlyk is gehindert worden, en ons in 't gemeen, alsook ieder in 't besonder verder tegens alle injurien eendragtelyk te mainteneeren; en om alles gelijkelijk met volle overeenkominge van tijd tot tijd sijn effect te doen hebben, soo hebben wy gesamentlijk de onderstaande reglementen, soo om den omslag van de spendaties te vinden, alsmeede waarnaar het gemeen te bestieren, vastgesteld en besloten, d'welke wy ook met onse handt-teekeningh bekragtigen en belooven als luyden van eer naar te koomen, en ons tegen de contraventeurs met alle kragt te opposeeren, opdat niet door de onwilligheyt van eenige deese seer noodige combinatie weer mogen gesepareert worden.

I. Dewyle dat onse combinatie haar eenige oogmerk is, hoe ons al gemeen in 't fatsoen en eer

gemeenderhandt te conserveeren, soo stellen wy vooraf vast, dat alle voorvallende saaken nooyt door yemants of sommiger eigen autoriteyt sullen vermoogen gedecideert of beslooten worden, maar sal alles door meerderheyt van stemmen alle billikheyt moeten geworden.

II. Dewijl dat onse onderlinge eendragt en goede harmonie het eenigste middel is, waardoor dat wy en by de regeeringh, alsook by de particulieren ende andre vreemdelingen ons gemeen alle reputatie, autoriteyt en kragt kunnen doen hebben, soo ist dat wy om naar mogeljkheyt allerley oneenigheden en disreputatien tusschen ons te prevenieeren, soo stellen wy vast, en belooven by deesen, omme alle inconvenienten, soo onderlinge onder leeden van ons gemeen overloopen van negotie en andere saaken mogen voorvallen, dat wy (te weeten de partyen) die nooyt sullen inprikaasen of voor de Russe regters trecken, maar sullen wy die door twee of vier goede mannen, soo partyen daartoe uyt het gemeen selfs kunnen verkiesen ofte die het gemeen mogten verkiesen, d'inconvenienten gedecideert, bemiddelt, en ter neer geleyt worden. En byaldien yemant van de partyen soude moogen door het vonnis van denselven meenen geprejudiceert te sijn, denselven sal vermogen te appelleeren aan het daar ter plaatse present sijnde geheele gemeen, dog met deselfde jugement en uytpraak alsdan moeten tevreedden sijn.

III. Dewyle dat jaarlijks eenige spendatie en depenses gedaan worden om gunst en protectie in alle voorvallen te vinden, hetwelk ten dienste en gemeene beste van de geheele commercie geschiedt, soo is het mede billijk en regt, dat ook deese over de commercie moeten gevonden worden, en dieshalven vast gesteldt, dat geseyde onkosten sullen opgebracht worden van de koomende en gaande goe-

deren, perceelsgewijze te betaalen luyt de lijst, soo daarvan gemaakt is, met die reserven, dat dito lijst, naar tijtsgeleegenthey, jaarlijks gereguleert sal worden.

IV. De leeden van 't gemeen, soo van gereputeerde vermoogen zijn, dogh dewelke van haare negotie geen vijftien roebels jaarlijks betaalen, sullen egter de somme van vijftien roebels jaarlijks betaalen, al is het ook dat sy in 't geheele jaar geen naam op den tol mogten hebben; dog dewyle dat sommige, soo op Archangel 's jaars niet koomen, haar goederen op andere namen mogten hebben, in sulken gevalle soo sullen beyde partyen hetselve ieder apart ter goeder trouwe opgeeven, en alsdan sal het bedragen van dien op afkorting strecken, mits dat de goederen onder leeden van ons en geen andere gemeen sijn geweest; ook so is vastgesteld, dat van deese vijftien roebels jaarlijkse opbrenging d'weduwen en weesen van ons gemeen geëxecuteert sijn.

V. Is goedgevonden en verstaan, dewyle dat de jaerlijkse depenses, so aan 's Lants capiteynen van oorlog &c. worden gedaen, tot securiteyt van schip en goedt strecken, gelijk meede de onkosten van de brug, so wy expres jaarlijks laten maaken, ende pauwsen of vaartuygen, daermede de scheepen gelost en gelaaden worden, ten dienste van schip en goedt sijn, daerom sullen in 't toekomende de pauwsen of vaartuygen naer den ouden door de scheepen of bevrachter betaelt worden, maer het bruggelt en de penses, soo jaerlijks aen de Lants convoyen geschieden, sullen uyt de Gemeene Cas gevonden worden.

VI. De scheepen, soo onder ons convoy sorteeren, dog op avontuur komen, sullen naer den ouden bruggelt en capiteyns-spendatie betalen, uyt hoofde omdat wy de brugh met seer veel onkosten

in het eerst hebben moeten maaken, tot dewelke nu jaarlijks maer een kleyn onderhoud word betaalt. Ook de scheepen, soo buyten convoy naevigeeren en sig van onse brugh bedienen, sullen het bruggelt betaalen, sijnde het bruggelt vier roebels en de capiteyns-spendatie voor ieder oorloghschip vier roebels per schip.

VII. Scheepen van andere natien, onder ons convoy vaarende, sullen betalen soals by haar eygen gemeen, in voorval dat haare scheepen die met convoy vaaren in train is, ofte anders volgens hetgeen onder ons dienaengaende in het sesde articul is vastgesteld.

VIII. Van alle goederen, geen uytgesondert, so is vastgesteldt, dat de halve scheepsvragt luyt d'albekende lijst sonder eenige exceptie aen de schippers of bevragters sal moete betaalt worden, alschoon ook geen connossement van de goederen mogte geteekent sijn, of dat in de connossementen anders wegens de vragt mogte staan; want dit vreemde gebruyk door eenige eigenbaetsoekende menschen op een onderkruypende manier, om andere haar commissie, waar het mogelijk, daardoor af te trekken, schijnt opgekomen te sijn, waerdoor daernaer alle comtoiren schier als genootsaekt sijn geworden om de goederen van haare vrienden of vremden in haare bevragscheepen tegen alle billikheit mede vragtvry op Archangel te brengen, en aldaar dan noch door haar eygene vaartuygen en op haar kosten aen landt te brengen, sijnde een methode daerof nergens meer gehoort wordt en in allen deelen buyten zeeden en reeden en onbillijk; daarom so is het, dat wy ondergeschreven onbillike methode geheel en al mortificeeren, en ook omdat door dit middel den een den andre vrinden niet soude mogen kunnen af te trekken, so is uno voto vastgesteldt

en belooven wy ter goeder trouwe op onse eer, dat wy alle onse vrienden, die wy in commissies bedienen, geenige uytgesondert, de bovengenoemde halve scheepsvracht van alle haare goederen sullen doen betalen; en om alle fraude te prevenieeren soo verbinden wy ons ook, om direct of indirect de berekende halve vracht op geen ander manier aen deselve onse vrienden weer te vergoeden.

IX. Dewijl dat doorgaens in praktijk is by de buytenlantse commissianten, dat sy een gemeen regt hebben, waernaer sy alle hare onkosten-rekeningen op alle comptoiren egaal opmaaken, daardoor sy veel questien met haare vrienden prevenieeren, die door meer of minder berekenen ontstaan, ook het lokaes om daerdoor den een des andere vrienden te koomen aftronen, hetwelke niet alleen jalousie, maer selfs verwijderingh soude kunnen causeeren, soo hebben wy goetgevonden en ons verbonden, om in toekomstende de onkosten alle egaal aan onse vrienden te berekenen, luyt 't selve hieragter volgt.

X. Byaldien yemandt sig de gemeene contributie soude willen onttrecken of in 't gemeen, alschoon 't een Hollander is en van Hollantse commissie in negotie bestaet, ofte dat ook om sig de contributie te onttrecken, voor 't toekomstende, sig geen Hollander op den tol meer schrijft, so verbinden wy onderlinge ter goeder trouwe, om denselven of alle deselven, sy mogen sijn wie dat sy willen, direct of indirect in onse scheepen niet te laten laaden, als onder deese absolute conditie, dat sy van yeder perceel, so sy komen te laeden, aen het gemeen te betaalen luyt de lijst, so dienaengaende onder ons gemaakt is en welke hieragter volgt. En om dit point met kragt te protegeeren, als een seer nootsakelijke bandt om ons gemeen saamen te houden en te doen conti-

nueeren, soo sal van dit articul expresse kennisse gegeven worden aen de maakelaars, onder alle gemeen proteste, dat sy by voorval dat scheepslasten verhuuren, sulx expresselijk eens voor al moeten vooruyt bedingen, also sulx anders op haar sullen verhaalen.

XI. Andere natie, dewelke op haar selfs een gemeen hebben, in de Hollantse scheepen laadende, sullen van ieder perceel betaalen, sooveel als wy aan haar gemeen moeten betaalen, als wy in hare scheepen, die met convoy gaan, laden; ofte anders sooveel als wy selfs luyt de lijst betaalen.

XII. By ondervinding soo weten wy, dat een procureur veel bekwaamheden moet hebben, wel besonderlijk dat hy perfect in de Russe taal, volkoomen ervaaren in de hierlandse regten, en vooral moet het een eerlijk man en een uytlander weesen, qualiteyten, die men weynig by malkanderen vindt en juist in een persoon, die sig het procureeren wil aennemen; en sonder denselven soo is het ongeraaden aen yemandt buyten ons de commissie van het gemeen te vertrouwen, besonder als eerlijke luyden door aenbrengers in 't laborent konnen gebragt worden, soodat wy provisioneel ons sonder procureur sullen behelpen; te meer omdat wy mits deesen vaststellen en met malkander beslooten, om diegeene, soo uyt onse in proces met de Russen of andere uytlanders raaken, om deselve, naar tijtsgelegentheyd, met het gantse gemeen in haar billijk regt by te staan. Daerom soo stellen wy met dit articul vast, omme aan alle particulieren, die billyke saaken voor de regtbank, op ordentelijk schriftelijk versoek van den gepreudiceerden een gemeene saek te maaken; en dewijl dat een Russe schryver doorgaans van nooden sal hebben, soo kan een op jaergelt gehouden worden, dog voor denselven kan

voorsigtig, buyten 't geene hy besluyt ¹⁾ weeten moet, het verder belangh sooveel mogelijk gesecreteert worden.

XIII. 't Is vastgesteld, byaldien iemant schriftelijk het gemeen versogt, dat hetselve sijn saaken van processen op haer naem voor de regtbank geschieden te voldoen, so sal daeraf den heer Resident op der Ministers naem, omdat den geintresseerde een onderdaan van Haar Hoog Mogende is, mag geroert worden; en byaldien sulks niet kan sijn, dat het gemeen alsdan den heeren Ministers verzoeken sijn protectie en authoriteyt daerin, sooveel mogelijk is, te interponeeren, en voorts dito proces op de gemeene naem alsdan behoorlijk voortsetten, en by gelukkig succes, dat het proces gewonnen wordt, soo sal den intressant boven syne daerop geloopene onkosten nogh twee per cento van het capitael in de Gemeene Casse betaalen.

XIV. Ook soo belooven wy malkander, dat byaldien iemandt van ons door eenige andere natie word aengedaen, soo sullen wy de saak mede in hare billijkheydt gemeenerhandt protegeeren.

XV. Luyt het tweede articul, soo bestaat alle kragt van ons gemeen in onse onderlinge eendragt, en daerom soo ist niet alle(en) noodig dat alle questien, soo onder ons souden mogen voorvallen, meede weer onder ons moeten afgedaen worden, maer ook dat deselve om nimmer aenstootelijkheeden te prevenieeren, alsook dat die om ons eygen reputatie onder ons verswegen blyven; daerom stellen wy mits deesen, dat, als iemant onder ons voorgevalle differentie, die door ons gemeen of desselfs verkoornen reets mogten bygelegd worden, ook aan andere komt uyt te brengen, dat die daervoor elken reys

1) Lees: absoluut?

boete sal betaalen de somma van vijf roebels in de Gemeene Casse.

XVI. De verkiesing van de goede mannen ofte thresauriers sal jaarlijks, doenlijk sijnde, in de maendt January geschieden, en daerin de oude methode gepractiseert worden: te weeten, dat den langste gewesene afgaat, en een nieuwe in zijn plaets verkooren wordt; ook soo sal jaar tot jaar het eene voormaals gewesene, en dan weer een nooyt gewesene goet man moeten sijn.

XVII. Byaldien dat in processen als andre voorvallen d'heeren Thresauriers mogten oordeelen, dat sy d'adsistentie van 't gemeen of van sommige lieden noodigh hadden, soo belooven wy onderlinge en yder voor sijn hoeft op haar versoek daarin te assisteeren voor de regtbank of elders, daar het vereyst wordt, te compareeren.

XVIII. Ook soo verbinden wy ons om, byaldien dat de heeren Thresauriers een gemeene vergadering beleggen, om alle gesamentlijk te compareeren; en sal de niet compareerende verbeuren yder reys een goude ducaat, mits dat hy daags te vooren geadverteert sy geworden: siekte wordt ge-excuseert; hetgunt in de vergadering beslooten wordt, sal geconsidereert worden, dat die afweesende het meede gestemt hebben.

XIX. Jaarlijks soo sullen naar de verkiesing der nieuwe heeren Thresauriers meede de gemeentens inkoomen en uytgifte &c. door het gemeen, of anders door expres daartoe verkoorene leeden geëxamineert, en hetgeene regt bevonden word, geapprobeert worden, sullende van alles ordentelijk boek en aenteykening gehouden worden, hetgeene meede verstaen word van allerley cancellery en regtsaaken. De tijt heeft ons geleert in dit stuk voorsigtig te sijn, dat selfs, byaldien een procureur (na) het aenneemen

derselve, het protocol van 't geene in cancellery en rechtsaaken omgaat, niet onder hem, maar onder d'heeren Thresauriers in de Gemeene Cas moeten bewaaren.

XX. By aenneemen van een procureur soo recommandeeren, bovens hetgeene in het twaalfde en voorenstaande laetste point daaraf geseyt is, meede in deliberatie te neemen, dat eerstelijk den procureur sub nomine van procureur van den heeren Minister van den Staet bekend, in cancellery gerespecteert worden, hoe of desselfs salarium te vinden, aen wat leegers hy gebonden moet sijn, waeronder wel niet de minste in consideratie te neemen komt, dat ymandt particulier hem geen processaak sal opdragen, maer sullen door de heeren Thresauriers moeten gedaan worden, dewelke hun procureur by overlevering van de obligatie alsdan in een boek sullen doen schriftelijk bekennen, wat schultschrift sy hem en tot wat eynde gegeven hebben, ook dat geen procureur sonder schriftelijke authorisatie door den crediteur vermag te quiteeren.

XXI. Alle de Hollantse negotianten, die van tijt tot tijt koomen, sullen deesen, en hetgeene het gemeen voor 't toekomende nader souden moogen besluyten, mede versogt worden te teekenen, opdat onse vereeniging mooge continueeren; en byaldien yemant sulx weygert, sullen ons tegens denselven (luyt het tiende articul) opposeeren. Andere natie meede verlangende in ons gemeen, sullen meede als vooren, door onderteykening van het vooren gearresteerde en soo in 't toekomende nog beslooten mag worden, hetselve onderwerpen en alsoo het gemeen ingelijft worden.

Dit vorenstaande alle bekennen wy aldus eenpaariglijk en sonder opdringingh ofte tegenspreken

te hebben geresolveert, en tot onderhouding en bestiering van ons gemeen vastgesteld, en verbinden wy ons mits deesen, om hetselve in allen deele te onderhouden. In oirconde der waarheyt, soo hebben wy deselven met onse handt onderteekent.

Was geteekent:

Gilles Barentsz. Kloek.	Adam Gresnig.
Dito voor Gaarlandt, absent.	Isack Kintsius.
Henry Swellengrebel.	Pieter Roose.
Dito voor Kannegieter, absent.	Isack van der Burgs.
Cornelis de Jong en Sa- muel Hofman.	Cosmis d'Bosch en broeder.
Hendrik Minne en Jan Letteur.	Jan Houtman.
Rudolf Meyer.	Siemon Hoogkerk.
Nanning en Daniel Pell.	Hendrik Bodisco en soon.
Jan van Sweeden.	Reynier Smidt.
Jan Lups.	Jan Niemants.
Jan van Gent.	Nicolaas Romswinkel.
Barent Hiddink.	Jan Verkuylen.
Jean Ernst van Bassen.	Voor de Wed. Steven Elout.
	Volkert van Jeveren.

Spendatie aan 't Gemeen, over uytgaande goederen.

Jugten een pak van 20 rolle	10 cop.
Talk, Archangelse, Oestingaase of diergelyke fust	3 cop.
Waatse en andere diergelyke fust	4 cop.
Hennip, 1 bond, sonder onderscheyt	4 cop.
Elantshuyden, 't pak	10 cop.
Bockevellen, 't last.	10 cop.
Robbevellen	10 cop.
Kleyne robbe.	5 cop.
Schevinke, 't last	10 cop.
Gesoute huyden, 't last	10 cop.
Borstels, 't oxhooft.	10 cop.
Carloek, 't oxhooft	10 cop.
Beeverwol, een carp	5 cop.
Paardestaarte en maanhaar, 't last	5 cop.
Matten, het 1000	5 cop.
Rus linnen, 't last	10 cop.
Russe laakens, 't last	10 cop.
Geteert en ander touwerk, 't last.	15 cop.
Vlas, 't last	10 cop.
Lijnsaat, 't last	5 cop.
Traan, de ton	1 cop.
Stokvis, 't last	4 cop.
Caviear, 't vat	10 cop.
Spingaren, 't last	10 cop.
Was, $\frac{1}{2}$ cop. de poet of 't last,	30 cop.
Pelteryen, 't oxhooft	10 cop.
Ruwe syde, 't baal.	12 cop.
Pelteryen, in packen	5 cop.
Planken, de 100.	3 cop.
Masten, van 't stuk	10 cop.
Robarber, pelterijswyse, 't vat.	10 cop.
Teer, 't last	8 cop.
't Last harts	5 cop.
Peltery, 't carpje	10 cop.
Koorn, 't last.	3 cop.
Potas, 't vat	5 cop.
Weeddas, 't last	10 cop.

Onkosten op Russe goederen.

Jugten, een pak van 20 rolle, 10 grieve en $\frac{1}{2}$ pack, 7 gr., of die overgaet of niet.

NB. Alles wat booven de 12 rollen is, sal gerekent worden voor een heel pack, de rest $\frac{1}{2}$.

Van een bondt hennep, onbepaalt, van 't landt of uyt de berg cop. 30

't Verbinden gereserveert.

Van dito van overwinterde 60

't Verbinden desgelyks.

Allerhande talk, booven de 20 poede weegende,

't vat 25

Dito voor overwinterde, 't vat 35

Kleynder dito, als Archangelse, onder de 20 poed,

't vat 20

Dito, voor overwinterde, 't vat 28

1000 matten te ontfangen en af te scheepen, van

't lant. 100

Uyt de berg 60

Dito, overwinteren 150

Teer, 't vat 25

Maanhaar en paardestaarte ¹⁾.

Traan te ontfangen en af te scheepen, van de ton 30

Dito, van een quarteel 50

Pottas, 't vat 30

Weedas 20

Elantshuyden, 't pak 4 gr., en overwinterde. . 60

Bockevellen, 't pak 3 gr., en overwinterde . . 40

't Vat of oxhooft peltery, met de fust 5 gr., over-

winterde. 60

Schevinken, 't pak 4 gr., overwinterde. . . . 50

Toll, $4\frac{1}{2}$ per cento. Alle andere kleyne posten, als schrijfgeldt, geexcuseert.

Dito van 't wight goed, 1 per cento toll.

Opgeld alle jaaren te reguleeren.

1) Cijfer niet ingevuld.

Cortagie van contante inkoop als contant verkoop, $\frac{1}{2}$ per cento.

Dito mangelen van het meer bedraagen, $\frac{1}{2}$ per cento.

Provisie 2 per cento van in, en van verkoop 2 per cento.

Wissel-provisie 1 per cento, en van cortagie $\frac{1}{4}$ per cento, verstaende als men iemandt bedient, daer men anders niet van om handen heeft.

Provisie van juweelen, 5 per cento verkoop, en $\frac{1}{2}$ cop. van ieder per wigt gelt.

Onkosten op Duytse goederen in 't landt.

Scheepsvragt, de helft volgens de bekende lijst te berekenen, alschoon in de connossementen niet was ingevult.

Polaet of Packhuys, heur lossen en afsteeveren.

Laaken, Hollantse &c., van 't pak laaken	cop. 100
Papier, van 120 riem 't pak	100
Indigo, 1 vaetje	50
Suyker, van de poet	50
Beevers, van 300 stuks	50
Syden laakenen ¹⁾ .	
Beckens, 't vat, ook keetels	50
Stockvis en alderley houdt, 't berquis	15
Swavel, dito	15
Tin	5
Alluyn, 't vat 4 gri., kleyne na rato	20
Galnooten en peeper &c., d'baal	25
Wierook &c.	25
Lootwidt, de ton	25
Wijn, 't oxhooft.	50
Spaanse wijn of secq, de boodt	100
Vygen en rosynen, 't vaetje	8
Haaring, van 't last	15
Yserdraadt of slooten, 't vat	60

1) Cijfer niet ingevuld.

Saayen, een cas van 30 stuks.	75
1 vaetje naalden	30
Blicken, 't vaetje	10
Gout en silverdraat, 't doosje	10
Olyvaete, by 't poet	2
Loodt, gereguleert als 't houdt	15
Lamoenen, 't oxhooft.	25

Lijste van de lasten van de Russe goederen.

Potas, 120 poeden per last.
Weedas, 6 vaten per last.
Juchten op Amsterdam, 60 rolle.
Juchten op Livorno, 66 rolle.
Elantshuyden, 70 stuks.
Gesoute huyden, 60 bos.
Gedroogde huyden, 200 stuks.
Bockevelle, 400 stuks.
Groote robbevelle, 400 stuks.
Kleyne dito, 600 stuks.
Carloeck by de sack, of 6 vaten per last.
Hennip, 60 poeden per last.
Talck, 120 poede.
Borstels, 6 vaten, of by de poede.
Groote matten, 400 stuks.
Kleyne dito, 600 stuks.
Matsacken, 600 stuks.
Paerdestaerte en maenhaar, 60 poede per last.
Teer, 14 tonnen per last.
Rusgaarn, 60 poede per last.
Stockvis, 60 poede.
Ryst en gierst, 120 poede per last.
Lijnsaet } 16 zetwert per last.
Rogge } 16 zetwert per last.
Rus laaken, 6 packjes van 500 elle.
Linnen, van 6600 per last.
Syde, van de bael.
Ziberse beverbuycke, van 't packje.
Beverwol, van 't carpje.

Peltery, van de packjes alle naar de grootte, of 6 vaten per last.

Lijste van de uytgaende goederen op Archangel.

	gl.	st.
Haringh, van 't last	10	—
Wijn, van 't oxhooft	1	— 10
Spaense wijn, de pijp	3	—
Papier, 120 riem	4	—
Peeper, van de bael	2	—
Indigo, van 't vaetje	2	—
Lakens, van 't halfje	—	10
Suyker, de 100 pont	—	8
Beevers, van de 100 stuks	2	—
Syde laakens, van 't stuk	—	10
Pruymen, van 't vat	1	— 10
Vygen, van 't vaetje	—	6
Rosijn, van 't vaetje	—	8
Stokvishout, van de 4000 pont	10	—
Eyloe of loot, 4000 pont	7	—
Lootwit, van 't vat	—	10
Beckens, van 't vat	4	—
Tin, van 't vaetje	1	—
Aluyn, van 't vat	2	—
Galnooten, de bael	1	—
Wierook, van de 100 pont	—	6
Contanten, $\frac{1}{2}$ per cento.		
Juweelen, $\frac{3}{4}$ per cento.		
Cramery, na de groote en swaarte na rato."		

Wat betreft den Russischen handel te Archangel valt er verder nog te vermelden, dat te Archangel jaarlijks binnenkomen \pm 70 Engelsche en een ongeveer gelijk aantal Hollandsche schepen, en van Hamburg, Denemarken en Noorwegen eveneens \pm 70. Bij aankomst moet ieder schipper zich aanmelden bij het tolkantoor en opgeven aan welken koopman hij

geadresseerd is, voordat hij tot dezen wordt toegelaten. Deze koopman krijgt dan eene aanschrijving om den Czar 5 dukaten in goud te betalen, onverschillig of het schip groot of klein is. Daarenboven moet de schipper nog opgeven, hoeveel last zijn schip voert en lastgeld betalen, nl. een halven specierijksdaalder in natura per last; dit lastgeld is onlangs ingevoerd naar aanleiding van het feit, dat de Czar eenige jaren geleden een ambassadeur overzee naar Holland heeft gezonden en diens Russisch schip *daar* lastgeld moest betalen; toen de Czar dit vernam, beval hij dat alle te Archangel binnenvallende schepen eveneens lastgeld moeten betalen, van welk land ze ook komen, met uitzondering alleen van de Engelsche schepen, aangezien de Engelsche gezant dezen voor de nieuwe verordening heeft weten te vrijwaren. Hierbij valt op te merken, dat de Russen nog niet weten, hoe men schepen moet merken of meten, hoeveel last zij kunnen vervoeren; zij gelooven dus den schipper op zijn woord, maar deze geeft de draagkracht van zijn schip niet nauwkeurig op, maar stelt die op zooveel last als hij zelf wil.

Vervolgens moet de koopman op het tolkantoor het merk en het nummer opgeven van elk pak, dat volgens het *counnoissement* zich in zijn schip bevindt; waarna hij dit alles zonder toezicht aan land en in zijn pakhuis kan brengen. Is dit gedaan, dan gaat hij naar het tolkantoor, waar hem een tolbediende wordt medegegeven om de goederen in zijn pakhuis te inspecteeren en na te gaan of hij niet meer of minder pakken heeft dan bij de aangifte vermeld zijn. Na afloop hiervan wordt een ander tolbeambte aangewezen om tegenwoordig te zijn bij het openen der pakken en op te schrijven, wat in ieder pak gevonden wordt. Heeft nu de koopman handige lieden tot

zijn beschikking, dan verstoopt hij met hunne hulp bij dat ontpakken zooveel hij maar kan, om minder tol te betalen; slaagt hij daarin niet, dan koopt hij den tolbediende om, om maar zonder verder onderzoek op te schrijven wat de koopman hem voorzegt. Onder het uitpakken worden alle waren getaxeerd, niet overeenkomstig den inkoopsprijs in Holland, maar naar den luim van den taxateur, zoodat nu eens de Czar, dan eens de koopman schade lijdt. Als de taxeerende tolbediende voor omkoopning vatbaar is, is hij den kooplieden ter wille door alles te noteeren voor de helft der werkelijke waarde.

Van alle ingevoerde waren wordt eerst tol betaald, als ze verkocht zijn, en ook dan pas na de sluiting van de markt, die met Nieuwjaar plaats heeft. Na de sluiting komt de koopman op het tolkantoor en geeft op, hoeveel waar hij heeft verkocht en hoeveel van de ingevoerde hij nog in bewaring heeft, want daarvan betaalt hij geen tol zoolang hij ze niet heeft afgeleverd. Dan gaat een tolbediende met hem mede, om te zien of hij evenveel koopwaar in voorraad heeft als hij heeft aangegeven; in den regel komt dit niet uit en heeft de koopman een valsche aangifte gedaan om tol uit te winnen; dan koopt hij den tolbediende om, teneinde dezen te doen zwijgen, totdat hij uit het buitenland andere waren kan binnensmokkelen in plaats van de verkochte; zodoende gebeurt het, dat een koopman 3 of 4 jaar lang beweert nog steeds dezelfde goederen in bewaring te hebben — die echter reeds lang verkocht (en geleverd) zijn — en intusschen andere binnengesmokkelde waren verkoopt, onder voorwendsel dat hij die nog in bewaring of in voorraad had, en op deze wijze drie of viermaal meer verkoopt dan waarvan hij tol betaalt; dit bezorgt hem groote winst, maar den Czar groote schade in zijne inkomsten.

Verkoopt eenig koopman of schipper zijne waren aan een geboren Rus, dan gaan zij samen naar het tolkantoor en deelen mede, dat tusschen hen een koop is gesloten over de waren, die ze dan noemen, voor zoo- en zooveel honderd roebels, hetgeen dan op het tolkantoor wordt aangeteekend; hierdoor is de koop zoo vast en geldig alsof ze daarover een vaste schriftelijke verbintenis hadden geteekend. Nu wordt de koper aangeschreven om 5^{0/0} van den koopprijs in Russisch geld te betalen; dit wordt in één keer betaald en wel, zooals boven gezegd is, eerst na het sluiten van de markt. Wanneer nu de Rus deze waren vervoert, hetzij naar Moskou, hetzij naar andere plaatsen in Rusland, dan moet hij dadelijk na aankomst in die plaats bij de aangifte 5^{0/0} betalen en bovendien opnieuw 5^{0/0}, als hij de waren verkoopt, zoodat hij alles te zamen 15^{0/0} betaalt. Vervoert daarentegen een buitenlandsch koopman waren uit Archangel naar Moskou, of naar een andere plaats in Rusland, dan moet hij te Archangel 10 roebel van de 100 als tol betalen, en wel zoo, dat hij voor 50 kopeken een specierijksdaalder aan gewicht moet betalen, elke rijksdaalder zoo zwaar, dat 14 daarvan gaan in een Russisch pond. Bij aankomst te Moskou of in een andere Russische stad, waar de waren verkocht moeten worden, betaalt hij dadelijk weer 6^{0/0} in Russisch geld en, als hij de waren verkoopt, weer 5^{0/0} in Russisch geld d. i. te zamen 31 van de 100 roebels; zoodat, terwijl de Rus in het geheel van zijne waren 15^{0/0} betaalt, de buitenlander meer dan het dubbele moet opbrengen, n. l. 31^{0/0}. Want als de Rus van iets tol moet geven, betaalt hij, zooals boven vermeld is, zijn tol alleen in Russisch geld, n. l. een roebel berekend naar 100 kopeken; de buitenlander daarentegen moet, als hij te Archangel zijn tol moet betalen, nl. 10^{0/0}, voor

iedere 50 kopeken een specierijksdaalder geven, d. i. 2 specierijksdaalders voor elken roebel, terwijl toch een specierijksdaalder evenveel waard is als een roebel. Dit maakt een zoo groot verschil, dat waar de Rus, zooals gezegd is, te Archangel maar 5⁰/₁₀ in Russisch geld betaalt, de buitenlander in plaats van 10⁰/₁₀ naar die berekening 20⁰/₁₀ betaalt, en dit opgeteld bij de 6⁰/₁₀ en 5⁰/₁₀, te betalen te Moskou of in de andere steden van Rusland, waar de waren verkocht worden, geeft een totaal bedrag aan tol van 31⁰/₁₀.

Ter verduidelijking wil ik hiervan een voorbeeld geven. Een koopman uit het buitenland brengt zijne waren van Archangel naar Moskou; deze waren vertegenwoordigen een bedrag van 1000 roebels, waarvan hij te Archangel moet betalen 10⁰/₁₀ tol, d. i. een bedrag aan tol van 100 roebels, elke roebel berekend naar 100 kopeken, maakt 10.000 kopeken; die kopeken worden dan zóó omgezet in specierijksdaalders, dat elke rijksdaalder geldt voor 50 kopeken, en op die wijze worden deze 10.000 kopeken tot 200 specierijksdaalders. Heeft nu de koopman geen specierijksdaalders om er den tol mee te betalen, dan moet hij een roebel of 100 kopeken betalen voor elken specierijksdaalder of 50 kopeken, zoodat hij in plaats van de bovenberekende 100 roebels er 200 betaalt.

Die geweldige tol van 31⁰/₁₀ is oorzaak, dat de buitenlandsche kooplieden bijna altijd hunne waren van Archangel naar Moskou of andere Russische plaatsen brengen op naam van Russische kooplieden, ten einde dien overmatigen tol te ontgaan en door die list slechts evenveel te betalen als de Russische kooplieden en onderdanen, nl. 15⁰/₁₀.

Zoo staat de zaak met alle inkomende waren, behalve met wijn en sterke drank, waarvoor de tol

op de volgende wijze wordt geheven. Wanneer die waren van het schip aan land worden gebracht, moet terstond, hetzij ze verkocht worden of niet, van een okshoofd Franschen wijn 5 specierijksdaalders tol worden betaald, van een okshoofd Franschen brandewijn 12 specierijksdaalders, van een pijp seck 36 specierijksdaalders. Als nu de wijn of brandewijn verkocht wordt, betaalt de koper op denzelfden voet als boven is aangegeven voor de andere waren: een Rus 5 roebels per 100, een buitenlander 10 $\frac{0}{100}$, die hem echter, zooals boven is uitgelegd, worden berekend naar 20 $\frac{0}{100}$. Wordt de wijn naar andere plaatsen vervoerd, dan moet er daar bij aankomst en verkoop weer van worden betaald als van andere waren. Nog valt betreffende den wijn op te merken, dat daar de Russen bij de mis ¹⁾ altijd rooden wijn gebruiken (want de wijn wordt in Rusland niet, zooals bij de Katholieken, aan de gemeente onthouden bij het sacrament), er geen tol wordt betaald van eenigen rooden wijn, waardoor de roode wijn in Rusland veel goedkoper is; maar de Russen drinken niet gaarne rooden wijn zoolang er witte te krijgen is.

Verder valt te vermelden, dat alle inkomende schepen 2 roebels losgeld betalen, de uitgaande 6 roebels, onverschillig of het schip groot of klein is, en dat dit alles wordt betaald aan de tolkamer van den Czar te Archangel.

Met den tol van uitgaande waren is het gansch anders gesteld: want alle schepen, die te Archangel Rusland overzee verlaten, moeten 4 $\frac{0}{100}$ van hun geheele lading betalen. Zoodra de koop is gesloten tusschen een Rus en een buitenlander, laten beiden, koper en verkoper, den koop inschrijven op het tolkantoor, waarna deze koop even vast is als eenige

1) Letterlijk: het sacrament aan het altaar.

schriftelijke verbintenis tusschen hen zou kunnen worden gemaakt. Den koper wordt dan aangeschreven 4 $\frac{0}{10}$ tol te betalen van de som, die hij voor den koop heeft besteed. Als nu de koper deze 4 $\frac{0}{10}$ moet betalen, doet hij dat op deze wijze: heeft iemand b. v. voor 100 roebels Russische waren gekocht, dan betaalt hij 4 roebel tol, d. i. 400 kopeken, maar voor iedere 50 kopeken moet hij een specierijksdaalder betalen, die zoo zwaar is, dat 14 daarvan een Russisch pond wegen. Heeft hij nu niet zooveel specierijksdaalders, dan betaalt hij voor elken rijksdaalder of 50 kopeken een roebel of 100 kopeken, zoodat het uitgaande recht bedraagt of 8 specierijksdaalders of 8 roebels van de 100. Dat de koopman zoo voor 50 kopeken een specierijksdaalder van die zwaarte moet betalen, komt daar vandaan, dat in vroeger tijden, toen de kopeken in Rusland hun volle gewicht hadden, een specierijksdaalder gold voor slechts 50 kopeken en men nu, terwijl de kopeken veel lichter zijn, zich blijft houden aan die rekening, terwijl toch een rijksdaalder te Archangel altijd wordt geschat op 90 à 100 kopeken en op zichzelf meer waard is.

Maar bij uitvoer krijgt de koopman bij den tol deze schadeloosstelling, dat, als hij Russische waren per schip uit Archangel voert, hem zooveel van den tolprijs wordt afgetrokken, als hij dat jaar over zee heeft ingevoerd aan weegwaren, d. i. alles wat aan de unster gewogen wordt, zooals suiker en dgl., zooals men duidelijker kan zien uit het volgende voorbeeld. Het blijkt, dat een koopman in dat jaar per schip uitgevoerd heeft een waarde van 1000 roebels; daarentegen bewijst hij, dat bij hem is ingevoerd en door hem verkocht een waarde van 200 roebels aan waren, die bij het gewicht verkocht worden, alles in hetzelfde jaar; dan worden die 200 roebels

afgetrokken van die som van 1000 roebels, blijft derhalve 800 roebels, van welke hij dan 4⁰/₀ tol moet betalen, zooals boven gezegd is; dat wordt van die 800 roebels 32 roebels en, elke roebel op bovenvermelde wijze berekend naar 2 zoo zware specierijksdaalders of roebels, maakt 64 specierijksdaalders, van welke elke 14 een Russisch pond moeten wegen en bij het gewicht worden aangenomen; maar als de koopman geen specierijksdaalders heeft om er mee te betalen, dan 64 roebels. Omtrent genoemde weegwaren valt voorts nog op te merken, dat ze wel op bovengenoemde wijze den koopman in mindering worden gebracht bij het betalen van tol voor andere uitgaande waren, maar dat daarop zekere kleine lasten drukken, die samen ongeveer een specierijksdaalder ten 100 bedragen.

Betreffende den uitvoer van hennep uit Archangel valt op te merken, dat de koopman behalve de reeds meermalen vermelde 4⁰/₀ tol nog bovendien van ieder schippond (in 't Russisch berkweed genoemd) hennip, dat hij per schip uitvoert, $\frac{1}{4}$ specierijksdaalder moet betalen; maar ter vergoeding krijgt hij voor elken specierijksdaalder, dien hij zoo betaalt, 60 kopeken terug. De Czar heeft dezen last alleen ingevoerd, om daardoor gedurig specierijksdaalders in het land te krijgen, die dan met grooten winst voor den Czar worden omgemunt in kopeken, zooals boven verhaald is bij het bespreken van de munt.

Nog wordt van alle inkomende en uitgaande waren 1⁰/₀ schrijversgeld betaald.

Als de markt te Archangel nu is afgelopen, moet elk koopman op het stadhuis te Archangel een nauwkeurige lijst inleveren van alle waren, die hij nog niet verkocht of nog in bewaring heeft, opdat de Czar kan nazien of hij nog iets daarvan noodig heeft; in dat geval betaalt de verkooper te Archangel 10

roebels per 100 aan tol, d. i. 20 specierijksdaalders zooals boven is gezegd, en meer niet, evenals de Czar, als die de waar ontvangt en voor zijn eigen gebruik op boerenwagens laat brengen naar Moskou ¹⁾.

1) Onderscheiden mededeelingen over handelstoestanden in Rusland worden gevonden in Aerebo's Ms. (Collectie Thott, No. 347: Kon. Bibliotheek te Kopenhagen) over de Russische wet, die hij vooral heeft vertaald met het doel om den Deenschen koopmansstand te bevoordeelen door dezen op de hoogte te brengen van alle rechtsverhoudingen, welke op dien handel betrekking hebben.

savait ses services secrets, entre autres celui d'aviser le premier les projets du Comte Henri et de ses complices, qu'on vient de donner l'ordre de saisir, — il semble qu'il conviendrait au service de Sa Majesté qu'on ordonnât aux finances de le payer ponctuellement, en ajoutant aux cent-soixante écus, qu'il a, vingt autres chaque mois, de telle sorte qu'il serait égalé au sus-dit Grotius, celui-ci perdant la crainte de ne pas être payé, et l'autre l'envie et jalousie d'avoir moins que lui.

De tous ceux, qui vivent en ce moment, Hugo Grotius est celui, qui a la plus parfaite notion de l'état des rebelles, et Bernavelth est le fils de celui, qui a formé cette République rebelle. La mémoire de son père est sainte et sacrée parmi les Arminiens, et son beau-frère est le plus grand confident du Prince d'Orange. Les deux — Grotius et Barnevelt — sont les têtes de la faction des Arminiens, et on pourrait un jour la faire renaitre par eux, et la division de même; étant possible qu'on ne fasse pas la trêve cette fois-ci, ils seraient les moyens les plus propres pour revenir à ces divisions, dès que cela fut convenable au bien de Sa Majesté, sans parler d'autres services, que Grotius pourrait rendre avec sa doctrine et son style suave.

Madrid, le 6 Mai 1634.

CONTRACT TOT OPRICHTING VAN EEN
ZWEEDSCH FACTORIE-COMPTOIR
TE AMSTERDAM IN 1663.

MEDEGEDEELD DOOR

JOHAN E. ELIAS¹⁾.

De jeugd van de Republiek is een immer aantrekkelijk onderwerp. Zij geeft ons een beeld van eene bedrijvigheid zonder weerga: terwijl rondom aan de grenzen het kanongebulder verkondigt hoe zij met rustelooze energie haar erf uitbreidt, wordt er in de steden met koortsachtigen ijver gewerkt aan de uitvoering van de grootsche plannen, wier verwezenlijking den Nederlanders op economisch gebied eene kortstondige wereldheerschappij zal bezorgen. Met verbazing zien de volken van Europa in 't begin toe, hoe Hollands handelsvlag alle zeeën verovert; gewillig leveren zij de voortbrengselen van hun landbouw en hunne nijverheid aan den Hollandschen koopman uit en ruilen zij die bij hem in tegen de producten, door Hollandsche kielen uit verre streken aangevoerd. Schatten hoopen zich in de Nederlandsche

1) De inleiding voor dit stukje, onevenredig lang, is in strijd met onze gewoonten. Wij hebben echter voor ditmaal gemeend tegen deze uitzondering op den regel geen bezwaar te moeten maken met het oog op den belangrijken inhoud van het stuk, dat reeds geheel gereed was toen wij er kennis van kregen.

REDACTIE.

steden op en brengen deze tot een luisterrijken bloei; maar al spoedig baart deze voorspoed de afgunst van minder bedeelde naburen, en wat de Hollanders als bij verrassing stormenderhand vermeesterd hebben, wordt hun door de op eigen voordeel bedacht wordende vreemde natiën in den loop der 17^e eeuw in eene langdurige, taaie worsteling voet voor voet ontwongen. Langzaam en schier onmerkbaar zijn de vorderingen van dit sloopingswerk, en juist dit maakt het zoo moeilijk de vraag te beantwoorden, wanneer onze handel zijn hoogtepunt bereikt heeft en de zon van onzen commercieelen voorspoed hare daling is aangevangen. Dit uit te maken zou eene uitgebreide studie vorderen: in de volgende regels wil ik trachten, naar aanleiding van een archiefstuk, dat op den in den vreemde tegen den Nederlandschen handel aangebonden strijd betrekking heeft, de spaarzame berichten bijeen te lezen, welke op één bepaald punt van den langen lijdensweg van onzen achteruitgang eenig licht kunnen werpen.

Hoe streelend het ook voor ons nationale bewustzijn moge wezen, dat het Nederland der 16e en 17e eeuw de handelshoogeschool van Europa kan genoemd worden, toch is het niettemin krenkend voor onze ijdelheid om waar te nemen hoe de leerlingen, na afloop van den cursus, zich haasten den leermeester de deur uit te werpen. Vooral grieft ons deze behandeling, wanneer zij den Nederlanders aangedaan wordt door een volk, dat in 't bijzonder veel aan het onze te danken heeft; dat dit laatste met de Zweden het geval is, en hoe zij dit den Hollanders vergolden hebben, wil ik hier met een paar voorbeelden uit de geschiedenis van twee voorname geslachten van Amsterdamsche beursmagnaten, die bovenal tot de ontwikkeling van Zweden zeer veel bijgedragen hebben, aantonen.

Onder Karel IX waren, van Zweedsche zijde, de eerste stappen tot toenadering gedaan: de bloeiende handel der Nederlanders deed den vorst van het toen nog vrij armoedige land watertanden; persoonlijk stelde hij zich met Amsterdamsche kooplieden in relatie en stak hij kapitaal in hunne handelsondernemingen¹⁾. Door het stichten van eene Hollandsche kolonie op Zweedschen bodem, nl. te Gotenburg, in de jaren 1607—1609, zocht hij een kruimpje te erlangen van Nederland's overvloed. Maar eerst in de volgende jaren, toen het voor de Republiek raadzaam werd om in 't belang van haar handel Zweden te steunen tegen de vereenigde macht van Denemarken, het Keizerrijk en Polen, welke de Oostzee dreigde te overheerschen, kwam de aansluiting tusschen Nederland en het Scandinavische rijk tot stand. In 1614 werd tusschen beide landen een handelstractaat gesloten en drie jaren later plaatste Gustaaf Adolf te Amsterdam de eerste Zweedsche leening, waaraan de Staten-Generaal hunne garantie verleenden, en die ten doel had hem de noodige gelden te verschaffen voor den oorlog, door hem tegen Polen ondernomen²⁾. Hiermede vangt de geschiedenis van Nederland's financieele betrekkingen met Zweden aan en verschijnen twee mannen ten tooneele, die wij als typen van den Amsterdamschen koopman van die dagen in 't kort willen beschrijven: Elias Trip en Louys de Geer. De laatste naam heeft een zeer bekenden klank: omtrent De Geer is er genoeg opgeteekend gebleven om zijn aandenken levendig te houden; wat zijn zwager Trip betreft, deze deelt

1) Verslag van een onderzoek in Zweden, Noorwegen en Denemarken naar archivalia, belangrijk voor de geschiedenis van Nederland, door Prof. Dr. G. W. Kernkamp, 1903, p. 131, 132.

2) Dr. G. W. Kernkamp, De sleutels van de Sont, p. 17, 18.

in het lot van zooveel anderen, „qui ont bien mérité de la patrie”: zijne nagedachtenis is bij den nakomeling verloren gegaan.

Elias Trip was in 1570, denkelijk te Zalt-Bommel, geboren uit ouders, die om de religie de Zuidelijke Nederlanden ontvlucht waren; na zijn huwelijk vestigde hij zich in 1593 te Dordrecht. Toen hij in 1614 ten gevolge van zijne benoeming tot bewindhebber der Oost-Ind.-Compagnie naar Amsterdam verhuisde ¹⁾, had hij zich als koopman al een gevestigden naam verworven. Maar zijne grootste ondernemingen dagteekenen pas van de volgende jaren, toen hij aan de Amsterdamsche beurs met eenige weinige andere grootkapitalisten aan de spits stond van die geslepene, wakkere en gare koopmansbent, aan wie Nederland zijne „gouden eeuw” verschuldigd is. Onder de handelaars op Italië en de Levant nam zijn huis, nevens dat der Bicker's o. a., eene voorname plaats in; daarom werd hij bij de instelling van het college van Directeurs van den Levantschen handel en navigatie op de Middellandsche zee, in 1625, aangewezen om er zitting in te nemen ²⁾. Ook buiten Europa's vaarwater durfde hij de fortuin gaan opzoeken: in 1616 werd door hem bij de Staten-Generaal octrooi aangevraagd om voor den tijd van 12 jaar handel te mogen drijven op sommige eilanden tusschen Congo en de Kaap de Goede Hoop, „alwaar zijn eenige mijnen van salpeter” ³⁾; denkelijk was het zijn voornemen om door de invoering van dit product de Fransche salpeter, die bij de bereiding van 't buskruit gebruikt

1) Niet in 1617, zooals men gemeenlijk aanneemt. (Zie bv. Jhr. Mr. H. J. Trip, De familie Trip, p. 38).

2) Grootmemoriaal 3, fo. 22 (Gem.-arch. te Amsterdam).

3) Mr. J. L. W. Baron de Geer van Jutphaas, Lodewijk de Geer, 20e Bijv.

werd ¹⁾, van de markt te dringen. De Staten-Generaal, aan wie hij waarschijnlijk, evenals aan de Staten van Holland, salpeter en kanonkogels leverde, gaven hem het verlangde octrooi voor vijf reizen, dus tot ongeveer 1621; zoo, bij het einde van het bestand, de oprichting van de West-Ind. Compagnie doorging, wilden zij vrij zijn om de westkust van Afrika aan deze ter exploitatie toe te deelen. Niet minder dan de handel zuidwaarts ging Trip de „Oostersche negotie” en vooral die „om het Noorden” ter harte. Reeds vóór zijne vestiging te Amsterdam dreef hij op Moscovië een „zwaren handel”: na de aankomst van het eerste gezantschap door den Tsaar van Rusland in 1614 naar West-Europa gezonden, dat o. a. ook 's-Gravenhage aandeed, werd Trip door de gezamenlijke kooplieden op Moscovië aangewezen om H. H. Mog. bij de onderhandelingen met de ambassadeurs ter zijde te staan; bij deze gelegenheid bepleitte hij in eene memorie, door hem bij de Staten-Generaal ingediend, het sluiten van een handelstractaat met Rusland ²⁾. Hij kende de onuitputtelijke hulpbronnen, die de vruchtbare graanvelden van Moscovië den Westerschen handel aanboden, en hij vlamde er op om ook dit afgelegen en weinig toegankelijke gebied aan de Hollanders eijnsbaar te maken. In 1629 scheen dit hem te zullen gelukken. Door den oorlog in Polen en het „quade gewas” was het koren in dat jaar zeer in prijs gestegen; de Oostzee werd zoowel door de Zweden als door de Denen onveilig gemaakt: onder verschillende voorwendselen werden Hollandsche schepen aangehouden en van een deel van hunne lading beroofd of wel geheel verbeurd verklaard. Thans was voor Trip het oogenblik gunstig om met

¹⁾ Resol. Holland 17 Febr. 1617.

²⁾ Jac. Scheltema, Rusland en de Nederlanden, I, p. 81.

zijne plannen voor den dag te komen; te zamen met een anderen ondernemenden Amsterdamschen koopman, Joost Willemsz. Nykerck, zette hij eene ontzaglijke speculatie op touw, een soort graantrust naar het schijnt. De beide kooplieden dienden bij de regeering een voorstel in tot het stichten van eene compagnie, met een kapitaal van 2 tot 6 tonnen gouds ¹⁾, die het monopolie zou genieten van den graanhandel in Moscovië en waarvoor men den Tsaar door een gezantschap gunstig zou trachten te stemmen. De kosten van deze ambassade zouden door eene belasting, van de uit Rusland inkomende granen te heffen, kunnen gewonnen worden. Tegelijk verbonden Trip en Nykerck zich om uit Frankrijk en Zweden groote voorraden koren aan te voeren, zoo het hun slechts gelukte het verbod van uitvoer van graan in deze beide landen te doen opheffen. Daartoe stelden zij voor om op eigen kosten naar beide een afgevaardigde te zenden, die door H. H. Mog. van eene instructie en commissie voorzien zou worden. De Staten-Generaal vereenigden zich met dit voorstel en droegen de benoeming van een geschikt persoon voor de bezending naar Frankrijk aan Trip op, terwijl zij Nykerck verzochten een afgevaardigde naar Zweden aan te wijzen. Jan Hoeufft, een in Frankrijk gevestigde Hollander, die zich de drooglegging en vruchtbaarmaking van de moerassen in den omtrek van La Rochelle ten taak had gesteld ²⁾, werd daarop door Trip aangewezen om in dit land de belangen van het nieuwe korensyndikaat waar te nemen ³⁾. Deze opdracht zal wel onvervuld gebleven zijn, daar Nykerck, de deskundige leider der onderneming, in

1) Aitzema, I, p. 889 en 890. Zie ook p. 1042.

2) A. Lefèvre Pontalis, Jean de Witt, I, p. 82.

3) Aitzema, I, p. 849.

het laatst van hetzelfde jaar 1629 met een aanmerkelijk passief bankroet ging ¹⁾. De geheele speculatie mislukte: ook de alleenhandel in granen in Moscovië ontging der compagnie door den onwil van den Tsaar ²⁾. Hoewel de onderneming dus zonder resultaat is gebleven, is zij dáárom opmerkelijk, omdat er uit blijkt wat een Hollandsche koopman uit dien tijd aandurfde, en over welk een aanzienlijk kapitaal hij beschikken kon om zulke zaken op touw te zetten.

Onderhield Trip, zooals uit het voorgaande blijkt, handelsbetrekkingen zoowel met het barre Noorden als met het zonnige Zuiden, het eigenlijke zwaartepunt van zijn handel lag elders. Zijne grootste beroemdheid ³⁾ dankte hij aan zijn uitgebreiden handel in oorlogsgereedschap: wapenen, kogels, kanonnen, enz., dat door hem hoofdzakelijk uit Engeland ⁴⁾ en het Luiksche ⁵⁾ betrokken werd. In een tijd „toen

1) Tegelijk met hem faillieerde de Schepen en Raad Dr. Jan Reael, wien Nykerck meer dan 2 ton ten achteren was. Zie mijne weldra uit te geven Vroedschap van Amsterdam 1578—1795, I, p. 352.

2) Den 12/13 Juli 1635 werd in de Staten van Holland besloten de negotie der Mosc. granen „in hare voorige vryheydt te laten”, wyl „by den zelve[n] Joost Willemsz. [Nykerck] niet ghepresteert en soude konnen werden het geene dat by hem werdt verthoont” (Resol. Holland). Nykerck was 17 Maart 1632 door H.H. Mog. benoemd tot agent voor de Hollandsche natie in Moscovië (Scheltema, Rusland en de Nederlanden, I, p. 162).

3) Over den handel in geschut schreef De Geer in 1637: „dont les Trip ont eu la gloire et le proffit du passé”. (Verslag Prof. Kernkamp, p. 74).

4) Elias Trip legateerde bij testament (1624) o. a. aan zijn neef Jacob Trip een som gelds „voor de goede diensten, die hy van denselve in Engeland en elders genooten heeft.” (Jhr. Mr. Trip, De fam. Trip, p. 249). Later zal Elias zich wel bij zijn zwager De Geer voorzien hebben, toen diens fabrieken met hare goedkoopere producten het afzetgebied van de Engelsche industrie overstroomden.

5) Resol. Holland 28 April 1612.

de oorlogsbliksem niet van de lucht was" ¹⁾, wierp het artikel krijgsbenoodigdheden, waarnaar altijd vraag was, groote winsten af. Niet alleen voorzag hij de Staten van Holland, sedert het eerste contract (tot een bedrag van bijna een ton gouds), dat zij in Aug. 1602 met hem sloten, geregeld van kanonkogels en salpeter ²⁾, maar zelfs uit Venetië gewerd hem in 1617 eene bestelling om voor de Republiek van San Marco een regiment voetvolk aan te werven en te wapenen, welke leverantie hij gezamenlijk met Louys de Geer bezorgde. Met den Koning van Zweden ging Trip in Mei 1629 een contract aan tot levering van eene partij oorlogswapenen tot een gezamenlijk bedrag van f 189.600 ³⁾; zes jaren later, in 1635, werd hem door de Staten van Holland toegestaan om 80 stukken geschut, voor den „Grootvorst van Moscovië" bestemd, naar Rusland te mogen uitvoeren ⁴⁾. Zoo groot was de financieele kracht van Trip, dat hij sedert 1626, boven en behalve al zijne veelomvattende ondernemingen en handelszaken, als geldschieter van Gustaaf Adolf kon optreden; op onderpand van het koper, dat de Zweedsche Koper-Compagnie aan den Koning jaarlijks als schatting moest opbrengen, werden hem door Trip tusschen 1627 en '29 geleend f 339.265. Toen de Koning na eene nieuwe regeling, in 1629 door hem met de Compagnie getroffen, beslag legde op de geheele koperopbrengst ⁵⁾ en het totaal daarvan bij Trip kon beleenen, klommen ook de bedragen van diens voor-

1) Kernkamp, De sleutels van de Sont, p. 7.

2) Resol. Holland 5 Nov. 1601, 22 Aug. 1602, 2 Nov. 1605, 15 Juni 1606, 28 April 1612, 17 Febr. en 29 Juli 1617, 20 Sept. 1619.

3) Kronijk Hist. Genootschap te Utrecht, 1875, Serie 6, deel 6, p. 151—154.

4) Resol. Holland 29 Juni 1635.

5) Geijer, Geschichte Schwedens, III, p. 56.

schotten aanzienlijk. In 1629 werd door hem daaraan uitbetaald *f* 565.411—4—8, in 1631 *f* 345.870. In 1632 stond de Koning van Zweden voor *f* 1.011.281 bij Trip in 't krijt ¹⁾.

In tegenstelling van hetgeen wij bij Trip waarnemen, wiens ondernemingen eene verrassende veelzijdigheid vertoonen, was bij Louys de Geer, van het oogenblik af dat hij, naar het schijnt op raad van zijn zwager, in 1611 te Dordrecht eene handelszaak in oorlogsbenoodigdheden en de grondstoffen daarvan oprichtte, al zijn streven er uitsluitend op gericht deze tot den hoogsten trap van ontwikkeling en uitbreiding op te voeren. In 1587 geboren in 't Luiksche ²⁾, waar de ijzerindustrie inheemsch was, zal hij wel meer technische kennis omtrent mijnbouw en ijzerbewerking bezeten hebben dan Trip, dien hij als handelaar in ijzerwaren dan ook spoedig boven het hoofd groeide. In 1615 verhuisde hij, evenals zijn zwager in 't vorige jaar gedaan had, uit Dordrecht naar Amsterdam. Daarmede vingen ook voor hem de gouden dagen aan: eene reis naar Zweden, door hem in 't zelfde jaar gedaan om er geschut te bestellen voor de Admiraliteit, was beslissend voor zijn volgend leven. Met den scherpen, practischen blik in zaken, waardoor hij zich steeds onderscheidde, zag hij onmiddellijk in, welk een ruim en vruchtbaar arbeidsveld in dit land voor een ondernemenden en energieken industrieel braak lag. Een ontzaglijke ertsrijkdom sluimerde er schier onaangeroerd in den

1) Jhr. Mr. Trip, De fam. Trip, p. 40 en vgg. Zie ook achter dit werkje: Bijl. VIII—XIII.

2) Zie over Louys de Geer het reeds aangehaalde bekende werk van zijn naneef Mr. J. L. W. Baron de Geer van Jutphaas, en de geneal. De Geer in 't Jaarb. van den Nederl. Adel, 1892/93, p. 206—225. Vooral in laatstgenoemd artikel is de bronnenaanwijzing zeer uitvoerig.

rotsachtigen bodem: onkunde en mangel aan kapitaal beletten de Zweden deze schatten te ontginnen, en wat er aan ijzer en koper nog gewonnen werd, kon door de gebrekkige wijze van bewerking op de markt slechts een geringen prijs opbrengen. Een tijdgenoot verhaalt hoe Louys de Geer hem eens toegevoegd had, dat de Zweden in hun eigen land een Indië bezaten, als zij het voorhandene erts maar wisten te gebruiken ¹⁾. Een krachtige impuls van buiten was noodig om de Zweedsche ijzerindustrie te doen opleven: De Geer zag hier zijne toekomst vóór zich. Twee jaren later brachten zijne bemoeiingen ten voordeele van de in 1617 door Gustaaf Adolf te Amsterdam geplaatste leening hem met den Koning van Zweden in betrekking, die hem de opdracht gaf een regiment voor hem te werven en te wapenen. Kort daarop zond De Geer een gemachtigde, den Luikenaar Wilhelm de Besche, naar Zweden om er het terrein op te nemen. De Besche vestigde zijne keuze op de ijzersmelterij in het domein Finspong bij Norrköping, die goede winsten beloofde te geven; De Geer volgde zijn raad en pachtte in 1619 dit domein met alle daarin gelegen berg-, ijzer- en waterwerken. Hier verrezen vervolgens de eerste fabrieken van De Geer, wier stichting eene nieuwe periode opende in den bergbouw en de ijzernijverheid van Zweden ²⁾. Zulk een hoogen dunk had men in Zweden van de werkwijze en bereidingsmethode, op Finspong ingevoerd, dat Gustaaf Adolf, die groot belang stelde in alles wat dezen tak van industrie in zijn rijk betref en, tusschen zijne krijgstochten in, gaarne de mijnen en fabrieken in Zweden bezocht, in 1626 het oppertoezicht over alle factorijen van de zeven jaren te voren gestichte Zweedsche Koper-Compagnie aan De Geer

1), 2) Geijer, III, p. 63.

opdroeg. Tevens werd deze door den Koning belast met de oprichting van werkplaatsen te Norrköping, Nyköping en Danswick, tot betere bereiding en bewerking van het koper uit de rijksmijnen van Fahlun, waarvan de opbrengst ten onderpand strekte aan de in Holland gesloten en nog te sluiten leeningen. Deze leeningen werden in de volgende jaren door Gustaaf Adolf bij Elias Trip gesloten, die hem door het voorschieten van aanzienlijke kapitalen aan de voor den oorlog in Duitschland onontbeerlijke en in Zweden schaarsche contanten ¹⁾ hielp, en die daardoor krachtig medewerkte tot het welslagen van 's Konings ondernemingen. Ondertusschen legde De Geer zich, denkelijk niet zonder den geldelijken steun van Trip, toe op den aanleg en de ontginning van meerdere ijzermijnen en het oprichten en reorganiseeren van steeds nieuwe ijzersmelterijen en geschutgieterijen. Toen hij de industrie in het district Finspong tot bloei gebracht had, ging hij in 1627 over tot het pachten van nieuwe domeinen: Österby, Gimo en Leufsta, waar hij opnieuw ijzergroeven en ijzerwerken aanlegde of ze volgens een beter systeem liet ontginnen. Nog had De Geer, sedert zijn eerste bezoek aan Zweden in 1615, deze reis niet herhaald: op verzoek van Gustaaf Adolf, die hem in 't zelfde jaar als Zweedsch onderdaan genaturaliseerd en hem benoemd had tot zijn Commissaris te Amsterdam, kwam hij in 't laatst van 1627 ²⁾ naar Zweden over, waar de Koning zijne voorlichting verlangde voor het in gang brengen van de in 1624 op raad van

1) Geijer, III, p. 53.

2) Den 6 Nov. 1627 schreef Gustaaf Adolf aan Oxenstjerna: „Louys de Geer is nu in 'tland gekomen.” Daaruit blijkt dat deze in 't laatst van 1627 en niet in 1628, zooals men steeds vermeld vindt, naar Zweden overgekomen is (Geijer, III, p. 55, noot 1).

Usselinx opgerichte ¹⁾ algemeene Zweedsche handelscompagnie op Azië, Afrika, Amerika en „Magellanica”, en voor den bouw en de exploitatie van eenige fabrieken te Norrköping. Het bedrijvige optreden van den in velerlei beslommeringen van zaken-drukte opgaanden Hollander gedurende zijn oponthoud aldaar, wekt den indruk van een rukwind over stille wateren. In een brief, 20 Juni 1628 uit Norrköping geschreven, verontschuldigt De Geer zich dat hij niet bij den kanselier Oxenstjerna kan komen wegens „de menichvuldige affairen, door Zyne Kon. Mt. my alhier opgeleyt, als het instellen van de factorie, messingswercken, yzersnyderie ende nagelmakerie, bleckmakerie, wandmaekerie, reperbaen ²⁾ etc., daer veel gebouwen ende behoefften toe noodich sijn, ende hier alle daechs tusschen de 200 ende 300 menschen in aerbeydt sijn, die veel vereyschen; boven dat alle aenvangen moeylijk ende lastich sijn, ende de beginselen swaerlick om wel in te stellen”. Nog vond hij tijd om iemand uit te zenden ten einde „te sondeeren, wat handel van hier op Pruyssen soude mogen vallen, 't sy in ysere off copere waeren, die ick verstaen voor desen van Luybeck plachten te trecken, ende die van Luybeck de materialen van hier mosten haelen” ³⁾; tevens vroeg en kreeg hij vergunning tot het aanleggen van scheepstimmerwerven te Prosthalm bij Norrköping ⁴⁾. Van zulk

1) Geijer, III, p. 57.

2) M. a. w.: eene koperfabriek, eene ijzersmederij, eene spijkersmederij, eene blikfabriek, eene zeilmakerij (? Kiliaan geeft op: wand-velum) en eene touwslagerij.

3) Verslag Prof. Kernkamp, p. 73. Voordat bij besluit van den rijksdag te Norrköping in 1604 de uitvoer van onbewerkt ijzer verboden was, plachten de Lubeckers het ijzer en koper uit Zweden te halen en er de daarmede vervaardigde voorwerpen weer in te voeren: De Geer van Jutphaas, *Lod. de Geer*, p. 16.

4) Geijer, III, p. 55, noot 1.

een man moest wel eene ontzaglijke stuwende kracht uitgaan.

Gustaaf Adolf hield De Geer, wiens ijzerwerken en geschutgieterijen hem al de wapenen en kanonnen, volgens 's Konings eigen modellen verbeterd, die in den oorlog in Duitschland voor de Zweedsche legers benoodigd waren, leverden, hoog in eere. Hij schonk Louys de Geer in 1625 het monopolie van het gieten van ijzeren geschut en daarbij het privilegie om, met zijn zwager Matthias de Geer, gedurende tien jaren al het ijzer in Zweden ter vervaardiging van staven te mogen inkoopen¹⁾. Aldus meester geworden van de geheele Zweedsche ijzerindustrie, sloeg De Geer in 1632 in overleg met Gustaaf Adolf, dien hij daartoe in Duitschland was gaan opzoeken, een grooten slag: met goedkeuring van den Koning besloot hij den prijs van het ijzer van *f* 12 op *f* 8 te doen vallen, waardoor de Engelsche geschutgieterij te gronde zou gericht worden. De Koning ondersteunde hem daarin door eene verordening te doen uitgaan, waarbij de boeren gedwongen werden om tegen laag arbeidsloon het hout, dat hij voor zijne fabrieken noodig had, te kappen. Te vergeefs trachtten afgevaardigden uit Engeland De Geer om te koopen, door het aanbod om zijn geheelen voorraad over te nemen; hij bleef weigeren, ook toen zij daarna op hoogen toon dreigden dat hun Koning hem zou zoeken te ruïneeren²⁾. Nadat hij op deze wijze de Engelsche industrie onder de knie en door zijn uitsluitend privilegie, dat in 1637 en 1640 verlengd werd, de ijzernijverheid in Zweden geheel in handen gekregen had, namen zijne

1) De Geer van Jutphaas, t. a. p., p. 18. Verkeerdelijk heet hier dit privil. aan Louys de Geer en zijn broeder geschonken te zijn.

2) Verslag Prof. Kernkamp, p. 73.

zaken in de volgende jaren eene ontzaglijke vlucht. In 1638 richtte hij fabrieken van staal en ijzerdraad te Norrköping op, dat door zijn toedoen het algemeene arsenaal van 't Zweedsche leger werd, vanwaar het niet alleen de bewapening maar zelfs de kleeding der troepen betrok. In de provincie Nerike stichtte hij het ijzerwerk van Skylberg; in Södermanland had hij te Norrköping fabrieken, waar het koper en het ijzer, in den omtrek gewonnen, bewerkt werd; te Godegard, in Oost-Gothland, voerde hij de smederij van spijkers en paardenhoeven in. Ook in de provincie Wermeland werden door hem werkplaatsen gesticht, evenals in Upland, waar hij, ter bereiding van het ijzer uit de mijnen van Dannemora, het beste van geheel Zweden, te Gimo eene nieuwe fabriek bouwde en die van Österby en Leufsta vernieuwde¹⁾. De invoering van de Waalsche smederij — in plaats van de in Zweden gebruikelijke vrij gebrekkige Duitsche ijzerbewerking²⁾, — door Luiksche werklieden, die om het geloof hun land moesten verlaten en op zijn voorslag naar Zweden waren overgekomen, deed De Geer nog grooter voordeelen uit zijn monopolie toevloeien. Tot nu toe had hij de door hem geëxploiteerde mijnen en fabrieken alleen in pacht bezeten, daar enkel Zweedsche edellieden kroongoederen in bezit mochten hebben; op zijn verzoek werd hij in 1641 in den Zweedschen adel opgenomen: in 't zelfde jaar kocht hij van de Koningin de domeinen Finspong en Godegard, twee jaren later nog Österby, Gimo en Leufsta, te zamen voor f 309.305³⁾.

1) De Geer van Jutphaas, t. a. p., p. 24; Geijer, III, p. 63.

2) De Duitsche bewerkingsmethode was ingevoerd na het hiervoor genoemde besluit van den rijksdag te Norrköping in 1604 (De Geer van Jutphaas, t. a. p., p. 16), maar zal sedert wel reeds door De Geer verbeterd zijn.

3) De Geer van Jutphaas, t. a. p., p. 26.

Behoeft het verbazing te wekken, dat het crediet van den machtigen „ijzerkoning” gedurende den Zweedsch-Deenschen oorlog van 1644—'45 groot genoeg was om hem tot tweemaal toe in staat te stellen in de Hollandsche havens voor rekening van de Zweedsche regeering eene vloot bijeen te krijgen? Voor de Hollandsche reeders, die in de hoop op ruime winst oude schepen daartoe uitmonsterden ¹⁾ en eene hooge rekening inleverden, bleek het eene slechte speculatie. De rekening bleef grootendeels onbetaald: van de vijf millioen, die zij beliep, wilde Zweden niet meer dan vijf tonnen gouds afschuiven ²⁾. Betere zaken deed De Geer in 1646, door de oprichting van eene Zweedsch-Afrikaansche Compagnie tot den handel op de kust van Guinea, waarvan het kapitaal voor de helft door hem gefourneerd werd en voor de andere helft door Zweedsche staatslieden, w. o. den kanselier Oxenstjerna, dien hij op deze wijze er voor wist te interesseeren. Hiermede slaan wij in 't leven van De Geer eene donkere bladzijde op. Zijne bedoeling kan met het stichten van deze compagnie geene andere geweest zijn dan der Nederl. W.-Ind. Compagnie binnen de „limiten” van haar octrooi eene aan Nederlandsche onderdanen ongeoorloofde concurrentie aan te doen ³⁾: zijn zoon Laurens

1) Kernkamp, De sleutels van de Sont, p. 64.

2) Jaarb. van den Nederl. adel 1892/93, p. 218, noot 3.

3) Dat De Geer deze Compagnie stichtte met het doel om voor de producten van zijne mijnen en smederijen een débouché te zoeken, zooals Mr. N. de Roever meent, lijkt mij onwaarschijnlijk. Zoover zullen toenmaals de zegeningen der beschaving nog wel niet onder de zwarten doorgedrongen zijn, dat zij behoefte gevoelden aan kanonnen of nieuwmodisch wapengerei of aan Europeesche gereedschappen. Dit blijkt ook daaruit, dat Laurens de Geer zijne schepen naar de Afrikaansche kust zond met een „cargasoen”, dat niet uit zijne magazijnen kwam, maar op zijn last te Amsterdam door zijn agent „gekocht, besteld ende geëxpédieert” was.

de Geer, aan wien hij in 1649 het opperbewind over de compagnie overliet, verstond het dan ook niet anders. Met de grootste onbeschaamdheid nam deze een ontslagen beambte van de West-Ind. Comp., Hendrick Caerloff, in dienst, en zond hem met eenige te Amsterdam gekochte en bevrachte, maar onder Zweedsche vlag varende schepen naar Guinea, waar hij, ondanks de protesten van de gezagvoerders der West-Ind. Compagnie's nederzettingen, op Cabo Cors en elders Zweedsche factorieën stichtte en met de inlanders voordeelige handelsbetrekkingen aanknoopte. In latere jaren ontaardde deze Guineesche handel in piraterij: na ongenoegen gekregen te hebben met De Geer, bood Caerloff den Deenschen Koning in 1657 zijne hulp aan in den oorlog tegen Zweden en rustte hij — wederom met kapitaal van Amsterdamsche kooplieden — een schip uit, waarmede hij de te voren door hem gestichte factorieën van De Geer's compagnie overviel en vermeesterde, en er, zeker tot niet geringe verbazing van de bezetting, de Deensche vlag plantte. Toen eindelijk de Nederl. W.-Ind. Comp., dit voor haar tergende geplukhaar moede, ingreep, en zoowel den pseudo-Zweden als den pseudo-Denen de tanden liet zien en tegenover hen hare rechten deed gelden, was een diplomatiek conflict met deze beide rijken, dat daarna met grof geld gesust moest worden, daarvan het gevolg ¹⁾.

Ook wegens andere „sinistre practyken” stonden de De Geer's bij H. H. Mog. in een kwaad blaadje. Van hun gezant in Denemarken, Kayser, vernamen de Staten in Januari 1653 dat het schip Sint Jacob,

1) Zie Oud-Holland, 1889: Twee concurrenten van de eerste West-Indische Compagnie, door Mr. N. de Roever.

door Laurens de Geer ¹⁾, den zoon, en Adriaen Trip, den schoonzoon van Louys de Geer, bevracht, met bestemming — zooals de schipper voorgaf — naar Amsterdam, en „geladen met geschut, ijzer, koper ende andere diergelijcke waren”, tusschen den 22 en 23 Dec. „’s nachts uyt den Oresont ter sluyp doorgegaan” was. Men vermoedde daarom dat het naar Engeland gestevend was „ter plaetse alwaer deselve tot afbreuck van desen Staet, ende tot nadeel van de goede Ingezetenen van dien gheëmployeert soude werden.” De toevoer van oorlogsmateriaal aan den vijand was een ernstig misdrijf: bij resolutie van 17/18 Jan. besloten de Staten van Holland Burge-meesteren aan te schrijven om deze zaak in handen van den Hoofdofficier te stellen en daarin „vigou-reuselijk (te) doen procederen” ²⁾. Als gewoonlijk, waar het handelsdelicten betrof, stoorden Burge-meesteren zich niet aan de aanmaning van de Staten; zij lieten het onderzoek naar het onvaderlandslievende vergrijp van het huis van De Geer achterwege en de daders ongestraft.

Dit alles strekte niet om het aanzien van de De Geer’s in Zweden te verhoogen. Hun invloed daalde eveneens na den dood van hun familiehoofd Louys. Stelde zijn groote rijkdom — Louys de Geer liet bij zijn overlijden in Juni 1652 een vermogen van 17 tonnen gouds na ³⁾ — dezen in staat de Zweedsche kroon af en toe met belangrijke geldsommen te „assisteeren” ⁴⁾, wat zijn gezag niet weinig sterkte,

1) In de Resol. Holland staat *Gerrit* de Geer. Daar Louys geen zoon van dien naam had, zal hier wel Laurens bedoeld zijn, die toen aan 't hoofd van de zaken stond.

2) Resol. Holland 17/18 Jan. 1653.

3) Zijne dochter, getrouwd met Adriaen Trip, erfde voor haar 1/13 deel: f 130.500 (Jhr. Mr. Trip, de fam. Trip, p. 83).

4) O. a. in 1627 f 150.000 en in 't volgende jaar nog f 50.000

zijne dertien kinderen konden, toen zij huns vaders nalatenschap onder elkander verdeeld hadden, zich niet meer de weelde veroorloven even kwistig als hij met klinkende argumenten om te springen. Bovendien verlangden zij nog terugbetaling van de sommen, die de regeering van Zweden aan Louys de Geer schuldig gebleven was op de uitrusting van de vloot van Maarten Thijssen. De Zweedsche regeering moest, nu er van de De Geer's niet veel meer te halen viel ¹⁾, wel naar een anderen geldschieter omzien. In de jaren 1627—'31 had Gustaaf Adolf op onderpand van koper uit de rijksmijnen van Fahlun zeer belangrijke leeningen gesloten bij Elias Trip; de daarop gevolgde daling van den prijs van 't koper had de waarde van het onderpand zooveel doen verminderen, dat Trip niet bij machte was uit den verkoop daarvan de geleende gelden terug te winnen. Op de klachten van Trip antwoordde Oxenstjerna met beloften; daarmede had hij zulk een succes, dat Trip zich liet overhalen — evenals na zijn dood zijne weduwe en zijn zoon Adriaen — nog meer geld tegen beleening van koper aan Zweden te verstrekken. Onder Koningin Christina werd in 1650 met Adriaen Trip, die intusschen met eene dochter van den invloedrijken Louys de Geer getrouwd was, eene overeenkomst getroffen tot delging der op Zweden rustende schuld aan de erven Elias Trip, toen groot f 498.123. Twee jaren later verbrak

Denkelijk werden later, in 1644 en '45, voor het uitree-den van de vloot van Thijssen nog heel wat grootere bedragen door hem aan Zweden voorgeschoten.

1) In 1658 kreeg Karel X met veel moeite f 15.000 los van Laurens en Steven de Geer en hun zwager Adriaen Trip (Verslag Prof. Kernkamp, p. 57) — een mager sommetje vergeleken bij de ruime subsidiën van Louys de Geer

de Koningin dit contract weer, omdat zij het te voordelig voor hare schuldeischers achtte; in 't volgende jaar liet zij zich echter, dank zij eene *douceur* van f 30.000, welke de Trippen haar gunsteling De la Gardie toestopten, bewegen eene nadere regeling met hen te treffen. Voor een deel van hunne schuld werden zij schadeloos gesteld met landgoederen in Halland — een der armste provinciën van Zweden¹⁾; hoe onvoldoende deze schadeloosstelling ook was, de erven Trip moesten er zich mede vergenoegen, maar zij hadden voor goed den lust verloren der Zweedsche kroon financieele hulp te bieden. Ook van dezen kant was er dus na het verscheiden van Louys de Geer geen geldelijke steun voor Zweden meer te verwachten.

De Zweedsche regeering behoefde evenwel niet lang naar een nieuwen bankier te zoeken: hij bood zich vanzelf aan. Ten tijde van den grootsten bloei van zijne ondernemingen had Louys de Geer in zijne naaste omgeving te kampen gehad met concurrenten, die hem zijn voorspoed benijdden en misgunden. Drie zoons van zijn zwager Jacob Trip: Jacob, Louys en Hendrick Trip, die zich uit Dordrecht, waar hun vader woonde, te Amsterdam metterwoon hadden gevestigd²⁾, hadden daar in 1634 te zamen een contract aangegaan tot den handel „in waepenen, geschut, cogels & amonitie van oor-

1) Jhr. Mr. Trip, *De fam. Trip*, p. 50—81. Zie ook achter in dit werkje: Bijl. XIV—XIX.

2) Louys Trip bleef te Amsterdam wonen; Jacob werd, na door zijne „lossicheyt” zijne financiën in de war gestuurd te hebben, in 1652 door zijne broeders gedwongen uit de zaak te gaan, en vestigde zich te Dordrecht. Wellicht is Hendrick na zijn huwelijk een tijdlang in Zweden gevestigd geweest; in 1658 hield de firma Trip kantoor zoowel te Stockholm als te Amsterdam (*Verslag Prof. Kernkamp*, p. 290).

loge" ¹⁾. Eerzuchtig en ondernemend als zij waren, stelden zij zich voor, hunne ooms Louys de Geer en Elias Trip, de grootste wapenhandelaars van dien tijd, op zijde te streven en ontzagen zij geen middelen om dit doel te bereiken. In Zweden legden zij De Geer door hunne intriges het vuur zoo na aan de schenen, dat hij in 1637 verlenging van zijn monopolie van het gieten van geschut moest aanvragen, wyl „les jeusnes Trip tachent à s'y fourrer et me contreminer, comme ils ont tousiours faict", zooals hij aan Oxenstjerna schreef ²⁾. De steun van den Zweedschen kanselier deed de schaal ten gunste van De Geer overslaan: voorloopig moesten de jonge Trippen hunne stoute concurrentieplannen laten varen. Maar zij zagen er daarom nog niet van af; negen jaren later deed het huwelijk van Hendrick Trip met eene dochter van Louys de Geer's zwager Matthias de Geer ³⁾ hun de langgezochte gelegenheid aan de hand, om ze ten uitvoer te leggen. De loopbaan van Matthias de Geer was, in meer bescheiden vorm, eene getrouwe afspiegeling van die van zijn zwager. Ook hij had aandeel genomen in de opbeuring van de Zweedsche ijzerindustrie. Van een Zweedsch edelman, Paul Khevenhuller zu Auhlberg, had hij het domein Juleta, bij Nyköping, gepacht ⁴⁾ en daarop uitgebreide

1) Contract d.d. 15 Aug. 1634, aanwezig in de collectie boedel-papieren van Louys Trip in 't archief der Weeskamer, Gem.-arch. te Amsterdam, Laden 551 en 552.

2) Verslag Prof. Kernkamp, p. 73.

3) Dit huwelijk had plaats op 't kasteel te Österby 14 Juni 1646. — Louys en Matthias de Geer waren van huis uit achterneven, maar met twee zusters, Adrienne en Marguerite Gérard, getrouwd.

4) Dit blijkt uit eene acte d.d. 30 Sept. 1640 in 't Arch. Weesk., waarbij door P. Khevenhuller aan M. de Geer wegens „vorigen und iezigen Jahrs mussgewüchs" een deel der pachtsom van de boerenhofsteden op het domein Juleta kwijtgescholden wordt.

ijzersmelterijen en kanongieterijen opgericht; aan zijn zwager De Geer had hij te danken dat ook deze ijzerwerken — die met den naam Juleta-bruck werden aangeduid — deelden in het privilegie van het gieten van ijzeren geschut, door Gustaaf Adolf ten bate van Louys de Geer ingesteld ¹⁾. Door het huwelijk van Hendrick Trip met de dochter van Matthias kregen de gebroeders het door hen zoo vurig begeerde aandeel in de profijtelijke Zweedsche geschutfabricatie: het duurde niet lang of de oude Matthias de Geer stond het eigendom van de Juleta-bruck aan Hendrick Trip en diens broeders af ²⁾. Hoe aanzienlijk de voordeelen waren, die zij er uit trokken, leeren de koopmansboeken van Louys Trip ³⁾: in 1648 bedroeg het hem toekomende $\frac{1}{3}$ deel in de winst *f* 70.000, in 1651 *f* 94.000, in 1656 *f* 99.000; na 52 jaren handel gedreven te hebben, nooit met een grooter kapitaal dan anderhalf à twee tonnen goude, was zijn vermogen, dat aanvankelijk nog geen *f* 70.000 bedroeg, bij zijn dood in 1684 tot meer dan een millioen aangegroeid.

Behalve uit hunne geschutgieterij trokken de Trippen ook nog winst uit den verkoop van teer, waarvan zij, bij de oprichting van de Zweedsche Teer-Compagnie — waarschijnlijk in 1648 — het monopolie van den invoer in Nederland hadden weten te verkrijgen. De schatting, die deze compagnie, evenals de andere Zweedsche handelsmaatschappijen, jaarlijks aan de kroon moest opbrengen, werd hoofdzakelijk door de Trippen gefourneerd ⁴⁾: zoo waren zij fei-

1) De Geer van Jutphaas, t. a. p., 19e Bijv.

2) Matthias de Geer behield zich $\frac{1}{4}$ in de winst voor. Dit gedeelte werd 12 Oct. 1655 door hem voor *f* 16.000 aan de gebroeders Trip afgestaan (Arch. Weesk.)

3) In 't Gem.-archief te Amsterdam aanwezig.

4) „Weihl wir haben müssen zu der Crone dienste 12.000 reichs-

telijk de bankiers van de Koningin geworden, en van deze omstandigheid wisten zij handig partij te trekken. Door de bedreiging om als factor van de Teer-Compagnie te zullen aftreden, wegens den grooten achterstand van de compagnie, wisten zij 5 Maart 1654 Koningin Christina te bewegen om aan hunne schepen doorlopende vrijpassen uit te reiken, waardoor zij ten allen tijde „voor alle arresten en represaliën” in Zweden en „die daaronder sorterende havenen en provintiën exempt, bevrijdt en verschoont” zouden zijn, en hun het privilegie te verleen van de Zweedsche tolvrijheid door de Sont voor „alle yzere stucken, die by Juletta-bruich sullen gegooten worden”, tegen eene jaarlijksche recognitie aan de stad Stockholm. Bovendien werden zij door de Koningin tot haren factor te Amsterdam benoemd ¹⁾.

Toen in 1652 de eerste Engelsche oorlog uitbrak, waren in Zweden nog uitsluitend de erven van Louys de Geer en de Trippen gerechtigd tot het gieten van ijzeren geschut ²⁾. Zooveel kanonnen waren er in de Republiek ter bewapening der nieuwgebouwde schepen noodig, dat de beide firma's, die met de Zweedsche en Hollandsche Admiraliteiten contracten

thaller iegen sichere undt gute versicherung verstrecken undt selbige werden von Uns costi begehrt, also haben wir nicht umbgehen können sondern der Cron darein zu untherdinigste Dienste seyn, derentwegen mit heutiger post in der Herren selbige 12.000 R. D. getrocken, zu bezahlen ein monath sicht in Banco, die der Herren wohlen acceptieren undt bezahlen”. (Brief van de directeurs der Zweedsche Teer-Comp. aan Louys & Hendrick Trip, Stockholm 29 Juni 1664; Arch. Weesk.)

1) Brief van Christina aan L. & H. Trip, d.d. 5 Maart 1654 Arch. Weesk.)

2) Brief van Van Beuningen aan Burgemeesteren van Amsterdam, 27 Sept. 1653 (Gem.-arch.); Jhr. Mr. J. C. de Jonge, Geschiedenis van het Nederl. Zeewezen, I, p. 656.

gesloten hadden voor de leverantie van geschut, niet bij machte waren een voldoende aantal af te leveren. Gebruik makende van deze gunstige gelegenheid namen de eigenaars der andere Zweedsche ijzerwerken — voor het meerendeel Hollanders die, door het welslagen van de ondernemingen van De Geer aangeloekt, zijn voorbeeld gevolgd en mede in Zweden ijzerfabrieken opgezet hadden — de kans waar om de beide geprivilegeerde firma's den voet te lichten en aan haar monopolie een eind te maken. In Sept. 1653 kreeg de gezant der Republiek in Zweden, Van Beuningen, van verscheidene kanten aanbiedingen om geschut te leveren: zoo de staat met andere leveranciers contracten wilde sluiten, zouden zij wel zorgen van de Koningin vergunning te krijgen tot het oprichten van gieterijen¹⁾. Van Beuningen animeerde hen de gewenschte vergunning aan te vragen, met het gevolg dat in Januari van 't volgende jaar een hunner, Abraham Momma, hem reeds in vertrouwen kwam mededeelen dat hij zijne twaalfponders 10 $\frac{0}{10}$ goedkooper aan de Admiraliteit kon leveren dan „deselve met andere sijn gecontracteert”²⁾. In April d. a. v. kreeg Momma van de Zweedsche regeering verlof om de in zijne fabriek gegoten achttien- en twaalfponders naar Nederland uit te voeren, zoo hij maar een deel van zijn voorraad afstond aan de Admiraliteit in Zweden, die ook bezig was eene vloot uit te rusten³⁾.

Voor de De Geer's en Trippen was het verlies van hun privilegie, waardoor zij niet langer in staat waren de markt van 't geschut te beheerschen, een

1) Brief van Van Beuningen aan Burgemeesteren van Amsterdam, 27 Sept. 1653 (Gem -arch.); Jhr. de Jonge, Geschiedenis van het Nederl. Zeewezen, I, 656.

2) Brief van Van Beuningen alsv., d.d. 30 Jan. 1654.

3) Brief van Van Beuningen alsv., d.d. 17 April 1654.

geduchte tegenslag. In 1655 sloten de twee firma's zich nauw aaneen, doordat Laurens de Geer firmant werd van 't huis Trip ¹⁾. De nieuwe combinatie, die evenwel door beide partijen eerst in 1657 geratificeerd werd, beschikte in Zweden over een genoegzaam aantal mijnen en geschutgieterijen om weer met vrucht aan de concurrentie van hare belagers het hoofd te kunnen bieden. Maar geen lang leven was haar beschoren. Reeds zon de Zweedsche regering op middelen om den nationalen handel en industrie van de daarop door de Hollanders uitgeoefende drukkende curateele te ontheffen en den rijkdom van den vaderlandschen grond, sedert zoo lange jaren door den vreemdeling geëxploiteerd, eindelijk eens aan hare eigen onderdanen ten goede te laten komen. Na het verdrag van Christianopel in 1645, waarbij voor *alle* Zweedsche onderdanen tolvrijheid in de Sont was verkregen, was dit streven voor het eerst merkbaar geworden, maar toen was Zweden nog niet in staat om op eigen wieken te drijven. Het Zweedsche volk had nog weinig smaak in den handel en het land was te arm om het Hollandsche kapitaal te kunnen ontberen, dat Zwedens hulpbronnen aan het daglicht gebracht en tot nog toe ontgonnen had. Voor den eierzuchtigen Karel X was, na zijne troonsbestijging in 1654, de economische overmacht van de Hollanders in zijn rijk en in de geheele Oostzee eene gestadige ergernis: door het heffen van hooge tolleren van de vreemde schippers en goederen en het bevoordeelen van zijne eigen landszaten zocht hij de vreemdelingen uit zijn gebied te weren. Het bekwam hem slecht: de Hollanders toondeu dat zij zich niet zonder strijd uit de Oostzee wilden laten verdringen;

1) Archief Weeskamer, Lade 552.

door hun krachtig ingrijpen ten gunste van Dene-
marken in den Noordschen oorlog in 1658 en '59
dwongen zij Karel X de ratificatie van de elucidaties
op het tractaat van Elbing af, waarbij de begunsti-
ging van Zweedsche schippers en kooplieden beperkt
werd en een einde werd gemaakt aan de willekeur,
waaraan de Nederlandsche handel van 's Konings zijde
blootstond. Wat de agressieve staatkunde van Karel
X niet gelukt was, werd door de wijze politiek van den
staatsman, die na zijn dood (1660) de handelsaangele-
genheden des rijks regelde, bereikt. In den energieken
en werkzamen Rijksschatmeester Gustavus Bondhe ¹⁾
vond Zweden zijn Colbert. Om zijn land vrij te
maken van den kanker der vreemde subsidiën, welke
bij de armoedige gesteldheid van verreweg het grootste
gedeelte van 't Zweedsche rijk onmisbaar waren voor
de regeering en hare ambtenaren, streefde hij er
naar den nationalen rijkdom aan te kweeken, door
de Zweden op te wekken den handel en de industrie
in hun eigen vaderland ter hand te nemen, en door
de verbetering van het mijnwezen en de metaalbe-
werking te bevorderen ²⁾. Eene „handelskamer”
werd in 1662 gesticht om alle in 't belang van den
handel noodige maatregelen te overwegen en vast
te stellen; de president van dezen handelsraad, Johan
Rosenhane, en de Secretaris Johan Rising ³⁾, die

1) F. F. Carlson (vervolg op Geijer), *Geschiede Schwedens*,
IV, p. 407 en vgg. Voor de spelling van Bondhe's naam volg ik
zijne handteekening, voorkomende onder de „Kongl. May^{tz} Cammar-
Collegii Resolution” van 20 Dec. 1662, waarvan mij uit Stockholm
een afschrift gewerd.

2) Carlson, IV, p. 434, 435.

3) Rising was directeur van de in 1637 door den Amsterdamschen
koopman Pieter Minuict voornamelijk met Amsterdamsch kapitaal
aan de monding van de Delaware gestichte Zweedsche kolonie
Nieuw-Zweden, ten tijde dat deze kolonie, in 1655, een inval van

beide eene nauwkeurige studie van den Nederlandschen handel gemaakt en daarover uitgebreide gegevens verzameld hadden ¹⁾, hielpen krachtig mede om het „réveil” in Zweden tot stand te brengen. In 't zelfde jaar 1662 werd ook het generale factorie-comptoir te Stockholm opgericht, dat tot taak kreeg de Zweedsche kooplieden met inlichtingen van allerlei aard behulpzaam te zijn, assurantiën voor hen te sluiten, voorschotten op goederen te verstrekken, en hen in commissie te bedienen ²⁾. Door het instellen van factorijen van dit hoofdkantoor in verschillende landen, moest den kooplieden het handelsverkeer met het buitenland gemakkelijk gemaakt worden; zoo kwam er o. a. in 't volgende jaar, 1663, eene te Amsterdam tot stand: het contract van oprichting van deze laatste, hieronder afgedrukt en waar ik straks op terugkom, toont aan hoe heerlijk de nieuwe instellingen den handel der Nederlanders op Zweden kortwiekten. Want uitsluitend tegen dezen waren zij gericht; de buitenlandsche politiek van Zweden, die door dezelfde gedachte beheerscht werd als de binnenlandsche, deed dit duidelijk uitkomen. Tegelijkertijd dat de Zweedsche regeering een dam tegen de Nederlandsche economische invasie opwierp, zocht zij door handelsverdragen de Franschen en Engelschen aan te lokken en wederkeerig in beide landen voor de Zweedsche kooplieden voordeelige conditiën te bedingen. Den 21sten Oct. 1661 was reeds door Zweden een handelstractaat met Engeland gesloten; daarop werd 30 Dec. 1662 met Frankrijk mede zulk een verdrag gesloten, waarbij Bordeaux en La

de Hollandsche kolonisten uit Nieuw-Amsterdam te verduren had gehad (Geijer, III, p. 57; Verslag Prof. Kernkamp, p. 111). Was dit wellicht de oorzaak van zijn Hollanderhaat?

1) Verslag Prof. Kernkamp, p. 159, 160, 164.

2) Carlson, IV, p. 433.

Rochelle als stapelplaatsen voor de Zweden in Frankrijk aangewezen, en den Franschen Gotenburg en Landskrona als zoodanig in Zweden toegewezen werden ¹⁾; in Aug. van het volgende jaar, 1663, kwam eene Zweedsch-Fransche „Commertie-Compagnie” tot stand ²⁾.

De Staten sloegen den nieuwen koers van de Zweedsche handelspolitiek met bezorgdheid gade. „Sedert eenigen tijd herwaards” werd hun door onzen gezant in Frankrijk, Boreel, en de residenten Heins, in Zweden, en Le Maire in Denemarken, „iteratiewijze gheadviseert... dat by de Koningen van de voorschreve Rijken, ofte d’Inghezetenen van dezelve ernstelijck wierde gelaboreert, om de Noordtsche ende Oostersche Commercie (was ’t mogelijk) uyt dese Landen te diverteeren, ende te brengen aen de Ingezetenen der voorschreve respective Rijken, dat oock tot dien eynde albereyts eenige accorden waren gemaect, en daer toe noch vordere voorgeslagen en concepten ghedaen ende geformeert wierden”. Bij resol. van 28 Nov. 1663 besloten H. Ed. Gr. Mog. de zaak commissoriaal te maken; ondertusschen werd aan de genoemde buitenlandsche vertegenwoordigers der Republiek opgedragen omstandige informatiën in te winnen om uit te maken in hoeverre de tusschen Zweden, Denemarken en Frankrijk aangeknoopte betrekkingen strijdig waren met „de Tractaten tusschen de zelve Rijken ende desen Staet respectiewijze aengegaen ende gheslooten” ³⁾.

De door de Zweedsche regeering ten opzichte van den inlandschen handel en industrie aangenomen gedragslijn leidde er haar ook toe de geschutgieterij,

1) Carlson, IV, p. 416.

2) Verslag Prof. Kernkamp, p. 170.

3) Resol. Holland 28 Nov. 1663.

die sedert de opheffing van het octrooi der twee bevoorrechte firma's in Zweden eene aanzienlijke vlucht genomen had, doch bijna uitsluitend door in 't rijk gevestigde Nederlanders werd uitgeoefend, den Zweden in handen te spelen. Een radicaal middel om daartoe te geraken was: aan het vrije verkeer tusschen de fabrikanten in Zweden en hunne afnemers of correspondenten in Nederland een einde te maken; tot dit uiterste namen Bondhe en zijne medeministers hun toevlucht. Bij Koninkl. besluit van 9 Aug. 1662 werd aan de heeren Johan Frederick von Friesendorff, „Hof- en Commersieraedt”, en Abraham van Eyk, Commissaris, die 18 Juni te voren octrooi verkregen hadden ¹⁾ tot de oprichting van een generaal factorie-comptoir te Stockholm, de uitsluitende uitvoerhandel in kanonnen opgedragen. Alleen dit centrale kantoor zou in 't vervolg gerechtigd zijn om geschut te verhandelen en door bemiddeling van zijne factorijen in de steden van het buitenland aan de afnemers te leveren. Toen dan ook door de beide genoemde Zweedsche ambtenaren 26 Mei 1663 met vier Amsterdamsche kooplieden: Johan Hulft, Justus Baack, Cornelis Graafland en Dirck Duysent, het hieronder afgedrukte contract ²⁾ tot oprichting van een factorie-comptoir voor alle Zweedsche uitvoerartikelen te Amsterdam voor acht jaren werd aangegaan, werd daarin (art. 20) uitdrukkelijk vastgesteld „dat nu voortaan geen geschut meer uyt Zweden op de geunieerde provinsiën onder staaten-gebiedt sall moogen gebracht worden, sy onder wat pretext

1) Het privilegie van 't generale factorie-comptoir dagteekent van 11 Aug. 1662 en werd bij placaat van 7 Nov. d. a. v. gepubliceerd (Carlson, IV, p. 433).

2) In originali berustende in de Universiteitsbibliotheek te Upsala, in de Collectie-Nordin, N. 392 fol^o.

het soude moogen weesen, direktelijk offte indirektelijk, anders als alleen aen dit Zweedse factorie-comptoir". Het daarop volgende verbod aan directeuren om eenig geschutgieter buiten Zweden, „aen wat plaetse offte onder wat naem het weesen mochte gieterijen int werck te doen stellen", zal wel in het contract opgenomen zijn met het oog op de pogingen, die men voorzag dat van Hollandse zijde zouden aangewend worden om zich van den invoer uit Zweden onafhankelijk te maken door in Nederland zelf geschutgieterijen op te richten. Het generale comptoir te Stockholm behield zich voor, den verkoops prijs van 't geschut te bepalen; aanvankelijk stelde het dien op f 9 de 100 fl , toch zouden den leveranciers (art. 21) niet meer dan f 5 per 100 fl verschot mogen uitgeteld worden. Bij art. 2 werd de commissie op de door de factorij te verkoopen of in te koopen goederen bepaald op 2°/_o; welke groote verwachting men van den omzet had, blijkt uit art. 23, waarin de verdeling tusschen het hoofdkantoor te Stockholm en de agentuur te Amsterdam van dat gedeelte van de in één jaar gemaakte provisie, dat het bedrag van f 40.000 — hetgeen een omzet van 2 miljoen gulden vertegenwoordigde — te boven ging, geregeld werd.

Door deze nieuwe reglementeering was de vrije handel der Nederlanders in Zweedsch geschut voor goed doodgedrukt ¹⁾. Opmerkelijk is het dat er vóór

1) De Jonge dwaalt, waar hij in zijne Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen I, p. 657 opgeeft dat de „Zweedsche geschutfactorij" te Amsterdam, „welke belast werd, aan de aanvragen, welke hier te lande mogten gedaan worden, op de spoedigste en meest bevredigende wijs te voldoen", eene stichting van Louys de Geer, den zoon, was, en hij daarin het bewijs ziet van den voorspoed van diens handelszaken. In een request, door de inhebbers van het monopolie van den invoer van masten uit Noorwegen bij

deze draconische regeling een voorloopige tusschen-toestand schijnt bestaan te hebben, waar de artikels 16 en 17 op wijzen. Een tijdlang — denkkelijk zeer kort, want ik vond er nergens iets over aangeteekend — was de firma „de Wed. Bartolotti” agentesse van het geschut van het generale factorie-comptoir te Stockholm: de meest voor de hand liggende oplossing van dit raadsel is, dat dit huis, toen Von Friesendorff en Van Eyk 1 Nov. van 't vorige jaar in 't genot van hun privilegie traden, door hen tijdelijk als factor is aangenomen, tot de definitieve overeenkomst met de vier Amsterdamsche kooplieden zou getroffen zijn. Het contract met deze trad onmiddellijk na zijne onderteekening in werking: 5 Juni 1663 kregen de vier heeren van Burgemeesteren van Amsterdam verlof om den berm van 't Roode Bolwerk, beoosten de nieuwe vaart van Zeeburg naar het magazijn van de Admiraliteit, tot den opslag van hunne kanonnen te mogen gebruiken ¹⁾. Van de vier gelukkigen, die met de voordeelen van den Zweedsehen handel gingen strijken, valt weinig te zeggen; waarschijnlijk waren zij — Joost Baack zeker ²⁾ — concurrenten van de Trippen en De Geer's. Joan Hulft zat te Amsterdam als Schepen in de regeering en werd in 1668 tot Raad in de Vroedschap verkozen, in welk college Cornelis Graafland hem een jaar te voren voorafgegaan was, waarbij deze toen tegelijkertijd tot Schepen was aangesteld. De laatstgenoemde was een zoon van een ijzerkramer of

Burgemeesteren van Amsterdam ingediend, verdedigen zij dit aan hen afgestane privilegie o. a. door er op te wijzen dat de Heeren Hulft en Graafland het monopolie van den invoer van ijzeren geschut uit Zweden bekomen hebben (Req. aan Burgemeesteren, N° 277, z. j. — denkkelijk 1663 —, Gem.-arch.).

1) Resol. Thesaurieren 2, p. 128 (Gem.-arch.).

2) Verslag Prof. Kernkamp, p. 290.

„maelderier”, die spijkers, hengsels, sloten en dergelijk kleingood verkocht; de zoon handelde nu in kanonnen en gaarde daarmee een vermogen bijeen, waar zijne nakomelingen — van vader op zoon Amsterdamsche regenten — lang op zouden teren. Dirck Duysent behoorde als koopman, assuradeur, lijnslager en reeder tot de voormannen aan de Amsterdamsche beurs.

Bij de oprichters van het Amsterdamsche factorie-comptoir schijnt de bedoeling om de De Geer's en Trippen op zijde te dringen, voorgezeten te hebben; niet alleen werd den uitgebreiden handel in geschut van de beide firma's de doodsteek toegebracht ¹⁾, maar ook werd den Trippen het factoorschap van de Teer-Compagnie ontnomen. In 1661 was in Zweden en Finland eene beweging op touw gezet om aan het monopolie van deze compagnie een einde te maken, maar de regeering had de afgevaardigden van de protesteerende steden weten te overtuigen van de noodzakelijkheid van deze instelling en zij was, hoewel in eenigszins gewijzigden vorm, als „Nieuwe Teer-Compagnie” blijven voortbestaan ²⁾. In de nieuwe compagnie had Abraham van Eyk, die daarna als directeur van 'tgenerale factorie-comptoir te Stockholm optrad — een van die renegaten, zooals Nederland er, tot groote

1) De De Geer's komen nog gedurende den 2den Engelschen oorlog als leveranciers van geschut aan de Admiraliteit voor (De Jonge, Geschiedenis van het Nederl. Zeewezen, I, p. 65): waarschijnlijk ruimden zij op deze wijze den in hunne pakhuizen nog aanwezigen voorraad op. De Trippen bepaalden zich in de volgende jaren uitsluitend tot den handel in ijzer en koper; dat ook deze voordelen afwierp, blijkt uit de volgende cijfers van de door Louys Trip over de volgende jaren gemaakte winst: in 1663 f 40.000; in 1666, '67 en '68 telkens f 30.000; in 1669 en '71 f 50.000; in 1670 en '73 f 40.000; in 1674 f 60.000 (Archief Weesk.).

2) Carlson, IV, p. 434; Brief van de Directeurs der Teer-Compagnie aan Louys & Hendrick Trip, d.d. Stockholm 29 Juni 1661 (Arch. Weesk., L. 552).

schade van zijn handel, in de 17^e eeuw zoo talloos vele heeft voortgebracht — den meesten invloed, en, daar hij een persoonlijk tegenstander van de gebroeders Trip schijnt geweest te zijn, maakte hij van zijne positie gebruik om hen als factor te ontslaan en eigen vrienden met dezen post te bevoordeelen ¹⁾. De hoop dat het monopolie van de teer, evenals dat van 't kanon, aan het factorie-comptoir zou worden afgestaan, waarmede de oprichters van 't contract, blijkens art. 24 zich vleiden, werd niet verwezenlijkt: nog in 1666 was de Teer-Compagnie in wezen, toen de Zweedsche factorij te Amsterdam denkkelijk al had opgehouden te bestaan. Want waar de voornaamste reden van bestaan voor deze factorij in den handel in Zweedsch geschut gelegen was, zal zij de gebeurtenissen van 't jaar 1665, die de Nederlanders dwongen zelf de geschutindustrie ter hand te nemen, wel niet overleefd hebben.

In de geschiedenis van de staatkundige verhoudingen in het Oostzeegebied vormen de eerste jaren na 1661/62 eene hoogst belangrijke periode. Eene nieuwe macht begon zich daar, door hare ontluikende economische ontwikkeling aangedreven, in de politiek der groote mogendheden te mengen: Rusland, de logge, nog half-Aziatische kolos, stelde zich in de Oostseekwestie tegenover Zweden partij. Terwijl in 't laatstgenoemde rijk de anti-Hollandsche staatkunde van Bondhe als vanzelf leidde tot eene nauwe aansluiting van Zweden bij onzen meest geduchten handelsconcurrent, Engeland, keerde Rusland zich tot de Republiek, in de hoop met behulp der Nederlanders den handel der Zweedsche Oostzeeprovinciën te kunnen knakken. De buitengewone

1) Brief van den Direct. der Teer-Comp. Peter Weerhuyzen aan L. & H. Trip, i. d. Stockholm 20 Oct. 1666 (Arch. Weesk., L. 552).

gezant Lord Carlisle, door Engeland in 1663 aan Tsaar Alexis Michailowietsj afgevaardigd om in diens erflanden voor de Engelschen handelsvoordeelen te bedingen, werd in Rusland op smadelijke wijze bejegend en moest onverrichterzake afreizen; tegelijkertijd kwam een plechtig gezantschap de Staten-Generaal namens den Tsaar uitnoodigen een ambassadeur naar Rusland te zenden. Daarop lieten H. H. Mog. in 't volgende jaar, 1664, Mr. Jacob Boreel naar Moscovië afgaan, waar hij met veel eerbetoon werd ontvangen en gunstige bepalingen voor onzen handel wist te verwerven ¹⁾. In overleg met de Nederlanders stelde de Tsaar buitensporig hooge tollën in voor de waren, welke uit het binnenland van Rusland naar de Zweedsche kustprovinciën uitgevoerd werden: dit noopte Zweden — waar Carlisle in 1664 eene diplomatieke campagne tegen de Hollanders geopend had — de door de Engelschen toegestoken hand te aanvaarden. In ruil voor Engeland's steun tegen de pogingen van Rusland om den Zweedschen handel in de Oostzee afbreuk te doen, ging Zweden, aan den vooravond van den tweeden Engelschen oorlog, den 1sten Maart 1665, met onzen ervvijand een verbond aan, en tevens een handelsverdrag, waarbij in Zweden Gotenburg en in Engeland Plymouth tot stapelplaatsen van de respectieve Engelsche en Zweedsche waren verordend werden. Dit nieuwe bondgenootschap was rechtstreeks tegen de Republiek gericht; zelfs werd in een geheim artikel het elucidatie-tractaat — die voortdurende steen des aanstoots voor de Zweden — vervallen verklaard ²⁾. Het Zweedsche volk was mondig geworden en had thans voor goed zijne Nederlandsche voogden „uitgezet.”

1) Scheltema, Rusland en de Nederlanden, I, p. 247—290.

2) Carlson, IV, p. 477 en vgg.

Mocht Engeland verwacht hebben, dat zijn verbond met Zweden de Republiek dubbel verzwakken zou, door haar niet alleen te berooven van een goed deel van hare handelsinkomsten, maar ook den toevoer van geschut af te snijden: het had in deze buiten Johan de Witt gerekend. Onmiddellijk na het uitbreken van den oorlog met Engeland en het bekend worden van het verbond van dit rijk met Zweden, werden door de Staten — denkelijk wel op aansporing van De Witt — uitgebreide maatregelen getroffen om het oprichten van geschutgieterijen hier te lande te bevorderen; in het voorjaar van 1665 maakten zij een aanvang met den bouw van eene landsgeschutgieterij te 's Hage, „een van de grootste en uitmuntendste gebouwen, die de gemelde Heeren Staten ooit tot 's Lands dienst hebben doen stigten”¹⁾. Te Amsterdam werden, na bekomen verlof van Burgemeesteren, de Hemony's aan 't werk gezet om ten behoeve van 't land 18- en 12-ponders te gieten²⁾. Gecommitteerde Raden kregen de opdracht om al de „spijze”, die zij machtig konden worden, in te slaan, opdat het den gieters daaraan niet zou ontbreken; ook werden zij belast met het uitzenden van gemachtigden naar Keulen en Genève om de aldaar voorhandene voorraden „metaele kanon” op te kopen³⁾. Bekwame werklieden, in het buitenland aan-

1) Jac. de Riemer, Beschrijving van 's-Gravenhage, 1e deel, 2e st., p. 711.

2) Pierre Hemony schreef in November 1665 aan den abt de Looze: „Wij gieten geen klokken, daar wij op dit oogenblik de handen te vol hebben met het geschut.” (De klokkengieters François en Pierre Hemony, door Dr. H. C. Rogge, Amsterdamsch Jaarboekje 1898, p. 56).

3) Resol. Holland 23 Juli 1665. — Dienzelfden dag noodigden de Staten den Pensionaris van Schoonhoven, Servaes van Panhuys, die in de vergadering verklaard had „eenich important secreet te kunnen aanwysen ontrent het gieten van Kanon, tot voorkominge

geworven om de bestaande en nieuw opgerichte gieterijen van geoefende werkkrachten te voorzien, brachten in korten tijd de jeugdige industrie in Holland tot bloei ¹⁾. Met voldoening kon De Witt in Augustus 1668, eenige maanden na Zweden's toetreding tot het drievoudig verbond, aan onzen gezant te Stockholm, Pieter de Groot, schrijven dat de schade, door Zweden ten gevolge van zijne aansluiting bij Engeland geleden, minstens even groot geweest was als die der Hollanders, daar gedurende den laatsten oorlog „het Rijk van Zweden t'eene-mael voorbygegaen, ende bygevolge ontset geworden is van millioenen contante penningen, die andersints tot inkoop van kanon alleenlijk uyt dese Landen derwaerts gebraght souden sijn geworden; behalven dat dan de verplaetsinge van soo notablen handel onfeylbaar veele andere diversiën met sikh gesleept heeft”. „Alle bedenckelycke industrie”, dus roemde hij, had de staat „bygebraght, om niet alleen het yzeren kanon uyt andere quartieren te bekomen, maer ook om sikh, alhoewel tot meerder kosten, noghtans ook tot meerder gerustheyd ende seeckerheyd, van metael kanon te dienen” ²⁾. Wel mocht

van alle oneffenheydt ende andere inconveniënten, dickmaels in gegoten stucken bespeurt wordende”, uit, dit geheim aan Gecomm. Raden mede te deelen.

1) Reeds in 't volgende jaar, 1666, schijnen de Hollandsche geschutgieterijen in de behoeften van de Staten volop te hebben kunnen voorzien. Anders zou François Hemony wel niet in December van dat jaar vergunning bekomen hebben om voor de Fransche regeering — al was deze toen ook onze bondgenoot — „metael canon” te mogen gieten. In Maart 1667 werden aan d'Estrades 43 stukken geschut geleverd. (Resolutiën der Thesaurieren van Amsterdam 3, fo. 102 v°; Resol. Holland 17 Maart 1667).

2) Brieven van Johan de Witt, II, p. 584. Wat De Witt hier schrijft over het verbod tot uitvoer van geschut gedurende den 1sten Engelschen oorlog, is zeer overdreven. Den 11^{den} Juni 1653 kwam dit verbod in de Staten van Holland ter sprake en werd er be-

hij roemen: „Jan Kordaat” had Brit en Zweed getroefd.

JOHAN E. E.

1.

„Alsoo de heer Johan Frederick van Friesendorff, hoff- ende commersieraedt van Haere konincklyke May^{st.} van Sweeden, ende de heer commissaris Abraham van Eyk van zijn wellgemelte May^{st.} by octroy, dato 18 Juny 1662 ¹⁾, genadelijk hadden verkreegen dat se tot Stockholm souden moogen oprechten een generael factorie-comptoir ende dat zyluyden weesen Direkteuren in hetselve, oock met deesen last ende beveel van zijn hooggedachte May^{st.}, dat de voorsz. Directeuren souden besorgen dat alhier tot Amsterdam opgerecht mochte worden een Zweeds factorie-comptoir, bestaende uyt eenige directeuren, welgequalificeerde lieden, tot de negotie bequaem, soo was de heer commissaris Abraham van Eyk voor sichselven, in zijn voorsz. qualiteit, ende in naeme van de heer hoff- ende commersieraedt Johan Frederick van Friesendorff, in zijn qualiteit, ende op zyne aprobatie, met ons ondergeschreven geaccordeert, dat wy alhier sullen maeken ende oprechten

raadslaagd hoe men van elders geschut zou kunnen bekomen. Weinige dagen later ontvingen de Staten door een brief van Van Beuningen, van 31 Mei, bericht dat de Koningin voor de erven Louys de Geer en de Trippen, met wie de Staten gecontracteerd hadden, het verbod had doen opheffen (Resol. van Holland, 11 Juni 1653; Brieven van C. van Beuningen aan Burgemeesteren van Amsterdam, 24 Mei en 31 Mei 1653). Zie ook hiervóór, p. 377, 378.

1) Blijkens opgave van Dr. Per Soudén, archivaris aan 't Rijksarchief te Stockholm, is dit octrooi noch in de „riksregistratur”, noch in de serie Koninklijke besluiten in genoemd archief te vinden.

soodanig een Zweeds factorie-comptoir, om het generael factorie-comptoir tot Stockholm in commissie te bedienen ende oock alle andere hooge ende lage standspersoonen, die des sullen gelieven te vorderen offte versoeken, naer coopmansstijl, op naerschreven conditien.

2.

Voor factorye offte commissie over den vercoop der goederen, die aen dit comptoir om te vercoopen gesonden sullen werden, sall gestelt ende genooten werden twee ten hondert.

3.

Voor den inkoop der goederen, die by de Directeuren van dit comptoir op order gedaen sall werden, sal men genieten twee ten hondert.

4.

Voor factorie om te laeten verseecken sal men genieten een halff ten hondert, ende voor maekelardey van die verseekering $\frac{1}{5}$ ten 100, mits dat men voort invorderen der schaeden offte avereye geen ander factoriegelt sall stellen.

5.

Voor verschott der gelden sall gestelt ende betaelt worden naer rato des tijts, teegens vijff ten hondert int jaer.

6.

De Directeuren van dit comptoir en sullen niet gehouden zijn eenige goederen in te coopen nochte aen iemand te senden, tenzy alvooren in dit comptoir

gebracht zy contante ende genoegsaeme middelen offte effecten tot genoeg, om daeruyt de ontbodene goederen te connen voldoen.

7.

Soo en sullen oock geen wissellen, houdende op dit comptoir, geaccepteert ofte aen iemand eenige remissen van gelden gedaen werden, sonder dat de noodige provisie in dit comptoir sall zijn.

8.

Voor trates offte remissen, door dit comptoir te doen, sal men stellen naer coopmansstijl een halff ten hondert.

9.

Wanneer het generael factorie-comptoir tot Stockholm ofte iemand anders door desselfs adres eenige goederen aen dit comptoir sullen gelieven te senden, sullen zy dat moogen doen, ende daerop de $\frac{2}{3}$ part van dat die tot in het schip met alle oncosten coomen te bedraegen op de directeuren van dit comptoir moogen trecken, exemt graenen, vermits consideratie van de bederfflijkheit, op de helfte; mits dat men alvooren aen dit comptoir over land sal moeten senden ende by haer ontvangen zijn de conossementen van die goederen, by de Schippers onderdykent, waerin zy beloven die goederen naer goet arivement aen dit comptoir te leveren; ende dan noch dat van die goederen beneffens de conossementen sall moeten koomen schriftelyke order om die goederen ten vollen te doen verseekeren offte ten minsten de $\frac{3}{4}$ van de waerde ofte het beloop: ten welken einde oock een reekeningh beneffens de conossementen gesonden sall moeten werden, ende

dat temeer, omdat men alhier in cass van schaele, volgens de ordonantie van de camer van assurance, moet overleggen beneffens den geteekende polise een conossement ende een reekening van die goederen.

10.

Dit comptoir sall niet gehouden zijn eenige goederen, waerop gelden getrocken zijn, langer onvercofft te houden op de order van de eygenaers, als totdat zy sullen oordeelen dat die goederen by vercoopinge niet offte luttel meer sullen uytbringen, als de getrockene gelden met interest ende onkosten op die goederen verschooten belooplen, ten waere dan noch dat de eygenaers der goederen by tijts order stelden an dit comptoir, waervan de direkteurs desese (sic) genoegde ¹⁾.

11.

Soo iemand daervan verseekert wilde zijn, dat de schulden, uyt zijn vercofte goederen ontstaen, niet quaed soudlen worden ende op haere verfallen tijt inkoomen, dat sall dit comptoir op sich neemen te doen, ende betaelen als eygen schult, mits daervoor genietende 2 pc. ende met den express beding, dat deese conditie beneffens het senden der goederen van de eygenaers dit comptoir sall moeten aengescreven werden, om daervan notisie te maeken, sonder daeraen andersints gehouden te zijn.

12.

Soo iemand wilde verseekert zijn voor de suffici-santheit van zijn assureadeur, sall dit comptoir op sich neemen sulx te doen, mits daervoor genietende 2

1) Aldus de mij toegezonden copie. Waarschijnlijk staat er in 't origineel: „waermede direkteurs henl(uyden) genoegde.”

ten 100, ende dat by de order van te laeten versee-
keren deese conditie dit comptoir aengeschreven wer-
den, ende dat in cass van schaede door behoorlyke
bescheiden den rechter genoeg de schaede off avereye
sy beweesen, offte dat die door tussenspreken van
goede mannen affgemaekt is. Waernaer dit comptoir
sall aennemen voor de assureurs te betaelen als
eigen schult.

13.

Van alle goederen, die aen dit comptoir voorsz.
koomen ende niet vercoft, maer op order van de
eygenaers aen anderen overgelevert offte aen andere
plaetsen versonden werden, sall halve factorie betaelt
worden boven onkosten en die interest daerop ge-
vallen ende verlopen.

14.

De goederen, soo inkomende als uytgaende, ten
vullen op de convoy aen te geven offte immers voor
sooveel, dat men daermeede buyten alle perikul
soude blyven van aengehaelt ende gestraft te worden ¹⁾.

15.

De direkteuren sullen de onnodige onkosten soo-
veel moogelyk vermyden naer de beste pracktyke
alhier, sullen oock aen haere corespondenten allomme
geven prompte ende pertinente andtwoorde ende
advisen raekende de negotie met den aenkleven
van dien.

16.

Ende alsoo de heer commissaris Abraham van Eyk,
in conformité van de koninkl. kamercollegie resolutie

1) Dit proefje van „koopmanseerlykheid” is kostelyk.

in dato 10 December 1662 ¹⁾, sall aennemen van de Ed. Heer Berge Olofsz. Cronbergh, uyt handen van de Weduwe Bartollotti, volgens zyne order, alle het ysser geschut, ende hetselve sall stellen in handen van dit Zweedsche factorie-comptoir alhier, zoo zijn wy over hetselve geschutt mitsgaeders den geheelen geschutthandel geacordeert op volgende conditiën.

17.

De direkteuren alhier sullen aennemen uyt handen van de Vrou Weduwe Bartollotti all het geschutt, tegenwoordich by haer berustende, mits hetselven te laeten overweegen ende daer beneffens te nooteeren de calieber ende insonderheit de naemen offte merken van gieters off bruyxpatroonen ²⁾, ende alsdan daer voor te betaelen aen de order van den Ed. Heer Cronenbergh sooveel, als conform den uytslach men sall bevinden schuldigh te zijn, ende naer gedaene leverantie betaelt sall moeten werden.

18.

Het generael factorie-comptoir tot Stokholm ver-

1) Aan de hierbedoelde resolutie van 't Koninkl. Kamer-Collegie, waarvan ik uit Stockholm een afschrift ontving, dat Prof. G. W. Kernkamp zoo vriendelijk was voor mij te vertalen, ontleen ik het volgende: Aan den Rentmeester Berge Olofsson Cronebergh werd opgedragen de 24.692 schippoud $10^{2/5}$ ₤ ijzeren stukken, in Holland onverkocht liggende, in handen van Von Friesendorff en Van Eyk over te geven, waarvoor deze hem zullen betalen *f* 7 voor elke 100 pond Hollandsch gewicht. In korting daarvan zullen de beide concessionarissen aan den Rentmeester vooruit betalen eene som van 800.000 daalders koperen munt. De zich in Zweden bevindende stukken — ten bedrage van 664 schippoud $10^{2/5}$ ₤ — zal Cronebergh aan de twee heeren overdragen voor den prijs, waarvoor hij ze van de geschutgieters gekocht heeft, n.l. 20 daalders koperen munt het schippoud.

2) Met „bruyxpatroonen” — in 't Zweedsch „Bruuks-Patrone” — worden bedoeld de directeurs der ijzerwerken.

bindt sich ende neemt aen, te vergoeden aen dit comptoir alhier niet alleen voor het springen der stucken, als die sullen geproefft werden, maer ook voor het puttige, onrein offte ondienstige geschutt, ende daerenboven beloofft het gemelde generael factorie-comptoir tot Stokholm order te sullen stellen, dat de bruyxpatroonen in Zweeden sullen door haere volmachtigden alhier met den alleneersten haer selven verobligeeren als eigen schult aan dit comptoir offte direkteuren alhier, niet alleen voort springen der stucken, maer oock voor de ondeugentheit, puttigheit, onrein- ende onventbaerheit derselven te vergoeden in gelde ofte andere bequaeme goede stucken alhier costeloos in de plaetse te leveren, in gevolge van de voorgemelde koninckl. Camer-Collegie uyt-slach, articulo 4.

19.

't Gene ¹⁾ dat vant voorgemelde geschutt sal vercofft worden, daeruyt sall alvoorens betaelt worden de jaerlijkse verscheenen interessen, teegens 5 ten 100 int jaer, ende het overige dienen tot affslach op het verschooten capitael, totdat het geschut de 100 ~~ff~~ op 5 f. Hollants sall koomen te staen, ende soo teegens vermoeden sooveel niet mochte werden vercofft als de interessen beloopden, soo neemt het generael factorie-comptoir aen, ende beloofft precis alle jaeren de verscheenen interessen alhier te sullen affleggen ende voldoen.

20.

Is wyders geaccordeert, dat nu voortaan geen geschut uyt Zweeden op de geunieerde provinsiën onder

1) De Zweedsche copiïst schreef: „..... eem”: Initial, unmöglich zu lesen.

staaten-gebiedt sall moogen gebracht worden, sy onder wat pretext het soude moogen weesen, direktelijk offte indirektelijk, anders als alleen aen dit Zweedse factorie-comptoir; daerteegens sall dit comptoir sich verobligeeren, direkte offte indirekte met geen ander yser geschut te handelen offte in commissie daerin te bedienen, veel min eenige gootelingen ¹⁾ buyten het Rijk Zweeden, aen wat plaetse offte onder wat naem het weesen mochte, gieterien int werck te doen stellen, ten contrarie gehouden sijn de consumtie van de stucken naer vermoogen als voor eygen te soeken, ende daernaer trachten dit werk alsoo te dirigeeren, dat andere buyten het Rijk Zweeden daerdoor werden belett enig geschutgieterien op te rechten, ende voor- eerst de stucken in preis van 9 / Holl. de 100 ff van hetselve gewicht te vercoopen ende door mal- kanderen te verandwoorden; oock niet naerlaeten alle goede correspondentie te houden, met naerstige advisen te geven offte iemand van eenige plaetse, teegens hoope, tot prejuditie van deese negootie ytewat te tracteeren soude onderstaen, ten einde uyt Zweeden order mochte werden gegeven, hoe dat men sich int verminderen offte affslach van de preis in dat cas soude hebben te draegen, ende vorders daerin van tijt tot tijt des generael factorie-comptoir order te volgen.

21.

Op ieder 100 ff geschut Hollants gewicht sall niet meer moogen getrocken werden als 5 / loopendt geldt, mits alvooren sendende de conossementen ende reekeninge ende te laeten assureeren in ma- niere als articulo 9 verhaelt werd.

1) „Gootelingen”: hier in de beteekenis van geschutgieters.

22.

Meede ende sall dit comptoir geen meer stucken, noch oock van geen ander calieber, moogen gesonden werden dan soodanige, als de direkteuren sullen coomen te ontbieden, ende sullen de ontboodene stucken moeten weesen goed, glatt ende gaeff van binnen ende wel op haere gewicht gegooten.

23.

Wat des jaers boven veertich duysent *f* aen provisie met aenkleven van dien mocht by dit comptoir verdient werden, sall koomen ende goedge daen werden een derde voor het generael factorie-comptoir tot Stockholm, ende de overige $\frac{2}{3}$ voor dit comptoir alhier.

24.

Soo uyt krachte van zijn koninkl. Mayst. aen het generael factorie-comptoir genaedigst gegevene privilegie, de teercompagnie commissie te bedienen aen ons mochte opgedraegen werden, soo is dit comptoir gereed tselve in soo goede conditie aen te neemen als iemand anders, gelijk dan daervan een naerder accoordt met de teercompagnie direkteuren daer over t'saemen sullen kunnen oprechten ende sluyten.

25.

De direkteuren van dit comptoir verbinden sich, een voor alle ende elk als prinsipael, aent generael factorie-comptoir ende alle anderen, op aenmaeninge ende ten minsten eens des jaers, te doen goede reekeningh, bewijs ende reliqua.

26.

Ingevalle van dispuyt offte eenige differentie alhier fallende (dat Godt verhoede) sal men geen arest offte pretentie op de personen offte goederen van de direkteuren buyten lands moogen maeken, maer alles sall hier ter steede moeten gedecideert worden by arbitragie, onder compromis van goede mannen te wedersijds te mogen kiezen, offte door ordinaire wech van justitie, tot keure van de beledigde party.

27.

Dit voorsz. comptoir ende gemeenschap der direkteuren sall vast ende geduurich zijn voor den tijt van acht jaeren naer de ondertykening deses, uut consideratie dat het oprechten derselve lastich ende kostelijk is door 't aeneemen van dienaers als dat men gelden daertoe leedig moet houden, ende andere oorsaeken, alhier te langh te verhaelen. Dit accord sall zijn begin ende aenfangh neemen met de ondertykeninge deeses, ende sijn volkoomen kracht ende effekt naer de ratificatie desselven, ende zijn hiervan gemaekt twee alleensluydende contracten, by ons te wedersyden met onse handen ondertykent ende met onse signetten bekrachticht, alles ter goeder trouen ende sonder argh offte list. In Amsterdam 26 May 1663.

Ab. v. Eyk.

JOHAN HULFT.
JUSTUS BAEK.
CORN. GRAAFLAND.
DIRCK DUYSENT."

(Universiteits-Bibliotheek Upsala, Collectie-Nordin, 392 folo).

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP

(GEVESTIGD TE UTRECHT).

TWEE EN TWINTIGSTE DEEL.

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.

1901.

I N H O U D.

	Bladz.
VERSLAG VAN HET BESTUUR OVER HET DIENSTJAAR 1900. . .	I
BIJLAGEN VAN HET VERSLAG:	
A. NAAMLIJST DER LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP . . .	XX
B. GENOOTSCHAPPEN, WAARMEDE HET GENOOTSCHAP IN BETREKKING STAAT	XXXIII
C. OVERZICHT VAN DEN STAAT DER KAS VAN HET GENOOTSCHAP	XXXVIII
D. TOELICHTING BIJ DE VOORSTELLEN TOT VERDEELING DER HISTORISCH-STATISTISCHE SCHETSKAARTEN VAN NEDERLAND ONDER DE CONTRIBUANTEN.	XXXIX
E. REDE VAN DEN HEER F. A. HOEFER OVER DE HISTORISCH-STATISTISCHE SCHETSKAARTEN	XLV
F. NOTULEN DER VERGADERING VAN CONTRIBUANTEN AAN DE HISTORISCH-STATISTISCHE SCHETSKAARTEN VAN NEDERLAND	LXXV
G. NOTULEN DER VERGADERING VAN HET BESTUUR VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP EN DE LEDEN DER CENTRALE COMMISSIE VOOR DE HISTORISCH-STATIS- TISCHE SCHETSKAARTEN VAN NEDERLAND	LXXXI
H. VERSLAG VAN DE VERGADERING DER LEDEN VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP.	LXXXVII
I. LIJST DER VAN JANUARI 1900 TOT JANUARI 1901 DOOR SCHENKING, RUILING OF AANKOOP VOOR HET GENOOTSCHAP VERKREGEN WERKEN.	XCVI
DRIE BRIEVEN VAN SAMUEL SORBIÈRE OVER DEN TOESTAND VAN HOLLAND IN 1660, medegedeeld door DR. P. J. BLOK	1
HET OUDE REGISTER VAN GRAAF FLORENS, medegedeeld door MR. S. MULLER HZ. (MET BIJLAGEN EN REGISTER.)	90
SERVITIA, TIENDEN EN EXEMTIEGELDEN, OPGEBRACHT DOOR DE O. L. VROUWEN-ABDIJ TE MIDDELBURG, medegedeeld door MR. B. FRUIN	270
CORRESPONDENTIE TUSSEN PRINS MAURITS EN DEN AMSTERDAM- SCHEN BURGEMEESTER REINIER PAUW IN DE JAREN 1617— 1619, medegedeeld door DR. J. C. BREEN	388
EEN CONTRACT TOT SLAVENHANDEL VAN 1657, medegedeeld door DR. G. W. KERKAMP.	444

oock zullen hebben ende behouden de qualiteyt van het kiezen van Borgermeesteren derselver stede; versouckende ende ernstich begeerende dat ghylyuden tselve alsoo behoorlijck te bouck hebbende doen registreren, uluyden oock voortaan daernaer reguleren wilt. Ende hiermede, Eersame etc., zijt Godt bevolen.
's Gravenhage, den xxiⁿ January 1619.

II.

Eersame, wyse ende discrete, lieve, besondere,

Alsoo wy bevresen, dat in onze brieven van den xxiⁿ deser eenige duysterheyt soude mogen gevonden werden, ende wy daeromme ten overvloet noodich gevonden hebben onse meyninge duydelijcker te doen verstaen, soo ist dat wy mits desen hebben willen verclaren, dat onse meyninge is geweest dat alle degenen, die vroetschappen waeren ende ontslagen sijn van den eedt ende verlaten sijn gebleven, dat wy deselve mede ontslagen ende verlaeten hebben van den eedt als kiesers van borgemeesters, niet-tegenstaende wy deselve als schepenen ofte in eenige offitiën hebben gelaten, also het eene temporeel is, ende het andere ad vitam. Versoeckende uluyden daeromme int kiezen van borgemeesters, dat nu eerstdaechs sal geschieden, u daernaer te willen reguleren. Ende hiermede, Eersame etc., zijt Godt bevolen¹⁾.
's Gravenhage, den xxxⁿ Januarij 1619.

1) In een nader schrijven van 22 Juli 1619 spreekt Maurits het nog eens duidelijck uit, dat de ontslagen raadsleden „heur mede zouden onthouden van hun in de vergaderinghe van oudt-borgemeesteren ende andere bedieninghen te laeten vinden ofte gebruycken, totdat den staet van den Lande anders zoude toelaten”.

De drie missiven staan geregistreerd in het resolutieboek der Vroedschap, N°. 12, fol. 72 vs. en 74.

EEN CONTRACT TOT SLAVENHANDEL
VAN 1657,

MEDEGEDEELD DOOR

DR. G. W. KERNKAMP.

Zooals hiervóór werd medegedeeld ¹⁾, heeft het bestuur van het Historisch Genootschap naar mijne aanwijzing eenige stukken uit Deensche en Zweedsche archieven laten overschrijven, die ik mij voorstel in volgende deelen van deze *Bijdragen en Mededeelingen* uit te geven. Nu tot mijn spijt de kopie van het stuk, waarmede ik deze serie had willen beginnen, te laat in mijn bezit is gekomen om haar nog voor dit deel gereed te maken, geef ik alleen de volgende kleinigheid.

In de Universiteits-bibliotheek te Upsala vond ik, in één der deelen van de omvangrijke handschriftenverzameling, bijeengebracht door den Zweedschen bisschop Karl Gustaf Nordin, en na zijn dood (1812) voor genoemde bibliotheek aangekocht, een aantal stukken, in den catalogus vermeld als: „*Acta angående handel uti Nova Suecia, Guinea, Afrika och West-Indien.*” Verreweg de meeste daarvan bleken betrekking te hebben op de Zweedsche Africaansche

1) Zie Verslag p. IX en X.

Compagnie, een onderneming, aan alle beoefenaars onzer handelsgeschiedenis bekend, sinds wijlen Mr. N. de Roever zijn artikel „*Twee concurrenten van de eerste West-Indische Compagnie*” publiceerde ¹⁾. In dat opstel toonde De Roever o. a. aan, dat de Zweedsche Africaansche Compagnie onder valsche vlag voer; dat hoofdzakelijk Nederlandsche kooplieden — Laurens de Geer en zijn broers en andere familieleden — er bij gëinteresseerd waren en aldus inbreuk maakten op het octrooi van onze Westindische Compagnie.

Zoo De Roever kennis had gedragen van het artikel van Victor Granlund, getiteld: „*En svensk koloni i Afrika eller Svenska Afrikanska Kompaniets historia*” ²⁾, zou hij allerlei détails in zijne verhandeling hebben moeten wijzigen en er tal van nieuwe bijzonderheden aan hebben kunnen toevoegen; maar Granlund's verhaal van de geschiedenis der Zweedsche Africaansche Compagnie zou in de hoofdzaak geheel anders geluid hebben, indien hij had kunnen weten dat deze maatschappij meer belang had voor Nederlandsche dan voor Zweedsche kooplieden. Zooals de zaak thans ligt, is de geschiedenis van de Zweedsche Africaansche Compagnie op nieuw te schrijven. Wie zich daartoe mocht willen zetten, kan dan tevens ook de Deensche Africaansche Compagnie — eveneens een onderneming, die gedreven werd met Hollandsch geld, Hollandsche schepen en Hollandsche bemanning — in zijne beschouwing opnemen, daar hare geschiedenis nauw samenhangt met die van de eerstgenoemde. Ook hier danken wij aan De Roever de eerste mededeeling over den eigenlijken aard van deze Compagnie; maar ook daaraan is nog veel toe te voegen. Ik durf verzekeren dat een

1) *Oud-Holland*, VII p. 195—222.

2) *Historiskt Bibliotek* 1879, p. 287—420.

Nederlandsch historicus, die in de gelegenheid zou zijn de in Deensche en Zweedsche archieven bewaarde stukken over beide Compagnieën nauwkeurig na te gaan, en die dan tevens kennis zou willen nemen van wat in de historische literatuur, zoowel in de onze als in de Scandinavische, over dat onderwerp verspreid staat, een belangrijke bijdrage zou kunnen leveren, niet alleen tot de zoo weinig gekende geschiedenis van onze Westindische Compagnie, maar vooral tot de intieme handelsgeschiedenis van onze zeventiende eeuw.

Maar genoeg voorafpraak reeds. In het door mij genoemde deel uit de verzameling-Nordin vond ik ook het hierachter volgende stuk, dat, blijkens den aanhef, een contract is tusschen Laurens de Geer — een zoon van den vermaarden Lodewijk de Geer —, Commissaris van den Koning van Zweden, namens directeuren van de Zweedsche Africaansche Compagnie in 1657 met drie Amsterdamsche kooplieden gesloten. De Geer zal een schip met koopwaren naar de kust van Guinea zenden en deze daar verhandelen tegen 5 à 600 negerslaven; met deze lading zal het schip naar Curaçao zeilen. Als de factor of commies van de genoemde kooplieden daar aan boord gekomen is, zal koers worden gezet naar Portorico; deze factor zal daar trachten de slaven te verkoopen, en zoo dit niet gelukt, zal het opnieuw beproefd worden op St. Domingo, aan de kust van Venezuela ¹⁾, of op Curaçao. Uit den inhoud van het contract blijkt verder, dat de koopers — de drie Amsterdamsche kooplieden — de

1) Het HS. heeft „Carakes”. Caracas is de hoofdstad van Venezuela, maar ligt niet aan zee. Als Spaansche provincie droeg Venezuela den naam Caracas. (Vgl. G. Droysen, *Historischer Handatlas*, Erläuternder Tekst, p. 89.) Vandaar dat ik vermoed dat met „Carakes” de kust van Venezuela bedoeld wordt, in de buurt van Curaçao.

ontvangen slaven aan den verkooper — Laurens de Geer — zullen betalen, hetzij in geld, hetzij in huiden, cacao, hout, indigo, conchenilla of zilver. Betalen zij in waren, dan worden deze als retourlading door het schip teruggebracht; maar de koopers zullen tevens voor hun eigen rekening nog zooveel van deze waren mogen inladen, als zij zelven wenschen.

Ziedaar den hoofdinhoud van het contract; de bijzonderheden moge de belangstellende lezer zelf nagaan. Er volgt, dunkt mij, uit, dat ook deze onderneming van de Zweedsche Africaansche Compagnie eenvoudig een gezamenlijke handelszaak is van De Geer en drie andere Amsterdamsche kooplieden; de eene partij zorgt voor de levering van de slaven, de andere betaalt in geld of in Westindische waren, en maakt tevens van de gelegenheid gebruik om voor zichzelve een hoeveelheid van deze waren naar het vaderland te voeren. De Geer geeft wel voor, namens directeuren van de Zweedsche Africaansche Compagnie te handelen, maar wij weten wat wij daarvan te denken hebben. Ik ontken niet dat er ook Zweedsch geld in de Compagnie was gestoken, maar ik geloof dat dit althans in den beginne zeer weinig heeft bedragen. Na de vernieuwing van het octrooi door de Zweedsche regeering in 1655 schijnen er daar te lande wel meer aandeelen te zijn genomen ¹⁾; maar niet alle aandeelen, die op Zweedschen naam stonden ²⁾, waren door Zweden gestort,

1) Vgl. Granlund in *Historiskt Bibliotek* 1879 p. 288, noot 2, p. 307, noot 1, p. 308.

2) Het bewijs daarvoor wordt geleverd door eenige quitantiën voor gestorte aandeelen, voorkomende in denzelfden bundel uit de Universiteitsbibliotheek te Upsala, waaraan ik het contract ontleen. Uit die quitantiën blijkt dat eenige Nederlandsche kooplieden

en in elk geval waren alleen Laurens de Geer en de zijnen voor 84.500 Zweedsche rijksdaalders in de Compagnie geïnteresseerd, terwijl de overige belanghebbenden — en hoeveel vermomde Nederlanders waren daarbij? — gezamenlijk voor 93.600 rijksdaalders er in betrokken waren ¹⁾.

Tot nog eenige andere opmerkingen geeft het contract aanleiding. In het jaar, waarin het gesloten werd, 1657, was Curaçao reeds geruimen tijd — immers sinds 1634 — een bezitting van de Westindische Compagnie. De factor van de drie Amsterdamsche kooplieden woonde op Curaçao, immers op dat eiland zou hij aan boord van het schip komen; ook wordt in het contract de mogelijkheid verondersteld dat op Curaçao ²⁾ de negers verkocht zullen worden en dat vandaar de retourlading zal worden medegenomen. Was Curaçao dan opengesteld voor de vaart? In 1635 en 1637 had de Westindische Compagnie de vaart opengesteld op West-Indië, „te weeten: de riviere Oranocque, westwaerts langs de kuste van Cartagena, Portobello, Honduras, Campesche, de Golfo van Mexico, ende de cust van Florida, midtsgaders alle die eylanden binnen die limiten gheleghen”; daaronder is dus ook Curaçao begrepen.

in 1655 — dus juist bij de vernieuwing van het octrooi — 2 à 3000 rijksdaalders in de Compagnie steken „onder de naem van Jochim Potter,” een van de te Stockholm wonende directeuren der Compagnie.

1) Ik ontleen deze mededeeling aan een portefeuille in het Rijksarchief te Stockholm, getiteld: *Handel och Sjöfart. Handelskompanier. Afrikanska Kompaniet I*, en daaruit den bundel, getiteld: „*Förhandlingar angående Hollands ersättnings-skyldighet.*”

2) In het contract staat „Corassaw,” terwijl vroeger „Curazou” gespeld wordt; maar ik neem aan dat ook met „Corassaw” Curaçao bedoeld wordt.

Maar zij had zich uitdrukkelijk voorbehouden den handel in „hout, koopmanschappen, gewassen, vruchten enz., vallende ter plaetse daer deselve hare fortten heeft¹⁾,” en Curaçao was toen reeds versterkt²⁾. Ik zou dus vermoeden dat het aan hen, die buiten de Compagnie stonden, niet geoorloofd was om op Curaçao handel te drijven; en vooral in 1657 — het jaar van ons contract — zal te eer de hand daaraan gehouden zijn, omdat de Compagnie hare bezittingen in Brazilië toen reeds kwijt was. Misschien heeft zij echter toegestaan dat Nederlandsche kooplieden een factor of commies op Curaçao hielden³⁾, om vandaar uit handel te kunnen drijven op de naburige eilanden en kusten, die niet tot het gebied der Compagnie behoorden. Maar ik betwijfel of zij zal hebben toegelaten dat slaven naar Curaçao gebracht werden, daar zij den slavenhandel als een uitsluitend recht voor zichzelf placht te behouden⁴⁾. En in geen geval zal zij, dunkt mij, aan een schip van de Zweedsche Africaansche Compagnie hebben veroorloofd naar Curaçao te komen, daar zij die Compagnie — haar concurrent op de kust van Guinea — zooveel mogelijk trachtte te benadeelen.

1) Vgl. Luzac, *Hollands Rijkdom* I p. 326—328, II p. 256, 257 van den tekst en p. 254—260 van de bijlagen.

2) Wagenaar, *Vaderl. Historie* XI p. 246.

3) Behalve van den in ons contract genoemden factor der drie Amsterdamsche kooplieden vind ik, een twintig jaar later, gewag gemaakt van een agent op Curaçao van het Amsterdamsche handelshuis Coeymans, nl. in het *Derde Jaarlijksch Verslag van het Geschiedkundig enz. Genootschap te Willemstad (Curaçao)* p. 90.

4) T. a. p. p. 67, noot 1, wordt dit door den heer Hamelberg verzekerd. Ook toen de Compagnie in 1638 den handel op Brazilië vrij liet, reserveerde zij zich den handel in negers, amunitie en brazilie-hout: Luzac, *Hollands Rijkdom* II p. 261 van de bijlagen.

Het kan dus niet in den haak geweest zijn, wanneer op Curaçao de negers uit het schip van De Geer werden verkocht.

Maar Curaçao komt ook eerst in aanmerking, als men op Portorico, op St. Domingo of aan de kust van Venezuela niet slagen kan.

Was de handel op de Spaansche bezittingen in Amerika dan vrij? Ook hier zullen wij de vraag moeten splitsen. Was hij vrij voor de Nederlanders? Bij het zesde artikel van het Munstersche vredetractaat was bepaald dat de Spanjaarden en de Nederlanders zich in Westindië zouden onthouden van „te bevaren en traffiqueren in alle de havenen en plaetsen, met forten, logiën, castelen en alle andere, bij d'een of d'andere partye beset en gepossideert ¹⁾.” Op Portorico, St. Domingo en aan de kust van Venezuela mochten de Nederlanders dus alleen dáár handel drijven, waar geen Spaansche nederzetting was ²⁾; de factor, die op Curaçao aan boord kwam, zal dus dergelijke plaatsen hebben moeten kennen — zoo hij ten minsten geen smokkelhandel heeft gedreven, wat geen uitzondering zou geweest zijn. Of echter het schip van De Geer, zoo het onder de vlag van de Zweedsche Africaansche Compagnie voer, aan de genoemde eilanden en kust

1) Aitzema, *Saken van Staet en oorlog* III p. 260.

2) De heer Hamelberg deelt in het *Derde Jaarlijksch Verlag van het Genootschap te Willemstad (Curaçao)* mede (p. 90, noot 2): „de handel tusschen de Westindische koloniën en Spaansch Amerika was verboden en slechts waar het slaven betrof, gaf de Spaansche regeering soms verlof tot dien handel. Zoolang Holland in vrede met Spanje was, mocht men dus op Curaçao feitelijk dien handel niet toelaten, doch in den regel werd daar niet zeer stipt op gelet.” (Vlg. ook *Tweede Jaarlijksch Verlag* enz. p. 136). Ik kan dit niet controleeren.

handel mocht drijven, zou ik ten zeerste betwijfelen, omdat de Spanjaarden er altijd op uit waren, vreemde indringers te weren.

Het contract veronderstelt in elk geval de mogelijkheid dat „eenige molestatie off confiscatie quam te gebeuren,” als het schip in Spaansche havens ten anker zal liggen, en regelt de schadevergoeding, in dat geval door de koopers te betalen. Deze zullen dan de waarde van het schip en inhebbende negers hebben te vergoeden. Wordt echter het schip op de terugreis in volle zee door de Spanjaarden of door anderen genomen, dan zullen de koopers alleen kwijt zijn wat zij meer hebben ingeladen dan zij in betaling voor de negers behoeften te geven, en zal de verkooper de overige schade alleen dragen. Ik zou dit verschil in risico voor de koopers hieruit willen verklaren, dat zij het meest belang hadden bij den uitvoer van Westindische waren en daarom ook de volle schade hadden te vergoeden, indien het schip in een Spaansche haven werd geconfisqueerd; De Geer kon het weinig schelen of hij zijne negers in geld of in waren betaald kreeg, daar die waren hem toch wel tegen zulk een bedrag in rekening gebracht zullen zijn, dat betaling in geld of betaling in waren voor hem gelijk voordeel opleverde. Zoodra echter de terugreis aanvaard is, draagt hij, in volle zee, de risico voor zijn schip en het hem toebehoorende gedeelte van de lading.

Eindelijk vestig ik er nog de aandacht op dat, in geval het schip op de terugreis wordt genomen, De Geer moeite zal doen om schip en lading terug te krijgen. Als commissaris van den Koning van Zweden had hij eerder kans hierin te slagen dan een particulier; en het zou niet de eerste maal zijn, dat hij de tusschenkomst der Zweedsche regeering inriep ten behoeve van een onderneming, die onder Zweed-

sche vlag voer, maar waarbij hoofdzakelijk Nederlanders belang hadden ¹⁾).

G. W. K.

„In den name Godes, Amen. Op conditiën ende manieren naervolgende sijn de heer Laurens de Geer, commissaris van sijn Conincklycke Mayesteyt van Sweden, in den name ende van wegen de heeren directoren der Swedische Africanische Compagnie, daervoor ick instae ende de rato cavere by desen, ter eenre, ende de heeren Henrico Matthias, Guillelmo Belin ende Philippo van Hulten, cooplydens alhier, tesamen ende elcx in solidum, onder renuntiatie van de beneficiën ordinis, divisionis et excussionis, den effecte van dien wel verstaende, ter andere zyde, met malcanderen geaccordeert en verdragen over 't geene hierna volcht:

Dat den voornoemden heer Laurens de Geer van dato aff op 't spoedichste doenlijk is sal equiperen een groot, bequaem schip, wel gemonteert met amonitie ende volck, sooals dat vereyst, ende daerinne doen laden soodanige cargasoenen om op de kust van Guinea te verhandelen tegens 5 à 600 negros van dese qualiteyt, mannen ende vrouwen, min off meer, te weten $\frac{1}{3}$ part vrouwen ende $\frac{2}{3}$ part manspersoonen, ende dat van 15 tot 36 jaren min off meer, maer sijnde van 40 jaren out opwaerts ende van 14 jaren out tot 8 jaren sullen 3 voor 2 gereeckent worden, welverstaende alle gesonde menschen, dat op den overloop ende overboort sullen kunnen gaen.

1) Vgl. *Oud-Holland* VII p. 202—204 en Granlund in *Historisk Bibliotek* 1879 p. 299—302.

Ende aldus de voors. negros op de custe van Guinea ingenomen hebbende, sal 't selve schip soo haest doenlijck daermede komen geseylt tottet eylant van Curazou, leggende ontrent ¹⁾ opwaerts van de Caribische eylanden by de vaste custen van West-Indiën, alwaer aen ditto eylant sal 24 uyren blyven wachten op den factor off comies van voors. heeren Matthias, Guillelmo Belin ende Philippo van Hulten, die aldaer op tselve eylant van Curazou 't selve schip mette geseyde negros sal verwachten ende sich enbarqueren.

Ende geënbarqueert sijnde sal denselven schipper off commies van de heer Laurens de Geer gehouden sijn te zeylen na PortERICA, alwaer ten ancker zijnde gecomen van dien dato aff 22 dagen mette selve negros liggen wachten op kosten ende risico van den verkoper, sonder langer, als wanneer des kopers commies sal gehouden sijn deselve negros t'ontfangen ende in deselve tijt van voors. 22 dagen de goederen, soo sullen willen laden, in te schepen, soowel voor haer als dat voor de negros in betalinge sullen geven, te weten in qualiteyt als vooren alle gesonde menschen, die op den overloop ende overboort kunnen gaen; ende byaldien datter eenich verschil van de jaren, 't sy min off meer, over ditto negros viel off gemaect wierde, soo sal 't selve van wedersijts commisen off factours aldaer gedecideert ende affgemaect worden, daertoe van wedersijts commisen alle gevoechlijkheden sullen contribuieren om tot beydersijts genoeg gedecideert te mogen blyven.

Ende langer leggende als de voornoemde 22

1) In het HS. is waarschijnlijk achter „ontrent” weggevallen de vermelding van het aantal zeemijlen.

dagen bevoor de leveringe soude kunnen geschieden, sullen die affstervende negros alsdan sijn ende blyven voor reeckeninge van den koper ende in reeckeninge gepasseert worden alsof se gezondt ende wel geleverd waren, ende dat ten pryse van hondert en thien realen van achten, die tegen vijftich stuyvers sullen gereeckent worden, voor yder hoeft, van qualiteyt ende ouderdom als vooren geseyt. Soo het oock gebeurde dat na de 22 dagen geen negros quamen te lossen ende gehouden waren te vertrecken, soo sal des kopers commis van victualie ende water 't schip versien; ende voor den tijt, soo na de 22 dagen quamen te lossen, te sullen genieten ¹⁾ daechs voor het schip vijff en tsestich guldens, ende dat totter tijt de negros sullen gelost sijn, alsoock 't schip weder beladen, oft (totter tijt dat 't schip) vertrecken sal.

Maer soo 't gebeurde dat in de 22 dagen door een off ander intervalle geen ordre of middelen waren om de negros te lossen in Puertorico, daerdoor dan genootsaecht waren op andere havens te gaen venten, sal den schipper verobligeert sijn des kopers commies ordre te volgen in 't verseylen naer St. Domingo off aen Carakes off Corassaw, totter tijt deselve heeft verhandelt ende 't schip wederom dispedieert ende afgevaerdicht na patria, blyvende de resterende negros, als na respiratie van de 22 dagen, alsvooren geseyt, voor reeckeninge van de kopers, ende de huyre van 't schip ende volck, na respiratie van ditto 22 dagen, sullen oock lopen voor reeckeninge van de kopers, totter tijt 't schip afgeladen ende na patria gedispedieert; tot dien dato toe sullen de verkopers voor yder dach genieten alsboven vijff en tsestich guldens.

De betalinge van ditto geleverde quantiteyt negros

1) Bedoeld is: zal de verkooper genieten.

sal wesen ende geschieden soo haest deselve uyt het schip geleverd sullen sijn, en sal de verkopers commies oock voorts van des kopers commies de betalinge daerby ontfangen, 't sy in contante penningen, in realen van achten, van goedt gewicht ende valeur, die tot 50 stuyvers sal gereeckent worden, off in West-Indische huyden tegen 4 R. $\frac{8}{8}$ yder huydt¹⁾, off in cacou tegen 40 R. $\frac{8}{8}$ de 100 £, off in Brasilts houdt tot 14 f. pd., off in campetshoudt tot 30 f. pd., off indigo tot 6 stuyver 't pont, off fyne conchenilla tegen 40 stuyver 't pont, off conchenilla campester tot 12 stuyver 't pont, of conchenilla silvester tot 6 stuyver of realen 't pont; ende eyndelijck sijnde gewerckt silver off baren silver, sal 't merck²⁾, sooals dat mochte wesen, tegen 22 f. ontfangen worden. Alle ofte een gedeelte van deselve vruchten, die aldus in betalinge sullen gegeven worden, gelijk hypoteecq van 't beloop der geleverde negros, sullen de verkopers haer risico daervan lopen gelijk eygen goedt, totter tijt ende wyle 't selve schip sal in salvo in patria alhier in de Maesse off tot Amsterdam gearriveert wesen off wel tot Habre de Grazia, alwaer dan den koper de rechte betalinge van 't beloop der geleverde negros sal doen aen de verkopers ordre ende commies uyt die voornoemde contanten ende vruchten, blyvende nochtans 't surplus met 't gene noch meer voor haer reeckeninge der kopers mochte in 't selve schip geladen komen voor haer reeckeninge; ende ondertusschen van de uyre aff in 't schip

1) De prijs- en gewichtsopgaven laat ik afdrukken zooals zij in het hs. staan; ik vermoed dat met „R. $\frac{8}{8}$ ” bedoeld wordt: realen van achten, die tegen 50 stuivers gerekend werden; „14 f. pd.” zal wel beteekenen: 14 gulden het pond.

2) Het mark is een gewicht voor goud en zilver.

deselve vruchten geladen sijnde, sal den verkoper ende koper yder sijn risico lopen van 't geene de generos (?) als boven aengerekent, te weten den verkoper van 't beloop der negros, haer aengerekent, en der kopers haer surplus wat het meer soude bedragen, tot hetselve schip salvo gekomen sal sijn ter voors. gedestineerde plaets off plaetsen.

Ende (so) by quade rescontren van vriendt off vyant 't voors. schip in 't wederom keeren van de gedane handeling quame van vrient off vyant aengehaelt ende opgebracht te worden, soo sal de heer Laurens de Geer gehouden sijn de gansche ladinge ende 't schip te reclameren tot vrystellinge toe, soo veel mogelijk wesen sal, ende tot welcken eynde de bevrachters by desen aen denselven De Geer in vollen eygendom overgeven ende transporteren soodanige goederen als voor 't aenhalen van 't schip en goedt haer daerinne souden hebben gecompeteert, ende de onkosten daerover gedaen sullen à la rata gedragen worden, te weten voor 't beloop der negros ende 't schip tot laste van de heer Laurens de Geer, ende 't surplus ende restladinge tot laste van de kopers, à la rata daervan deselve onkosten dan aen de heer De Geer wederom sal vergoet worden door de kopers, telckens als hy daervan reeckeninge sal doen, ende dat achtervolgende deselve reeckeninge, sonder vorder bewijs te requireren.

Item off 't gebeurde dat de voors. kopers meer goedt in 't selve schip als de negros bedragen quamen te laden, soo sullen de kopers van 't selve tot vracht voor haer surplus betalen een discretie, die in redelijkheid sal bestaen, ende havaryen na coustume van der zee.

Item off het gebeurde dat de retouren, soo de kopers haren commies quam te laden van de negros, naer 't arrivement in salvo ter gedestineerde plaetsen

niet soo veel uytbrachten, gelijk de negros quamen te bedragen, soo sullen de kopers gehouden sijn hetgeene 't meerder gedeelte meer bedraecht aen de verkopers in contant hier ter stede te betalen, alsmede te voldoen het beloop van de negros, soo geen goederen quamen in te schepen binnen voors. tijt, hiervooren uytgedrukt.

Item is geconditioneert, alsoo de heer Laurens de Geer in 't selve schip na Guinea is sendende een cargasoen voor 5 a 600 negros te verhandelen, (ende hy) 't selve volcomene getal niet koste bekomen, ende maer 300 koste negotieren ende daermede moste vertrecken, soo sal datselve aen de heeren verkopers niet prejuditieren, maer de kopers sich met hetselve getal van de 300, binnen boort gekomen sijnde, laten genoeg, als hebbende syne mogelycke diligentie gedaen, ende niet meer hebbende bekomen sullen de kopers sich moeten laten genoeg, sonder eenige questie te moveren in dit regard.

Item off het gebeurde dat in Spanse havens binnen off daerbuyten ten ancker leggende, in West-Indiën, eenige molestatie off confiscatie aldaer quame te gebeuren (dat Godt verhoede), soo is verdragen dat de kopers aen den verkoper sullen betalen ende goetdoen tnegentich duysent guldens, tot veertich grooten yder gulden, voor 't schip en inhebbende slaven; dan soo den verkoper minder slaven komt in te nemen in Guinea als 600 stucx, soo sullen de kopers sooveel minder betalen pro rata van de dertich duysent guldens, die tot het cargasoen van den inkoop der voors. slaven sijn geëmployeert, alsoo deselve onder de boven verhaelde *f* 90.000 sijn gestelt ende gerekent. Doch soo ditto schip in volle zee onder zeyl sijnde van de Spaense off eenige andere natie, 't zy vrient off vyant, worde overvallen off genomen, soo sal de risico sijn voor reeckeninge van den ver-

koper, ende van gelycken dat de kopers daerinne niet sullen hebben te dragen als 't gunt 't schip meer aen waren mocht ingenomen hebben als de slaven beliepen.

Item des verkopers ende kopers commisen off bevelhebben sullen van weersijts aen malcander 2 à 3 quitantiën onder de handt passeren, te weten des kopers commis wat quantiteyt negros dat hy ontfangen heeft, ende des verkopers commies wat soorte en wat quantiteyt vruchten (hy) in betalinge heeft ontfangen, ende dat ter plaets off plaetsen de leverantie van weersijts gedaen is in de verhandelinge aldaer; en bovendien van des verkopers commies noch een quitantie van 't surplus meer als de negros bedragen, die des kopers commies geladen mocht hebben.

Ende off het gebeurde, dat Godt verhoede, dat het schip quame te blyven off andersints onbruyckbaer wierde gemaect, sulcx dat niet soude kunnen werden voldaan d'inhoud van de voorenstaende articulen, voor sooveel de verkopers aengaet, de verkopers in sulcken geval niet verder gehouden sullen sijn daervoor yets te vergoeden aen de kopers.

Eyndelyk is alsoo dit contract gesloten ende opgericht tusschen voornoemde partyen, ende dat alles ter goeder trouwen, sonder arch off list; ende beloven partyen van weersijts in haer privé d'inhoud van dien te sullen nakomen, voldoen ende achtervolgen, verbindende tot dien eynde hare persoonen ende goederen, hebbende en toecomende, niet uytgesondert, ende daerenboven submitterende sich alle rechten ende rechteren ende specialijk den Hove van Hollant, haer totte selve complimente ende voldoeninge te constringeren. Ende hebben partyen twee van eenen inhoudt met eygene handt onderteykent, 't welck soo veelen in dier voegen sal gelden

alsoff het eene publicque acte voor notaris ende getuygen gepasseert was, daervan 't eene voldaan, 't ander van geender waerde.

Aldus gedaen in Amsterdam, op den 15^{den} dag Augusty, anno 1657."

(Afschrift. — Universiteits-Bibliotheek te Upsala, Nordinska Samlingen, N° 430 fol., fol. 326—327v^o.)

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN

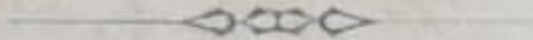
VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP

(GEVESTIGD TE UTRECHT).

VIJF EN DERTIGSTE DEEL.

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.

· 1914.

I N H O U D.

	Bladz.
VERSLAG VAN HET BESTUUR OVER HET DIENSTJAAR 1913. . .	v
BIJLAGEN VAN HET VERSLAG :	
A. NAAMLIJST DER LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP . . .	XXIV
B. GENOOTSCHAPPEN ENZ., WAARMEDE HET GENOOTSCHAP IN BETREKKING STAAT	XII
C. OVERZICHT VAN DEN STAAT DER KAS VAN HET GENOOTSCHAP	XLVIII
D. LIJST DER VAN JANUARI 1913 TOT JANUARI 1914 DOOR SCHENKING, RUILING EN AANKOOP VOOR HET GENOOTSCHAP VERKREGEN WERKEN.	L
E. JAARVERSLAG VAN DE CENTRALE COMMISSIE VOOR DE HISTORISCH-STATISTISCHE KAARTEN VAN NEDER- LAND OVER 1913	LXIX
DE OUDSTE GOEDERENLIJSTEN DER ABDIJ VAN EGMOND, mede- gedeeld door MR. S. MULLER FZ.	1
EGMONDSCH E ANNAL E N UIT DE VEERTIENDE EEUW, medegedeeld door DR. A. HULSHOF.	40
EEN AMSTERDAMSCH E FACTORIJ TE PARAMARIBO IN 1613, mede- gedeeld door MR. DR. S. VAN BRAKEL	83
<u>EENE MEMORIE OVER DEN HANDEL DER WEST-INDISCHE COM- PAGNIE OMSTREEKS 1670</u> , medegedeeld door MR. DR. S. VAN BRAKEL	87
BESCHRIJVING VAN DEN AANSLAG OP AMSTERDAM IN 1650, mede- gedeeld door DR. GISBERT BROM	105
DIRK PAULSZOON, ONDERDEKEN VAN ST. MAARTEN EN ST. VIN- CENTIUS TE GORKUM, DE WERKELIJKE AUTEUR VAN MARCEL- LINUS' VITA SANCTI SWIBERTI APOSTOLI FRESONUM, medege- deeld door A. HULSHOF	123
EEN ITALIAANSCH BERICHT OVER DEN LAATSTEN GELDERSCHEN OORLOG, medegedeeld door DR. GISBERT BROM	135
EEN DOCUMENT OVER DE OPVOEDING VAN PRINS WILLEM II, medegedeeld door MR. DR. J. EYSTEN	152
LEVEN VAN ST. RABOUD, medegedeeld door H. TER HAAR . . .	158
GEGEVENS BETREFFENDE LANDBOUW-TOESTANDEN IN RIJNLAND IN HET JAAR 1575, medegedeeld door MR. N. W. POSTHUMUS	169
„PRÉCIS DE L'ÉTAT DE L'UNIVERSITÉ ÉTABLIE À UTRECHT (1811)“	186

EENE MEMORIE OVER DEN HANDEL DER WEST-
INDISCHE COMPAGNIE OMSTREEKS 1670,

MEDEGEDEELD DOOR

Mr. Dr. S. VAN BRAKEL.

Het hierachter afgedrukte stuk ¹⁾, waarop ik door Dr. Te Lintum uit Rotterdam opmerkzaam werd gemaakt, bevindt zich in het gemeentearchief aldaar en is opgenomen in eene portefeuille met overigens weinig belangrijke stukken betreffende de West-Indische Compagnie. De 14 bladzijden folio papier beslaande memorie is met een loopende kantoorhand geschreven, doch op enkele plaatsen door een andere hand in gotisch schrift verbeterd of aangevuld. Deze wijzigingen zijn hierachter tusschen [] gedrukt.

Het overzicht van den toestand der bezittingen der Compagnie en van haar handel is blijkbaar afkomstig van een met dit onderwerp ten volle bekend persoon. Daar het stuk meermalen verwijst naar een kaart, die, hoewel blijkbaar niet als bijlage bij de memorie overgelegd, toch onder het bereik moet zijn geweest van den persoon of de personen, voor wien de memorie was bestemd en waarop de interne verdeling der bezittingen

1) Ik ontleende er reeds enkele bijzonderheden aan in mijn werk „De Hollandsche Handelscompagnieën der 17e eeuw”; zie aldaar bladz. 73 noot 1. Ten onrechte stelde ik, afgaande op eene, wellicht verkeerd begrepen, mededeeling van Dr. Te Lintum, het stuk op 1628.

der Compagnie met verschillende kleuren was aangeduid, is het waarschijnlijk, dat het overzicht is vervaardigd door een klerk of dienaar der Compagnie, die door zijn ervaring en kennis van hare archieven beter van de zaken op de hoogte was dan de meeste bewindhebbers en dat het bestemd was om den bewindhebbers een overzicht van de bezittingen en den handel der Compagnie te geven. De tijd der vervaardiging moet liggen tusschen den tweeden en den derden Engelschen oorlog. Immers „de oorlogh”, waarop meer dan eens wordt gedoeld, is blijkens de vermelde wapenfeiten de tweede Engelsche oorlog, terwijl Gorée, dat in den aanvang van den derden Engelschen oorlog verloren ging, nog als eene bezitting der Compagnie wordt vermeld.

Het zou voor de hand liggen te meenen, dat het stuk ter kamer van Rotterdam is opgesteld. Toch betwijfel ik dit, met het oog op de wijze, waarop de handelingen dier kamer besproken worden. Bovendien is het de vraag of men buiten de presidiale kamers zoo goed op de hoogte was van het gansche bedrijf der Compagnie. En neemt men aan, dat het dus bij een der presidiale kamers is opgesteld, dan valt Zeeland, naar ik meen, af, omdat men daar wel niet of althans wel niet anders dan vergoelijkend over de belasting der Hollandsche schepen, die voor Suriname bestemd waren, zou hebben gesproken. Vermoedelijk is het stuk dus te Amsterdam gesteld.

De inhoud is in meer dan een opzicht belangrijk en het stuk verdient daarom ten volle te worden gedrukt, vooral nu van het archief der eerste West-Indische Compagnie zoo weinig is bewaard. Niet alleen geeft de memorie een overzicht van den handel der Compagnie tegen het einde van haar bestaan en van de credietoperaties, waardoor zij zich geld trachtte te verschaffen, ook ten aanzien van de in 1628 ingevoerde decentralisatie in het beheer der bezittingen, waarvan wij tot nu toe nagenoeg niets wisten, brengt zij ons eenig licht. Over het algemeen spreekt het stuk voor zich zelf en is nadere toelichting overbodig. Slechts zij gewezen op het feit, dat de „behandeling” der meeste bezittingen geschiedde met geld, dat op bodemerij was opgenomen. Deze mede-

deeling geeft een duidelijk denkbeeld van den berooiden toestand der kas en verklaart tevens, waarom deze handel, indien zij dan nog werd gedreven en niet wegens volstrekt gemis aan middelen werd verpacht of geheel verwaarloosd, ondanks zijn profijtelijkheid aan de Compagnie weinig winst meer gaf. Want bij geldleening op bodemerij is men bij vergaan van het schip wel ontslagen van de verplichting tot terugbetaling, maar daartegenover staat, dat indien het schip behouden terug komt, een zeer hooge premie moet worden betaald, die het grootste deel der winst zal hebben medegenomen.

Enkele woorden mogen voorts worden gewijd aan het „fonds”, voor welks rekening de kust van Guinea ten deele werd behandeld. Gelijk bekend is, heeft de Compagnie, om aan haar geldnood tegemoet te komen, herhaalde malen de participanten trachten te bewegen, hun inleg te verhoogen. Deze verhoogingen waren echter niet bepaald verplicht en het staat niet vast, hoeveel kapitaal dientengevolge werd verkregen. Wel weten wij, dat de Compagnie hare participanten door indirecte maatregelen tot verhooging hunner inleg trachtte te bewegen, o.a. door het toezeggen van een minimum-dividend over het aldus gefourneerde kapitaal. Zoo werd in een in het jaar 1649 verschenen pamflet, het „Amsterdams Tafelpraetje”, de vorming van een afzonderlijk kapitaal voor den handel op Guinea aanbevolen. In het „Haerlems Schuytpraetje” van hetzelfde jaar wordt dit denkbeeld ondersteund. Volgens het Tafelpraetje moest men de participanten der West-Indische Compagnie nogmaals f 2.000.000 à f 2.400.000 doen storten, welk kapitaal door eigen „Directeurs” zou moeten worden geadministreerd en uitsluitend voor den handel op Guinea zou mogen worden gebruikt. Van dit kapitaal zou een rente à 5°/_o worden betaald; wat daarna nog aan winst overbleef zou tot uitdeeling van een dividend aan alle participanten der Compagnie worden gebruikt. Wilde of kon een der participanten dit nieuwe fournissement niet doen, dan kon een niet-participant in zijn plaats aan deze onderneming deelnemen. Tot de oprichting van een dergelijk fonds schijnt het echter eerst in 1668 te zijn gekomen,

al zijn er aanduidingen, dat men reeds eerder daarover doende is geweest. De voorwaarden tot deelneming in dit fonds kennen wij uit het officieele exemplaar der kamer Zeeland van de „conditiën, op de welke de participanten van de generale geoctroyeerde West-Indische Compagnie sullen vermoghen te fournieren een fons ofte capitaal, specialijk geaffecteert op de behandeling van de goutcuste in Guinea, mitsgaders Ardra, Popo ende de Benyn”¹⁾. Te beginnen met het loopende jaar 1668 zou het op te richten fonds een monopolie hebben voor den handel op genoemde plaatsen, den slavenhandel op Amerika daaronder begrepen, gedurende 4 jaren, d. w. z. tot den afloop van het octrooi op 31 Dec. 1671. Als deelnemers werden toegelaten alle participanten, die ten kantore hunner kamer 5% van de nominale waarde hunner aandeelen zouden storten. Deze gelden konden alleen tot gemeld doel gebruikt mogen worden en zouden de crediteuren der Compagnie niet „concerneeren”. Terwijl de verliezen op dezen handel te lijden geheel door het fonds zouden worden gedragen, zouden de deelnemers slechts $\frac{1}{3}$ van de winst ontvangen. De overige tweederden kwamen aan de Compagnie en zouden allereerst dienen tot het betalen der onkosten van de Compagnie „ter kuste”, doch daarna tot betaling van de interessen der door de Compagnie opgenomen gelden. Opmerkelijk zijn de bepalingen betreffende de deelneming van niet-participanten. Heeft een participant vóór den bepaalden datum zich niet tot storting van zijn 5% verbonden, dan wordt zijn recht tot deelneming in het fonds aan den meestbiedende verkocht. De koper had dan behalve den koopprijs, de „premie”, gelijk zij werd genoemd, natuurlijk nog de 5% van den nalatigen participant te storten, maar trad dan ook, voorzoover het fonds betreft, in diens rechten. Deze premiën kwamen aan de Compagnie en zouden worden gebruikt tot betaling der interessen der Compagnie en voorts tot aankoop van hare actiën, waaruit een waarborgfonds voor de betaling dezer interessen in

1) Rijksarchief, West-Indische Compagnie, Oude Compagnie no. 80.

volgende jaren zou worden gevormd. Daartoe zouden de actiën, die tot dit reservefonds behoorden, later ook weer mogen worden beleend en verkocht. Door deze bedenkelijke manipulaties hoopte men vermoedelijk niet alleen dit waarborgfonds te vergrooten, maar ook den koers der actiën te doen stijgen. Niet alleen de buitenstaanders doch ook de participanten, die zelve hun 5% wilden storten, moesten daarvoor echter iets betalen. Van de dividenden door het fonds uit te betalen zou jaarlijks nl. een bedrag worden afgehouden gelijk aan $\frac{1}{8}$ van de gemiddelde premie, die door de outsiders voor het recht tot deelneming zou worden betaald. Daar het fonds 4 jaar zou bestaan, zouden de participanten derhalve voor het recht om in het fonds deel te nemen, de helft betalen van wat dit recht ter beurze waard zou blijken te zijn. Ook deze, door de participanten te betalen, premiën zouden in het bovenbedoelde waarborgfonds worden gestort. Men ziet, dat het den ontwerpers van dit plan niet aan handigheid ontbrak.

Ten slotte zij vermeld dat het fonds zou worden beheerd door de bewindhebbers der Compagnie, die echter rekening zouden moeten doen aan een college van drie gecommitteerden, in elke kamer door de twintig hoogste deelnemers uit hun midden te kiezen.

Of het plan veel succès heeft gehad valt niet te zeggen; zeer aanlokkelijk kan het dunkt mij niet geweest zijn. Achter het exemplaar der „conditiën” der kamer Zeeland, waaraan bovenstaande bijzonderheden zijn ontleend en dat tevens als inteeckenlijst voor de deelnemers-participanten werd gebruikt, teekenden slechts 36 aandeelhouders hun naam, ten bewijze, dat zij de 5% wilden storten. Niettemin is blijkbaar voldoende geld bij elkaar gekomen om het plan te doen doorgaan.

Vergelijkt men onze memorie met de beschrijving, welke Bosman, die een dertigtal jaren later opperkoopman ter kust was ¹⁾, van de bezittingen der

1) W. Bosman. Nauwkeurige beschrijving van de Guinese Goud-Taud- en Slave-kust. Utrecht 1704.

Compagnie en den aldaar gedreven handel geeft, dan blijkt de tweede West-Indische Compagnie de vestigingen in Guinea, welke zij van haar voorgangster overnam, aanmerkelijk te hebben vermeerderd en den handel niet onbelangrijk te hebben uitgebreid.

Opvallend is ten slotte, dat bij de beschrijving der bezittingen der Compagnie in Amerika noch van de eilanden boven den wind, noch van de kolonies, die aan de kust van Guyana, eveneens door particulieren, waren gesticht, melding wordt gemaakt. Hoewel in de vergunningen tot het uitzenden dezer kolonies de Compagnie als leenheer optrad, schijnt zij deze vestigingen toch niet als tot haar gebied behoorend te hebben beschouwd.

S. v. B.

CORTE MEMORIE IN HET GENERAAL VAN DE TEGENWOORDIGE BEHANDELINGE VAN DE LIMITEN VAN DEN OCTROYE VAN DE GEOCTROYEERDE WEST-INDISCHE COMPAGNIE DEZER LANDEN.

De limiten van den octroye van de geoctroyeerde West-Indische Compagnie strecken sich over een gedeelte van de custe van Africa, beginnende met den tropicus cancri ofte 23 graaden noorderbreete ende eyndigende met de Cabo de Bonne Espérance, soo in de Zuydt- als Noordtzee, met alle eylanden daarontrent ende tusschen beyde geleegeen, breeder gespecificeerd in den eersten articul van den octroye ende de caarte daarvan zijnde.

Dese limiten werden bij de geoctroyeerde West-Indische Compagnie selfs ofte bij anderen met haare permissie ende consent op seekere recognitie bevaaren ende behandelt. De plaatsen, bij de West-Indische Compagnie selfs bevaaren ende behandelt werdende, ende op dewelcke het aan geene cameren vrij staat, volgens resolutie a^o 1659 daarop genomen, aan iemant ter weerelt daartoe permissie te verleenen, bestaan in de geheele custe van Africa, sooals die in den octroy is begreepen, beginnende met

den tropicus cancri ende eyndigende met de Cabo de Bonne Esperansa;

[Wederom werden die plaetsen ¹⁾], die van de Compagnie selfs bevaaren ende behandelt [werden, bevaaren ende behandelt] ofte bij ordre ende op voorgaande resolutie van de vergaderinge der xix, ofte bij de cameran particulier, 't welck daerbij toegecomen is, dat in den jaare 1628 seeckere verdeelinge van de vergaderinge der xix is gemaect, waarbij aan eenige cameran in het particulier de directie ende den handel op eenige plaetsen particulier, nochtans onder behoorlijke verantwoordinge, is gegeven ende de resteerende plaetsen om door het gemeen voorsien ende behandelt te werden sijn gereserveert.

De plaetsen, die bij ordre ende op voorgaande resolutie van de vergaderinge der xix werden behandelt, beginnen op de custe van Afrika aan Cabo das Palmas ende eyndigen met Cabo de Bonne Esperansa, gelijk die met een roode couleur op de caarte sijn aangehaalt; ende bestaan in de volgende:

De *Tandtcuste*, beginnende aan Cabo las Palmas ende eyndigende aan Cabo La Houn ²⁾, alwaar niets en valt als oliphantstanden; ende heeft de Compagnie, soo omdat het niet noodigh is, alsoock omdat de naturellen seer wreedt ende inhospitabel sijn, aldaar geen possessie, gelijk oock niet de andere natiën, maar werdt den handel alleen door de scheepen voorbijvaarende, dewelcke de naturellen selfs met canoas aan boort comen, gedreeven.

De *Quaqua(custe)* beginnende aan Cabo La Houn ende eyndigende aan Assiné, alwaar niet en valt als Quaqua-cleeden, die aan de negros op de goudtkust weder wegens goudt werden verhandelt, ende werdt dien handel aldaer

1) Deze toevoeging luidt in het manuscript eigenlijk: „wederom werden die plaetsen, *die van de.*” Daar de drie laatste woorden echter slechts een herhaling sijn van den aanhef, die de steller van het stuk daaraan had gegeven, liet ik ze bij het afdrucken duidelijkheidshalve weg.

2) In den atlas van Blauw staat een Kaap Lahou aangegeven tusschen 15 en 16 gr. oosterlengte. Op moderne kaarten komt zij niet meer voor.

gedreeven als op de tandtcuste, sonder dat de Compagnie ofte andere natiën aldaar possessie sijn hebbende.

De *Goudtcuste* beginnende aan Assiné¹⁾ ende eyn- digende met de Rio da Volta, alwaar deese volgende possessiën sijn:

Axem, een casteel, voor deesen bij de Portugeesen gebouwt ende door de Compagnie op deselve geconques- teert, leght aan de reviere Acchin²⁾ ende werdt ordinaris door een commis gecommandeert; is tamelijck sterck, doch den handel aldaar is geringh, maar considerabel, dat twee a drie dagen reysens de reviere op, het goudt- rijck landschap Iguina is gelegen, daar de Compagnie voor deesen een logie gehad heeft ende deftige negotie, die door onlust van den commis met de naturellen in brandt geraekt ende opgevloogen is, doch noyt om de oorloogen binnenslants herstelt heeft connen werden; waarheenen niet wel als door die reviere sijnde te ge- raacken, heeft de Compagnie, om daarvan de volcomen possessie te hebben, aan de andere zijde een steenen redout geleyt ende een veer van overvaart gestelt, daarse den tol van is makende; onder dit casteel ge- hooren de omliggende naturellen in subjectie als onder- danen, ende erkennen haare Ho. Mo. voor haare souve- reynen.

Boutry volght hieraan ende is een sterck fortjen op een clip, meer gesticht om te beletten, dat aldaar geen vreemde andere natiën haar souden needersetten, als omdat aldaar veel voordeel in de negotie soude vallen.

Tacorary was een fortjen van deselve nature, maar in den Engelschen oorlogh sijnde geruincert is hetselvige van de Compagnie ende de Engelschen verlaaten gebleeven.

Chama is een fortjen op een reviere, daar soet water is ende dat men ordinaris voor de andere plaatsen houdt haalt, geleege; van seer geringe defensie, doch heeft het in den Engelschen oorlogh evenwel gehouden. De

1) Ms. Abbimé.

2) = Ancobar of Slangenrivier.

negotie is alsmeede ¹⁾ weynich, ende heeft de Compagnie aldaar weynich jurisdictie.

Comany is een plaatse in 't Coninckrijk Comendo geleegeen, daar wij somtijts een logie hebben om andere natiën vandaar te houden ende somtijts niet, leggende de swarten altijts met de Compagnie overhoop, want niettegenstaande deselve verscheyde maalen de stranden van het geheele Coninkrijk aan de Compagnie hebben vercocht, soo staanse op het comen van vreemde scheepen, 't sij Engelsche ofte Franse, deselve toe haare logiën op de strandt te stellen, ende alsdan sluyt den Generaal ordinaris de weegen van Comendo naar het Casteel el Mina, waardoor somtijts de naturellen getemt worden ende somtijts niet, soo datse altijts in onlusten leven. De negotie is hier van weynich importantie.

Volght het *Casteel el Mina*, daar de Directeur-Generaal sijn residentie houdt. Dit is de voornaamste handelplaatse ende van sonderlinge stercte, doch de jurisdictie strect geen half mijll ofte weynich meerder in het ronde. Hier is van de Meynse inwoonders, die gesecht werden wel 8000 weerbaare mannen sterk te zijn, alle onderdaanen van de Compagnie ende goede soldaten, daagelijcx een stercke visscherije, daert heele landt meede vervult werden, ende werdt aan het casteel der vijfden visch voor tol betaalt, welke visscherij den Generaal stracx sluyt als de Mijnsche inwoonders haar maar eenighsins opposeeren.

Hier volght de Engelsche plaatse *Cabo Corço*, anderhalf mijll van el Mina ende de Deensche plaats *Fredericxburgh* onder het geschut van de Engelsche plaatse ende beyde in het Coninckrijk Fetu gelegen.

Volght het fort *Nassauw* in het Coninckrijk Saboun; is 1611 op 't versoeck van den Coninck, door desselfs ambassadeurs in den Hage gedaan, door den Staat tot protectie der ingesetenen tegens de Portugesen gesticht; was voor de veroveringe van de Mina tot in het jaar 1637 de hooftplaatse ende is een van de voornaemste

1) „alsmeede” in gotisch schrift veranderd in „aldaer meede.”

handelsplaatsen op de cust. Heeft geen jurisdictie verder als het port van zijn canon ende moet dickwils van den Coninck veel cleynicheeden lijden.

Volgt *Annemabo* in het Coninckrijk Fantijn; is alleen een logie, gesticht sonder eenige jurisdictie om andere vandaan te houden, ende oock om te negotieren ten tijde de Engelschen 't fort Cormantijn hadden, in hetselvige landtschap gelegen.

Volgt *Adia*, mede een logie ten selven eynde als Annemabo bij ons gesticht, doch met den Engelschen oorlogh in handen van de Engelschen gevallen, die 't selvige als noch possideeren.

Volgt *Cormantijn*, meede in het lantschap van Fantijn gelegen; was eertijts de hooftplaatse van de Engelsche, maar sedert dat het de Compagnie gehadt heeft, isser om de onlusten met de naturellen, weynich negotie geweest; hier is geen jurisdictie bij.

De naaste plaats is *Accara*, een gefortificeerde logie in het Coninckrijk Accara, ende een van de voornaamste handelplaatsen. De Coninck meyntineert alle natiën, hoewel de Engelsche aldaar geen possessiën hebben ende is dit de laatste plaatse op de goudtcuste, die de Compagnie possideert.

De *Bochte van Guinea* (soo genoemd) begint aan Rio da Volta ende eyndicht aen Cabo Lopes Gonsalves. De eerste plaatse tusschen beyde gelegen, daer handel valt is *Ardra*, alwaar de Compagnie een logie is hebbende met sooveel omslagh als of het een groot dorp was, op welke plaatse jaarlijcx 2500 ofte 3000 negros ende meer door ons ingehandelt werden; de Engelsche ende Fransche hebben hier meede haare logies ende doet elck zijn best. Den Coninck is subaltern ende staat onder den Coninck van de Benijn.

Dicht bij Ardra leght noch eene logie vande Compagnie aan *Popo* ende behoort onder Ardra; hier vallen eenige, doch niet veel negros.

Volgt *Rio Benijn*; alhier heeft de Compagnie in de groote stadt Benijn een logie, daar niet als Benijsche cleetjens voor de negros ingehandelt werden; ende sijn de blanken aldaar soodanigh in achtinge, dat niemant

deselve eenigh leet, als was het met het stoten van een vinger, soude derven offenceren, op de pene van de doot. Den Directeur sent twee ofte drie maalen des jaars daar een jacht naar toe om de cleeden af te haalen, 't welck dan de bocht doorhandelt tot aan Cabo Lopes toe, ende vandaar door de linie steeckende soo weder van boven afcoemt, om de tandtcust te behandelen tot weeder op de goudtcust toe.

Hieraan volgen *Rio Calabary Camarones*, ende *del Rey* in de bochte van Guinea, daar den handel, bestaande in negros, met schepen, sonder possessie aan landt te houden, werdt gedreeven. De negros, die alhier ingehandelt werden sijn boos en hartneckig, brengen haar selfs om, sijn van de Spanjaerts in het contract¹⁾ geëxcludeert ende van andere natiën weynigh begeert.

Aen *Cabo Lopes Gonsalves* lopen alle schepen uyt Guinea comende aan om 't waater ende houdt ende vandaar door de linie te steecken ende weeder thuys te comen. Hier valt geen handel.

Het geheele gewest van Cabo Lopes Gonsalves tot aan Cabo de Bonne Esperansa hiet bij ons *Angola*, maar de hooftpossessie, die wij hebben is in *Loango*, alwaar de Compagnie een logie ende commis heeft, onder subjectie van de swarten, ende werden daar ende de cantooren daarontrent jaarlijcx een quantiteyt van ontrent 3000 negros door de Compagnie gehandelt.

De tweede possessie is een logie in *Sonho*, sijnde in de caarte bekent met de naame van Rio Zaire. Den Prins van Sonho is Christen, Roomsche-Catholyck, seer genegen tot de Hollanders, van groote macht. Is meester van het Coninckrijck Congo, brenghet in 14 daagen 10.000 man te velt ende presenteert altijts de Portugeesen uyt Loando St. Paolo te drijven, als wij hem met scheepen willen assisteren.

Voorts sijn hier noch eenige cleyne logiesjens, als

1) Bedoeld wordt blijkbaar het z.g. assiento, het contract, waarbij de Spaansche Kroon de uitsluitende levering van slaven ten behoeve van Spaansch Amerika uitbesteedde.

Malenba ¹⁾ ende *G'oy* . . . ²⁾ daar mede negers ingehandelt werden.

Bovendien vallen hier veel oliphantstanden ende coper, maer 't selvige werdt meest door de scheepen ende de ontrouwigheyt der ministers, als sijnde van cleyn volumen ende bequaam om versonden te werden, doot gebeeten, soo datter de Compagnie weynich ofte niets van profiteert.

Zuydelijker heeft de Compagnie geen possessie nochte negotie, maar wel de Portugueesen aan Loando St. Paolo, ende noch een plaets wat suydelijker, hoewel geseight, doch niet ondersocht werdt, dat besuyden Cabo Negro noch vrij wat te doen soude vallen.

De middelen, waarmede deese plaatse voor het geneeraal werden behandelt sijn tweederhande, als vooreerst het Fons, op welck middel alle de plaetsen behandelt werden van Cabo das Palmas of tot Rio Benijn toe inclusie; de resterende plaetsen werden behandelt door de penningen, gelicht op bodemerije.

De plaetsen, die bij de Cameren particulier werden behandelt sijn de volgende.

DE CAMER VAN AMSTERDAM.

Amsterdam heeft *Cabo Verde* met de verdere circumjacentiën in haare directie, sooals hetselvige met de groene couleur op de caarte is aangehaalt, alwaar het hooftcomptoir is op een cleyn eylandtje aan Cabo Verde gelegen, genaamt *Goereede*, ende sijn de

1) Volgens den atlas van Blauw lag een plaats van dien naam aan den mond van de Rio Cakongo op 34 gr. O. L. en tusschen den 5den en 6den gr. Z. br. Op moderne kaarten trof ik dezen naam niet meer aan.

2) Deze naam is ten deele onleesbaar en kon ook door raadpleging van kaarten niet worden geïdentificeerd. Het maakt den indruk, alsof de steller der memorie er zelf geen raad mee heeft geweten en eenige ook voor hem onverstaanbare letterteekens uit een ander geschrift heeft gecopieerd.

mindere comptoiren aan het vaste landt aan de Caap, *Pourto Dalié*, *Refisco*, *Sjouale* ende soo voorts; ende bestaat de directie in een opperhooft, hebbende tot assistentie een, twee ofte meer ondercommisen ende drie ofte vier assistenten, die op de comptoiren aan het vaste landt leggen, ende voorts een guarnisoen, te saamen met die van de pen, tot ontrent de hondert coppen. Op het eylandt Goereede sijn twee fortressen, het beneedenfort, 't welck het swackste is, en het bovenfort, van de Portuguesen gebout, dat niet accessibel is; heeft een waaterput, in den Engelschen oorlogh aldaar gevonden, daer te vooren het waater aan het vaste landt ende met believen der naturellen moeste gehaalt werden; ende de andere logiën, gelijk meest overal, sijn maar stroye huysen om te negotieren, daar men weynich goederen tegelijk laat blijven, om de negros tot geen plonderen aan te locken; ende werden daarom aldaar altijts eenige cleyne vaartuygen gehouden, om de goederen of ende aan te brengen. De negotie bestaat eygentlijk in ossenhuyden, die de naturellen te coop brengen, ende somtijts wel oliphantstanden ende wasch, 't welck dan voorvalt, alsser eenige Portuguesen uyt de reviere Cascheun, dichte bij Cabo Verde gelegen, aldaar comen negotieren, gelijk wel gebeurt, maar heeft in eenige jaaren weynigh opgenoomen, omdat het was en de tanden met geen voordeeling behandelt condon werden. De middelen, tot de behandeling geëmployeert werdende, sijn gelden op de bodemerije genoomen ende heeft deese plaatse niettegenstaende sware oncosten van guarnisoenen etc. altijts tamelijk wel gegeven. Het capitaal, dat jaarlijx verhandelt werdt is van *f* 40000 tot *f* 60000 guldens, in twee scheepen te senden, het eene in het voor-, het andere in het naarjaar. De Fransen comen daar mede somtijts negotieren, sonder lasten en guarnisoenen alleen met haar scheepen, dat de Compagnie wel merckelijk schadelijk is, maar deselve connen met geen recht vandaar gehouden werden. Aan Cabo Verde vallen meede wel negers ende sijn de beste, swartste ende gautste van geheel Africa, doch sijn seer dier ende schaars soodat noyt op deselve veel toegeleyt is geworden.

Voorts heeft de camer van Amsterdam onder haar directie voor deesen gehadt *Nieuw Nederlandt* ende *Cajana* ende nu alleen de eylanden *Curaçao*, *Aruba* ende *Buon-*aire**. De Curaçaosche eylanden werden gedirigeert door een Directeur op het eylandt *Curaçao* resideerende. Het eylandt *Curaçao* is sterck, heeft weynich acces, de for-
tresse is op de costen van den Staat gebouwt, ligt op de mont van de haaven, daar de scheepen uyt de volle zee comende met touwen moeten ingetrocken werden, ende heeft binnen een com, om wel hondert scheepen te leggen. De besettinge is tegenswoordigh 150 ende 180 man; de maintainue is seer noodtsaackelijck, omdat het soo naarbij de Spaansche West-Indiens is gelegen ende de eenighste plaats is, die de Compagnie daar is hebbende ende sonder dewelcke de slaafshandelingende het meeste voordeel van de custe van Africa soude moeten vervallen. De negotie hiervandaan werdt door particuliere gedreeven; het incomen bestaat in de recognitie, hiernaar gemelt, aantelingende van hoorenbeesten, cabrisen ende peerden, waarvan de laatste voor *f* 40.— het stuck werden vercocht; het stockvishout, datter was(t) comt meede tot voordeel van de Compagnie, mitsgaaders 't sout, dat ieder haalen mach, mits $\frac{1}{4}$ van 't provenu gevende aan de Compagnie; 't welck te saamen, 't zij door versuym van de directeurs ofte andersints, nauwelijcx soo veel heeft connen als de oncosten bedraagen; maar met de slaafsche negotie werdt noch *f* 6.— van ieder negro voor incomen betaalt, 't welck nu de oncosten can goet maacken, soodat dat eylandt meer om de commoditeyt van de negotie ende bijgelegentheyte van de Spaansche West-Indiens, als omdat het van sich selven veel soude geven, gehouden werdt.

Op *Aruba* sijn maar een ofte twee blanken, om op het bestiaal te passen; ingelijck op *Buonaire*, daar een Commandeur is met 20 of 25 negros, om op de soudtpannen ende het kappen van stockvishoudt te passen.

DE CAMER VAN ZEELANDT.

De Camer van Zeelandt heeft onder haare directie

Argijn ende circumjacentiën, gelegen bij Cabo Blanco, op 20 graaden noorderbreete. Hetselvige is een fortresse op een clip in een baytje gelegen; werdt bestiert bij een opperhoofd ende besettinge van 25 man. De negotie bestaat in gommen ende struysveeren; de middelen sijn gelden op bodemerije ende geeft deese plaatse taamelijke goede winste aan de voors. camer. Tegenswoordigh leyt het die camer daarop toe om de visscherije, dieder voor deesen is geweest, weeder in treyn te brengen. De visch werdt gedrooght ende [naer] de Canarische eylanden gevoert, ende vandaer lichte stucken van achten in retour gebracht, die in *Argijn* ende daarontrent seer gewilt sijn, soodat men voor een lichte stuck van achten alsooveel krijght als voor een swaare.

DE CAMER OP DE MAZE.

Maze heeft *Rio Siera Lione* met de circumjacentiën vanden, leggende op acht graaden noorderbreete [aangehaelt met een blauwe couleur] ende heeft deselve aldaer een logie gehadt, maar nu geordonneert te lichten, alsoo de voorsz. camer, hoewel tegens de generale ordre, de voorsz. reviere nu eenige jaaren in contractatie heeft laten behandelen door diegeene, die, hoewel tegens de generaale ordre de greyncust meede in contractatie behandelden; ende nu de voorsz. contractatiën uyt sijn, de voorsz. camer niet geraaden vindt, de logie ende de negotie aldaar te continueeren, als connende soo veel niet opbrengen, datter een expresse equipagie om soude gedaan werden. Andersints bestaat de negotie in oliphantstanden ende root verffhout; daar sijn oock plaatsen bequaam tot het uytsetten van coloniën, hoewel anders de custe van Africa overal heel ongesont is.

DE CAMER VAN WEST-FRIESLANDT EN NOORDERQUARTIER.

De Camer van West-Frieslandt ende Noorderquartier heeft de *Greyncust*, beginnende aan Cabo Monte ende eyndigende aan Cabo das Palmas [op de caerte aangehaelt met een geele couleur], daar geen forten ofte

logiën zijn, maar werdt den handel als hiervooren van de tandtcust geseht is, gedreeven. Den handel, aldaar is nu tegens de generale ordre, sedert den Engelschen oorlogh, door contractatie met particuliere gedreeven, welck contract[at]ie geëxpireert is. De negotie bestaat alleen in greyn ende somtijts wel wat tanden, ende heeft somtijts wel excessive, somtijts wel matige, maar evenwel altijd een taamelijke winste gegeven.

DE CAMER VAN STADT ENDE LANDE.

De Caamer van Stadt ende Lande heeft de reviere van *Gambia* en de circumjacentiën van dien, gelegen op 12 graaden noorderbreete, met een gheele couleur in de caarte aangehaalt, die nu bij de Engelschen door haare fortressen, in de mont van de reviere leggende, geslooten werdt gehouden, soo dat alsnu in de negotie aldaar niets te doen valt.

Dan staat nog in het generaal op deese verdeelingte te noteren, dat de Camer van Zeelandt een colonie begonnen heeft op de Wilde Cust aan *Izekepe*, ende dat, soo eenige camer in gebreecke blijft, naar behooren sijn geassigneerde plaetse te behandelen, het de andere cameren vrij staat, dat gebreck te suppleren.

De plaatsen, bij particuliere op recognitie bevaaren werdende, sijn alle de andere buyten de custe van Africa binnen de limiten van den octroye gelegen, soo Compagnies' eygen, Spaansche, Portuguesche, Engelsche als Franse.

De recognitie, die de Compagnie daarvan trect, is vooreerst van alle, die naar de Franse ofte Engelsche *Caribische eylanden* ende de *custen van Amerika*, in deesen Staat ofte de Fransse gehoorende, vertrecken *f* 5.— per last uytgaande, ende *f* 5.— per last thuyscomende; des

behoeven de voorss. scheepen geen convoy aan de collegiën ter Admiraliteyt te betaalen, alsoo de voorss. *f* 5.— per last voor convoy ende recognitie betaalt werdt.

Waaromtrent te noteren staat, dat de scheepen derwaarts willende, alhier eerst gemeeten ende op de volle meetinge $\frac{1}{3}$ afslaggh werdt gegeven, soodat een schip van 90 lasten voor 60 betaalt;

dat soodanige schepen haar moeten verbinden de uytgaande *f* 5.— per last contant te betaalen vóór ende aleer eenige paspoorten werden gegeven om te laaden ende de andere *f* 5.— op haar thuyscompste oftewel indien se in andere landen quaamen in te loopen ende haaren last te breecken;

ende werdt noyt op pretext van dat de scheepen haar volle last niet ende hebben, ofte dat de goederen bedorven zijn, of diergelijcke andere exceptiën, afslaggh gegeven;

dat verder de scheepen uyt Vranckerijk ofte elders vandaar gevaaren ende alhier binnen comende, alleen betaalen *f* 5.— per last voor het incomen, op deselve meetinge ende voet als vooren, ende vóór dat eenige paspoorten werden gegeven; ende werdt gepractizeert, dat de scheepen vollaaden zijnde ende vervolgens niet connende gemeeten werden, de recognitie bij provisie ontfangen werde volgens de opgevinge van de eygenaars, onder acte dat, de scheepen grooter bevonden werdende, 't surplus bij haar sal worden betaalt;

dat ten respecte van *Serinhame*, gelegen op de vaste wilde custe van America, het collegie ter Admiraliteyt in Zeelandt met de Compagnie over het trecken van de recognitie overhoop leyt, willende niet toelaaten, dat de Compagnie, volgens haar recht, aldaar de voors. recognitie van scheepen naar *Serinhame* vaarende ende vandaar comende ontfanckt; ende houdt het gemelte collegie deese haar wille, sonder recht ofte reeden, alleen door haare autoriteyt ende macht staande, sulcx dat het collegie van Gecomm. Raaden aldaar selfs van die scheepen voor gaan ende coomen trect *f* 5.— per last ende de Compagnie niemendal, sonder dat daarinne remedie is te vinden; doch eenige scheepen uyt de provincie van Hollandt derwaarts willende, heeft men tot noch toe sulcx

niet willen permitteeren, als met de betaalinge van het ordinaris caribische lastgelt, hiervooren gemelt.

Ten tweeden betaalen alle scheepen, die naar het eylandt *Curaçao* ende *de Spaansche West-Indiëns* willen, 2°/_o van haare goederen, uytgaande, ende 2°/_o thuyscomende, ende alzoo het bij tractaat met Spanjen voor de scheepen deeser landen niet georloft is, als op pene van confiscatie, in de *Spaansche West-Indiëns* te gaan negotieren, zoo werdt bij de Compagnie daartoe geene expresse commissie gegeven, maar alleen licentie naar het eylandt *Curaçao* ende de omliggende plaatsen van dien. Sijnde te remarqueren, dat dit evenwel special is in de scheepen, die naar *Curaçao* vertrecken, dat deselve $\frac{1}{10}$ van haare lasten voor de Compagnie vrachtvrij moeten overvoeren ende, indien de Compagnie geen goederen heeft om te laaden, moeten deselve de vrachten van de lasten, die de Compagnie vrij heeft, op het *Curaçao* in gelt betaalen tot f 66.— het last.

Ten derden betaalen de *Nieuw-Neederlandtvaarders* voor recognitie 3°/_o uytgaande, ende gelijke 3°/_o thuyscomende.

Ten vierden betaalen de *Virginiesvaarders*, die selden hiervandaan vertrecken, [ende] hier comende selden iets anders gelaaden hebben als tabacq, 30 stuyvers per ieder vat tabacq van 400 ff wegens, ende alsoo 't selvige bij de weerde betaalt, is het wel gebeurt, dat op pretext, dat de tabacq bedorven zoude zijn, moderatie toegestaan is, doch niet anders, als soo wanneer bij het Collegie ter Admiraliteyt remissie in het veylgelt wierde gedaan; doch is sulcx naaderhant om alle vuyligheeden te prevenieren, die ordinaris onder dusdanige prentexten schuylden, absoluyt geëxcuzeert.

Ende dit is alles 't geene ontrent de generalia van de behandelinghe der limiten van den octroye, onder correctie, te considereren staat.

*Gemeente-archief Rotterdam. Geschreven Inventaris:
Handel n°. 83.*

UITGAVEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP TE UTRECHT.

(De met een * geteekende deelen zijn uitverkocht.)

KRONIJK. 1846—1875.

2 ^e jaargang ¹⁾ f (5.—) 1.50.	17 ^e jaargang . f (5.80) 1.50.
3 ^e jaargang. - (2.70) 1.50.	18 ^e jaargang . - (6.60) 1.50.
*4 ^e jaargang. - (3.70) 2.50.	19 ^e jaargang . - (7.40) 2.—.
5 ^e jaargang. - (6.—) 2.50.	20 ^e jaargang . - (7.20) 2.—.
6 ^e jaargang. - (6.—) 2.—.	21 ^e jaargang . - (7.60) 2.—.
*7 ^e jaargang. - (6.40) 3.—.	22 ^e jaargang . - (7.20) 2.—.
8 ^e jaargang. - (5.80) 3.—.	23 ^e jaargang . - (9.20) 2.50.
*9 ^e jaargang. - (6.80) 3.—.	24 ^e jaargang . - (9.40) 2.50.
*10 ^e jaargang. - (6.80) 3.—.	25 ^e jaargang . -(10.70) 3.—.
11 ^e jaargang. - (3.20) 1.—.	26 ^e jaargang . - (8.00) 2.50.
12 ^e jaargang. - (3.60) 1.—.	27 ^e jaargang . - (8.20) 2.50.
13 ^e jaargang. - (4.80) 1.50.	28 ^e jaargang . - (6.20) 2.50.
14 ^e jaargang. - (5.10) 1.50.	29 ^e jaargang . - (8.30) 2.50.
15 ^e jaargang. - (4.60) 1.50.	30 ^e jaargang . -(10.30) 3.—.
16 ^e jaargang. - (5.40) 1.50.	31 ^e jaargang . - (8.40) 2.50.

BERIGTEN. 1846—1863.

1 ^e deel. 1 ^e stuk. f (3.40) 1.50.	*4 ^e deel. 2 ^e stuk. f (2.50) 1.50.
1 ^e deel. 2 ^e stuk. - (2.20) 1.50.	*5 ^e deel. 1 ^e stuk. - (3.20) 1.50.
2 ^e deel. 1 ^e stuk. - (2.20) 1.50.	5 ^e deel. 2 ^e stuk. - (2.50) 1.—.
*2 ^e deel. 2 ^e stuk. - (3.80) 3.80.	6 ^e deel. 1 ^e stuk. - (2.50) 1.—.
3 ^e deel. 1 ^e stuk. - (3.—) 1.50.	6 ^e deel. 2 ^e stuk. - (2.10) 1.—.
*3 ^e deel. 2 ^e stuk. - (3.—) 1.50.	7 ^e deel. 1 ^e stuk. - (5.50) 1.50.
*4 ^e deel. 1 ^e stuk. - (3.—) 2.—.	7 ^e deel. 2 ^e stuk. - (6.50) 2.50.

CODEX DIPLOMATICUS.

* EERSTE SERIE. (IN 4°) 1848. 1 deel. M. 9.60 / 5.20.

TWEEDE SERIE. (IN 8°) 1852—1863.

*1 ^e deel. 1 ^e afd. (3.75) 2.50.	3 ^e deel. 2 ^e afd. f (3.40) 1.50.
*1 ^e deel. 2 ^e afd. - (3.10) 2.50.	4 ^e deel. 1 ^e afd. - (3.10) 1.50.
*2 ^e deel. 1 ^e afd. - (6.20) 3.50.	4 ^e deel. 2 ^e afd. - (5.20) 1.50.
*2 ^e deel. 2 ^e afd. - (3.20) 2.—.	5 ^e deel . . . -(12.00) 4.—.
3 ^e deel. 1 ^e afd. - (6.50) 2.—.	6 ^e deel . . . - (1.20) 1.—.

1) De eerste jaargang is niet in druk verschenen.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN. 1878—1913.

1 ^e deel . . . f (5.20) 2.50.	18 ^e deel . . . f (5.75) 3.—.
2 ^e deel . . . - (5.20) 2.50.	19 ^e deel . . . - (5.25) 2.75.
3 ^e deel . . . - (5.20) 2.50.	20 ^e deel . . . - (3.25) 1.75.
4 ^e deel . . . - (8.80) 4.—.	21 ^e deel . . . - (4.50) 2.25.
5 ^e deel . . . - (5.40) 3.—.	22 ^e deel . . . - (4.90) 2.50.
*6 ^e deel . . . - (6.—) 6.—.	23 ^e deel . . . - (4.90) 2.50.
7 ^e deel . . . - (5.—) 5.—.	24 ^e deel . . . - (5.25) 2.75.
*8 ^e deel . . . - (3.60) 3.60.	25 ^e deel . . . - (5.90) 3.—.
9 ^e deel . . . - (6.10) 3.25.	26 ^e deel f 4.50.
10 ^e deel . . . - (5.80) 3.—.	27 ^e deel - 6.50.
11 ^e deel . . . - (6.60) 3.50.	28 ^e deel - 6.50.
12 ^e deel . . . - (4.10) 2.25.	29 ^e deel - 5.25.
13 ^e deel . . . - (5.—) 2.50.	30 ^e deel - 5.50.
14 ^e deel . . . - (3.80) 2.—.	31 ^e deel - 6.—.
15 ^e deel . . . - (4.90) 2.40.	32 ^e deel - 5.50.
16 ^e deel . . . - (4.75) 2.50.	33 ^e deel - 5.75.
17 ^e deel . . . - (4.—) 2.—.	34 ^e deel - 6.50.

REGISTER op de Kronijk van 1846—1854. 1857. f (5.80) 1.50.

REGISTER op de onderwerpen, behandeld in de Kronijk, de Berigten en den Codex diplomaticus (1877). - (1.80) 1.50.

WERKEN.

NIEUWE SERIE.

1. Annales Egmondani f (1.20) 1.—.
2. Verbaal van de ambassade naar Engeland. 1685 - (1.80) 1.—.
3. Memoriën van Roger Williams - (2.10) 1.—.
4. Kronijken van Emo en Menko - (3.70) 1.50.
5. HORTENSIVS, Opkomst en ondergang van Naarden - (4.50) 1.50.
6. Kronijk van Holland van den Clerc uten laghen landen bi der see - (2.30) 1.—.
7. Kronijk v. Eggerik Egges Phebens. 1565-1594 - (2.40) 1.—.
8. VERWIJS, De oorlogen van Albrecht van Beieren met de Friezen - (9.80) 2.50.
9. Verbaal van de ambassade naar Dene-marken, enz. 1625 - (2.30) 1.—.
10. Verbaal v. d. ambassade n. Engeland. 1625 . - (1.90) 1.—.
11. Brieven van J. Wtenbogaert. I. (1584-1618) - (4.00) 1.50.
12. Brieven v. J. Wtenbogaert II 1. (1618-1621) - (2.80) 1.—.
13. Memorials of P. P. J. Quint Ondaatje. . - (4.00) 1.50.

14. Verhooren van Hugo de Groot f (4.80) 2.—.
15. Brieven v. J. Wtenbogaert. II 2. (1621-1626) - (5.50) 2.—.
16. Memoriën van Cornelis Pieterszoon Hooft. - (4.90) 2.—.
17. Brieven v. J. Wtenbogaert. III 1. (1626-1627) - (6.50) 2.—.
18. Onderzoek omtrent de Middelburgsche be-
roerten van 1566 en 1567. - (3.40) 1.50.
19. Brieven v. J. Wtenbogaert. III 2. (1628-1629) - (8.20) 2.50.
20. Brieven v. Joh. Wtenbogaert. III 3. (1630). - (6.10) 2.—.
21. De rekeningen der grafelijkheid van Hol-
land. I. - (5.80) 2.50.
22. Brieven v. J. Wtenbogaert. III 4. (1631-1644) - (4.50) 1.50.
23. Journaal van Constantijn Huygens den
zoon. 1688—1696 I. - (6.70) 6.70.
24. De rekeningen der grafelijkheid van Hol-
land. II. - (7.20) 2.50.
25. Journaal van Constantijn Huygens den
zoon. 1688—1696. II. - (7.90) 7.90.
26. De rekeningen der grafelijkheid van Hol-
land. III. - (6.20) 2.50.
27. Brieven van en aan J. D. van der Capellen
van de Poll -(10.80) 3.—.
- 27b. Brieven van en aan J. D. van der Capellen
van de Poll. (Aanhangsel.). - (1.40) 1.—.
28. BOMELIUS, Bellum Trajectinum - (1.40) 1.—.
29. De rekeningen der grafelijkheid van Zee-
land. I. - (6.80) 3.—.
30. De rekeningen der grafelijkheid van Zee-
land. II. - (5.30) 3.—.
31. MULLER, Lijst van Noord-Nederlandsche
kronijken - (1.40) 1.—.
32. Journalen van Constantijn Huygens den
zoon. 1673—1678 - (3.50) 3.50.
33. Négociations de D'Avaux à la cour de
Suède. 1693—1698. I. - (8.00) 2.50.
34. Négociations de D'Avaux. II. - (5.40) 2.—.
35. Négociations de D'Avaux. III 1. . . . - (5.60) 2.—.
36. Négociations de D'Avaux. III 2. . . . - (3.90) 1.50.
- *37. Brieven van Lionello en Suriano en ver-
slag van Trevisano aan den Senaat van
Venetië. 1616—1620 - (6.10) 3.50.
38. Brieven aan R. M. van Goens. I. . . . - (6.60) 3.50.
- *39. Dagverhaal van Jan van Riebeeck. I. (1652-
1655). - (7.80) 7.80.

40. Rijmkroniek van Melis Stoke. I. . . . f (5.00) 2.50.
41. De geschillen over de afdanking van het
krijgsvolk. 1649—1650 - (5.40) 2.50.
42. Rijmkroniek van Melis Stoke. II. . . . - (4.80) 2.50.
43. Brieven aan R. M. van Goens. II. . . - (4.60) 1.50.
44. Brieven van Jhr. Arend van Dorp. I. . . - (6.60) 3.—.
45. Memorien v. Mr. D. v. Bleyswijk. 1734—1755 - (4.50) 3.—.
- *46. Journalen van Constantijn Huygens den
zoon. 1680—1682. : . . . - (2.20) 2.20.
47. Correspondentie van Lodewijk van Nassau - (2.90) 2.90.
48. Kroniek van Sicke Benninge - (2.40) 2.40.
49. Narracio de Groninghe, de Thrente et de
Covordia. - (2.10) 2.10.
50. Brieven van Jhr. Arend van Dorp. II. . - (7.80) 2.50.
51. Documents concernant les relations entre le
duc d'Anjou et les Pays-Bas. I. (1576-1578). - (6.80) 6.80.
52. Resolutiën van de vroedschap van Utrecht
betreffende de akademie. 1632—1812 . . - (7.—) 7.—.
53. De registers en rekeningen van het bisdom
Utrecht. 1325—1336. I. - (7.30) 5.—.
54. De registers en rekeningen van het bisdom
Utrecht. 1325—1336. II. - (8.—) 5.50.
55. Documents concernant les relations entre le
duc d'Anjou et les Pays-Bas. II. (1578-1579) - (6.25) 3.25.
56. Brieven aan R. M. van Goens. III . . . - (3.—) 1.25.
57. Documents concernant les relations entre le
duc d'Anjou et les Pays-Bas. III. (1579-1581) - (8.90) 4.50.
58. Dagverhaal v. Jan v. Riebeek. II. (1656-1658) - (8.—) 4.—.
59. Dagverhaal v. Jan v. Riebeek. III. (1659-1662) - (8.—) 4.—.
60. Documents concernant les relations entre le
duc d'Anjou et les Pays-Bas. IV. (1581-1583). - (4.50) 2.50.
61. Documents concernant les relations entre le
duc d'Anjou et les Pays-Bas. V. (1583-1584). - (8.50) 4.50.

DERDE SERIE.

1. FR. DUSSELDORP, Annales. 1566—1616 . - (7.50) 4.—.
2. De oudste stadsrekeningen van Dordrecht.
1284—1424. - (2.40) 1.25.
3. Het oudste cartularium van het sticht Utrecht - (4.60) 2.50.
4. Brieven van Willem V aan Van Lijnden van
Blitterswijk - (3.50) 1.50.

5.	Lettres de Pierre de Groot à Abraham de Wicquefort. 1668—1674	<i>f</i> (5.25)	2.50.
6.	Rekeningen van de gilden van Dordrecht. 1438—1600	- (2.80)	1.50.
7.	H. BONTEMANTEL, De regeeringe van Amsterdam. 1653—1672. I.	- (5.50)	4.—.
8.	H. BONTEMANTEL, De regeeringe van Amsterdam. 1653—1672. II.	- (6.—)	4.—.
9.	Rekeningen d. stad Groningen u. d. 16 ^e eeuw.	- (4.—)	2.—.
10.	Briefwisseling tusschen de gebroeders Van der Goes. 1659—1673. I.	- (6.—)	3.—.
11.	Briefwisseling tusschen de gebroeders Van der Goes. 1659—1673. II.	- (6.—)	3.—.
12.	Diarium Everardi Bronchorstii. 1591—1627.	- (2.40)	1.25.
13.	Jacobus Traiecti alias De Voecht, Narratio de inchoatione domus clericorum in Zwollis met Akten en Bescheiden betreffende dit Fraterhuis	<i>f</i>	8.75
14.	Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek. 1747—1780. I.	-	6.50.
15.	Brieven van Nicolaes van Reigersberch aan Hugo de Groot	-	7.50.
16.	Collectanea van Gerardus Geldenhauer Noviomagus.	-	3.75.
17.	Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek. 1780—1781. II.	-	7.50.
18.	Brieven van Johan de Witt. 1650—1657. I.	-	6.50.
19.	Notulen der Staten van Holland, gehouden door Hop en Vivien. 1674—1675.	-	5.50.
20.	Willelmi, capellani in Brederode, postea monachi et procuratoris Egmondensis Chronicon.	-	3.90.
21.	Diarium van Arend van Buchell	-	7.—.
22.	Register op de Journalen van Constantijn Huygens Jr.	-	3.90.
23.	Journalen van de admiralen Van Wassenaer-Obdam en De Ruyter gedurende hunne scheepstochten in de Deensche wateren. 1658—1660	-	3.50.

24.	Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek. 1781—1782. III	f 6.50.
25.	Brieven van Johan de Witt. (1657)1658—1664. II.	- 6.75.
26.	Journal der reis van den gezant der O. I. Compagnie Joan Cunaeus naar Perzië in 1651—1652, gehouden door Cornelis Speelman	- 6.50.
27.	De Kroniek van Abel Eppens tho Equart. I .	- 6.75.
28.	De Kroniek van Abel Eppens tho Equart. II.	- 8.50.
29.	Verslagen van kerkvisitatiën in het bisdom Utrecht uit de 16de eeuw	- 5.50.
30.	Dépêches van Thulemeyer. 1763—1788 .	- 7.—.
31.	Brieven van Johan de Witt. 1665—1669. III.	- 6.—.
32.	Stadsrekeningen van Leiden. 1390—1424. I.	- 5.25.
33.	Brieven van Johan de Witt. 1670—1672. IV.	- 6.—.

ABRAHAM DE WICQUEFORT, Histoire des Provinces-Unies des Païs-Bas. 4 vol.	f (26.—) 16.—.
BULLARIUM TRAJECTENSE. 2 tom.	- (24.—) 12.—.
VERSLAG van de algemeene vergadering der leden op 16 April 1895	f 0.60.
VERSLAG van de algemeene vergadering der leden op 20 April 1897.	- 0.90.
VERSLAG van de algemeene vergadering der leden op 14 April 1903.	- 0.90.
BEPALINGEN over de uitgave van handschriften	- 0.25.
BEPALINGEN over het uitgeven van handschriften, betrekking hebbende op de nieuwe geschiedenis	- 0.20.
CATALOGUS der boekerij van het Historisch Genootschap. 3 ^e uitgave. (1872).	- (1.60)
1e SUPPLEMENT op den Catalogus der boekerij van het Historisch Genootschap (1882).	- (1.10)
2e SUPPLEMENT op den Catalogus der boekerij van het Historisch Genootschap (1895)	- (2.10)

} f 1.50.

UITGAVEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP TE UTRECHT ¹⁾.

(De met een * geteekende deelen zijn uitverkocht.)

Lijst van Noord-Nederlandsche kronijken, met opgave van bestaande handschriften en litteratuur. Door S. Muller Fz. 1880 f (1.40) 1.—.

Volledige lijst van alle Noord-Nederlandsche kronijken en wegwijzer door de bestaande handschriften van uitgegevene en onuitgegevene kronijken.

Annales Egmondani. 1863. f (1.20) 1.—.

Oudste bron voor de geschiedenis van het graafschap Holland.

Rijmkroniek van Melis Stoke. Uitgegeven door W. G. Brill. 2 deelen. 1885. f (9.80) 5.—.

Belangrijk verhaal van een grafelijken klerk omtrent de geschiedenis van de laatste tijden van het Hollandsche en het optreden van het Henegouwsche huis.

-Willelmi, capellani in Brederode, postea monachi et procuratoris Egmondensis Chronicon. Uitgegeven door C. Pijnacker Hordijk. 1904 f 3.90.

Nieuwe uitgaaf van deze belangrijke kroniek (vervolg der Egmondse kronieken) volgens het eenig bekende handschrift.

Kronijk van Holland van een ongenoemden geestelijke (gewoonlijk genaamd Kronijk van den Clerc uten laghen landen bi der see). 1867 f (2.30) 1.—.

Kronijk, waarvan de tekst nauw verwant is aan de Hollandsche vertaling der belangrijke kronijk van Beka.

HENRICUS BOMELIUS, Bellum Trajectinum. 1878.
f (1.40) 1.—.

Verhaal van de gebeurtenissen, die aan de annexatie van het sticht Utrecht door Karel V voorafgingen.

Kronijken van Emo en Menko. Uitgegeven door Feith en Acker Stratingh. 1866 f (3.70) 1.50.

Belangrijkste bron voor de oudste geschiedenis van Friesland, vooral voor de sociale historie.

1) Deze inhoudsopgave der uitgaven van het genootschap bedoelt alleen den hoofdinhoud, niet den volledigen inhoud der werken te vermelden.

Quedam narracio de Groninghe, de Thrente, de Covordia
et de diversis aliis sub diversis episcopis Trajecten-
sibus. Uitgegeven door C. Pijnacker Hordijk. 1888.
f (2.10) 2.10.

Belangrijk voor de geschiedenis van Groningen en Drente in de
12e en 13e eeuw. Uitgaaf volgens een handschrift, dat aan de
uitgevers der Monumenta Germaniae onbekend is gebleven.

De kroniek van Sicke Benninge. 1^e en 2^e deel (kroniek
van Van Lemego). Uitgegeven en met kritische aan-
teekeningen voorzien door J. A. Feith; met eene inlei-
ding van P. J. Blok. 1887. f (2.40) 2.40.

Verhaal van een hooggeplaatst getuige van de gebeurtenissen te
Groningen in de 15e en het begin der 16e eeuw, hier voor het
eerst op betrouwbare wijze uitgegeven. Ook de hier overgeno-
men kroniek van Lemego over de 15e eeuw is het werk van
een tijdgenoot.

Het oudste cartularium van het sticht Utrecht. Uitge-
geven door S. Muller Fz. 1892 f (4.60) 2.50.

Bevat alle keizeroorkonden van het sticht Utrecht en alle andere
giftbrieven uit de oudste tijden van het bisdom.

Bullarium Trajectense. Romanorum Pontificum diplomata
usque ad Urbanum Papam VI in veterem episcopatum
Trajectensem destinata. Edidit Gisb. Brom. 2 tomi.
1891, 92. f (24.—) 12.—.

Volledige verzameling van de in het pauselijk archief aanwezige
oorkonden, betrekking hebbende op het bisdom Utrecht.

De rekeningen der grafelijkheid van Holland onder het
Henegouwsche huis. Uitgegeven door H. G. Hamaker.
3 deelen. 1875—78 f (19.20) 7.50.

De rekeningen der grafelijkheid van Zeeland onder het
Henegouwsche Huis. Uitgegeven door H. G. Hamaker.
2 deelen. 1879, 80 f (12.10) 6.—.

Oudst bewaarde rekeningen van de Hollandsche graven, overrijk
aan bijzonderheden betreffende de geographische, administratieve
en sociale toestanden van Holland in de veertiende eeuw.

De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. 1325—
1336. Uitgegeven door S. Muller Fz. 2 deelen. 1889, 91.
f (15.30) 10.50.

Eenige bron voor de kennis van de administratie van het bisdom
Utrecht in het begin van de veertiende eeuw.

De oudste stadsrekeningen van Dordrecht. 1284—1424.
Uitgegeven door C. M. Dozy. 1891 f (2.40) 1.25.

Bevat o. a. de eenige stadsrekeningen uit de dertiende eeuw, die
in Nederland bewaard zijn.

Stadsrekeningen van Leiden. 1390—1434. I (1390—1424).
Uitgegeven door A. Meerkamp van Embden. 1913.

f 5.25.

Bijdrage tot de kennis der huishouding eener Hollandsche stad
in de middeleeuwen.

E. VERWIJS, De oorlogen van hertog Albrecht van Beieren
met de Friezen in de laatste jaren der XIVe eeuw.
1869 f (9.80) 2.50.

Bewerking van deze belangrijke episode der Nederlandsche ge-
schiedenis, voornamelijk getrokken uit de grafelijkheidsrekeningen
van Holland.

Jacobus Trajecti alias De Voecht, Narratio de inchoatione
domus clericorum in Zwollis, met akten en bescheiden
betreffende dit Fraterhuis. Uitgegeven door M. Schoengen.
1908 f 8.75.

Belangrijke bron voor de kennis van de Broederschap des
Gemeenen Levens.

Rekeningen van de gilden van Dordrecht. 1438—1600.
Uitgegeven door J. C. Overvoorde. 1894. f (2.80) 1.50.

Eenige bewaarde middeleeuwsche rekeningen van Nederlandsche
gilden, van belang voor de kennis van de inrichting dezer cor-
poraties.

Rekeningen der stad Groningen uit de 16^e eeuw. Uitge-
geven door P. J. Blok. 1896 f (4.—) 2.—.

Geven een volledig overzicht van de administratie der stad Gro-
ningen in de eerste helft der zestiende eeuw.

G. GELDENHAUER NOVIOMAGUS, Collectanea. Uitgegeven
door J. Prinsen J.Lz. 1901 f 3.75.

Aanteekeningen en opstellen van den bekenden humanist, be-
langrijk voor de kennis van zijn tijd, vooral voor de geschiede-
nis der hervorming en voor de gebeurtenissen in het bisdom
Utrecht.

Verslagen van kerkvisitatiën in het bisdom Utrecht uit
de 16de eeuw. Uitgegeven door wijlen F. A. L. ridder
van Rappard en S. Muller Fz. 1911. f 5.50.

Belangrijke bron voor de kennis der kerkelijke toestanden vóór
de invoering der hervorming.

Onderzoek van 's Konings wege ingesteld omtrent de
Middelburgsche beroerten van 1566 en 1567. Uitgegeven
door J. Van Vloten. 1873 f (3.40) 1.50.

Zeer belangrijke bron voor de geschiedenis van de hagepreeken,
den beeldenstorm en het eerste gewapende verzet tegen de Span-
jaarden in Zeeland.

- Correspondentie van en betreffende Lodewijk van Nassau en andere onuitgegeven documenten. Verzameld door P. J. Blok. 1887 f (2.90) 2.90.
 Bevat o. a. de onuitgegeven apologie van Lodewijk, de rechterhand van zijn broeder prins Willem van Oranje, en eene correspondentie betreffende zijne onderhandelingen met het Fransche hof.
- HORTENSIUS, Over de opkomst en den ondergang van Naarden. Uitgegeven door Peerlkamp en A. Perk. 1866. f (4.50) 1.50.
 Dit geschrift van Lambertus Hortensius, rector der Latijnsche school te Naarden, is vooral merkwaardig om de mededeelingen over het begin van den 80-jarigen oorlog en het uitvoerig verhaal van het uitmoorden van Naarden door de Spanjaarden (1572).
- Memoriën van Roger Williams. Uitgegeven door J. T. Bodel Nyenhuis. 1864 f (2.10) 1.—.
 Merkwaardig voor de oorlogsgeschiedenis der jaren 1572—1574; de schrijver was ooggetuige der gebeurtenissen in de eerste jaren van den opstand tegen Spanje.
- Brieven en onuitgegeven stukken van Jonkheer Arend van Dorp, heer van Maasdam. Uitgegeven door J. B. J. N. ridder De van der Schueren. 2 deelen. 1887, 88.
 f (14.40) 5.50
 Papieren van een handlanger van prins Willem I, belangrijk voor de intieme geschiedenis van den opstand tegen Spanje.
- Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. (1576—1584.) Publiés par P. L. Muller et Alph. Diegerick. 5 vol. 1889—99 . f (34.95) 21.55.
 Volledige bronnenuitgave betreffende de tusschenkomst van den hertog van Anjou, broeder van Hendrik III, in de zaken van den Nederlandschen opstand en de aanneming van de soevereiniteit over de Nederlandsche gewesten.
- De kroniek van Abel Eppons tho Equart. Uitgegeven en met kritische aantekeningen voorzien door J. A. Feith en H. Brugmans. 2 deelen. 1911 . . f 15.25.
 Belangrijk verhaal door een om den gelove uitgeweken Groningschen boer, in hoofdzaak betrekking hebbende op de dertig eerste jaren van den opstand tegen Spanje en inzonderheid gebeurtenissen in het Noordoosten der Nederlanden behelzende.
- Kronijk van Eggerik Egges Phebens. 1565—1594. Uitgegeven door H. O. Feith 1867. . . f (2.40) 1.—.
 Groningsche kronijk van een onpartijdigen hervormingsgezinde, bron van Emmius.
- Uittreksel uit Francisci Dusseldorpii Annales. 1566—1616. Uitgegeven door R. Fruin. 1894. . . f (7.50) 4.—.
 De geschiedenis van den opstand, door een katholiek tijdgenoot geschreven.

Diarium van Arend van Buchell. Uitgegeven door G. Brom en L. A. van Langeraad. 1907 f 7.—.
Zeer belangrijk voor de kennis der oudheden, der zeden en gewoonten in het laatst der 16de eeuw, voornamelijk te Utrecht.

Diarium Everardi Bronchorstii sive Adversaria omnium quae gesta sunt in academia Leidensi, 1591—1627. Uitgegeven door J. C. Van Slee. 1898. f (2.40) 1.25.
Curieuse aantekeningen over het onderwijs en het leven aan de Leidsche academie.

*Brieven van Lionello en Suriano uit Den Haag aan Doge en Senaat van Venetië in 1616—1618, benevens Verslag van Trevisano betreffende zijne zending naar Holland in 1620. 1883 f (6.10) 3.50.
Merkwaardige brieven van de bekende Venetiaansche diplomaten over de geschillen tijdens het bestand.

Memoriën en adviezen van Cornelis Pieterszoon Hooft. 1871. f (4.90) 2.—.
Belangrijk voor de geschiedenis van Amsterdam in de jaren 1578—1620 en voor de houding van deze stad in de godsdienstige geschillen.

Verhooren en andere bescheiden betreffende het rechtsgeding van Hugo de Groot. Uitgegeven door R. Fruin. 1871. f (4.80) 2.—.
Belangrijk voor de kennis van den strijd tusschen de twee groote staatspartijen in het begin van de republiek, waarbij Grotius eene belangrijke rol vervulde.

Brieven en onuitgegeven stukken van Johannes Wtenbogaert. 1584—1644. Uitgegeven door H. C. Rogge. 7 deelen. 1868/74. f (37.60) 12.50.
Deze correspondentie van den bekenden Remonstrantschen hofprediker van prins Maurits is in de eerste plaats belangrijk voor de geschiedenis van de kerkelijke woelingen tijdens het bestand.

Verbaal van de ambassade van Aerssen, Joachimi en Burmania naar Engeland. 1625. 1867 . . . f (1.90) 1.—.
Bevat de onderhandeling over een verbond van onderlinge bescherming na het afspringen van het huwelijk tusschen den zoon van den Engelschen koning en eene Spaansche prinses.

Verbaal van de ambassade van Gaspar van Vosbergen bij den koning van Denemarken, den Neder-Saxischen kreits en den koning van Zweden. 1625. 1867 . . . f (2.30) 1.—.
Behelst de onderhandelingen over een verbond tegen den keizer en den koning van Spanje in het begin van den Dertigjarigen oorlog.

Brieven van Nicolaes van Reigersberch aan Hugo de Groot. Uitgegeven door H. C. Rogge. 1902. . f 7.50.

Belangrijk voor de geschiedenis van De Groot; bevat voorts eene reeks van gewichtige berichten over de toestanden in Nederland in de jaren 1622—1643.

Resolutiën van de vroedschap van Utrecht betreffende de Academie. Uitgegeven door J. A. Wijnne en Lucie Miedema. 1888, 1900 f 7.—.

Met een uitvoerige inleiding over de inrichtingen van hooger onderwijs te Utrecht vóór 1636.

ABRAHAM DE WICQUEFORT, Histoire des Provinces-Unies des Païs-Bas, depuis le parfait établissement de cet estat par la paix de Munster. 4 volumes. I. 1861. II. 1864. III. 1866. IV. 1874 f (26.—) 16.—.

De beste gelijktijdige geschiedenis van de Nederlanden in de tweede helft der zeventiende eeuw door een diplomatiek agent.

De geschillen over de afdanking van het krijgsvolk in de Vereenigde Nederlanden in de jaren 1649 en 1650. Toegelicht door J. A. Wijnne. 1885. . f (5.40) 2.50.

De bekende geschillen van het jaar 1650 worden hier toegelicht uit onbekende stukken uit het Huis-archief van H. M. de Koningin.

Brieven van Johan de Witt. 1650—1672. Bewerkt door Robert Fruin, uitgegeven door G. W. Kernkamp (I) en door N. Japikse (II—IV). 4 deelen. 1906, 1909, 1912, 1913 f 25.25.

Zeer belangrijke bron voor de binnen- en buitenlandsche geschiedenis van de Republiek gedurende de eerste stadhouderlooze periode en voor de kennis van het particulier leven van den Raadpensionaris.

Journal der reis van den gezant der O. I. Compagnie Joan Cunaeus naar Perzië in 1651—1652, gehouden door Cornelis Speelman, met route-kaart en plattegrond en plaat van Persepolis. Uitgegeven door A. Hotz. 1908 f 6.50.

Belangrijk voor de kennis der handelsbetrekkingen der O. I. Compagnie met Perzië in de 17de eeuw.

*Dagverhaal van Jan van Riebeeck, commandeur aan de Kaap de Goede Hoop. 1652—1662. 3 deelen ¹⁾. 1884—93. f (23.80) 15.80

Merkwaardig verhaal van den stichter der Kaapkolonie omtrent de geschiedenis van deze kolonie.

1) Deel I uitverkocht.

H. BONTEMANTEL, De regeeringe van Amsterdam, soo in 't civiel als crimineel en militaire. 1653—1672. Uitgegeven door G. W. Kernkamp. 2 deelen 1897.

f (11.50) 8.—.

Gedenkschriften van een Amsterdamsch regent uit den tijd van Jan de Witt, belangrijk voor de kennis van de regeering en de regeeringsintriges van Amsterdam.

Journalen van de admiralen van Wassenaer-Obdam en de Ruyter gedurende hunne scheepstochten in de Deensche wateren. 1658—1660. Uitgegeven door G. L. Grove. 1907 f 3.50.

Eigenhandige journalen der beide admiralen behelzende het dagelijksch relaas van het voorgevallene gedurende hun verblijf in de Deensche wateren, waar zij den koning van Denemarken in den Noordschen oorlog assistentie kwamen verleen.

Briefwisseling tusschen de gebroeders Van der Goes. 1659—1673. 2 deelen. Uitgegeven door C. J. Gonnet. 1899, 1909 f (12.—) 6.—.

Belangrijke mededeelingen over het politieke en maatschappelijke leven, vooral in Den Haag, in het derde kwart. der 17de eeuw.

Lettres de Pierre de Groot à Abraham de Wicquefort. 1668—1674. Publiées par F. J. L. Krämer. 1894.

f (5.25) 2.50.

Brieven van P. De Groot, den zoon van Hugo De Groot, voornamelijk loopende over de Keulsche vredeshandeling in 1673.

Notulen, gehouden ter Staten-vergadering van Holland door Hop en Vivien. 1671—1675. Uitgegeven door N. Japikse. 1904 f 5.50.

Uitvoerige mededeelingen over het voorgevallene bij het nemen der resolutiën in de Staten-vergadering van Holland gedurende deze belangrijke jaren.

Journalen van Constantijn Huygens den zoon. 1673—1678. 1881 f (3.50) 3.50.

*Journalen van Constantijn Huygens den zoon. 1680—1682 en 1649—1650. 1888. f (2.20) 2.20.

Journaal van Constantijn Huygens den zoon. 1688—1696. 2 deelen. 1876 f (14.60). 14.60.

Journalen van den secretaris van Willem III, hoogst belangrijk voor de kennis van personen en de zedengeschiedenis van de laatste helft der zeventiende eeuw.

Register op de Journalen van Constantijn Huygens Jr. f 3.90.

Onmisbaar bij het gebruik der Journalen.

- Verbaal van de buitengewone ambassade naar Engeland in 1685. 1863 f (1.80) 1.—.
Gewichtig voor de kennis van de verhouding der republiek tot koning Jakob II na diens troonsbestijging en den opstand van Monmouth en zijne aanhangers.
- Négociations du comte D'Avaux, ambassadeur à la cour de Suède, pendant les années 1693, 1697, 1698. Publiées par J. A. Wijnne. 4 volumes. 1882, 83 . f (22.90) 8.—.
Belangrijk voor de geschiedenis van de diplomatieke betrekkingen der mogendheden ten tijde van den Negenjarigen oorlog.
- Memorien van Mr. Diderik van Bleyswijk, burgemeester van Gorinchem. 1734—1755. Uitgegeven door Theod. Jorissen. 1887 f (4.50) 3.—.
Belangrijk voor de geschiedenis van de familieregeering en de regentenintriges in de steden van Holland.
- Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek. 1747—1780. Uitgegeven door F. J. L. Krämer (I en II) en A. J. van der Meulen (III). 3 deelen. 1901, 1903, 1910. f 20.50.
Dagboek van een hooggeplaatst edelman, aan het hof der stadhouders verkeerende en dagelijks met alle invloedrijke personen omgaande.
- Brieven van en aan Joan Derck van der Capellen van de Poll. Uitgegeven door W. H. De Beaufort. Met aanhangsel door J. A. Sillem. 2 deelen. 1879. f (12.20) 4.—.
Brieven van den bekenden adellijken patriotschen leider, hoogst belangrijk voor de geschiedenis van de jaren 1763—1784.
- Dépêches van Thulemeyer. 1763—1788. In de bewerking van Robert Fruin, ingeleid en aangevuld door H. T. Colenbrander. 1912. f 7.—.
Officieele briefwisseling met zijn hof van den Pruisischen gezant in den Haag, van belang voor de kennis van den Patriottentijd.
- Brieven aan R. M. van Goens en onuitgegeven stukken hem betreffende. 3 deelen. 1884—90. f (14.20) 6.25.
Belangrijk voor de autobiografie van R. M. Van Goens en voor de kennis van zijne verhouding tot de stadhouderlijke partij. Bevat bovendien eene uitgebreide correspondentie met buitenlandsche geleerden.
- Brieven van prins Willem V aan baron Van Lijnden van Blitterswijk. Uitgegeven onder toezicht van F. De Bas. 1893 f (3.50) 1.50.
Vertrouwelijke brieven van den prins aan zijn vertegenwoordiger als eerste edele in Zeeland.

- Memorials and times of Peter Philip Juriaan Quint On-
 daatje. By Mrs. Davies f (4.—) 1.50.
 Biographie van den bekenden Utrechtschen patriot van 1784 en
 volgende jaren.

KRONIJK.

EERSTE SERIE.

- I^e jaargang. (Is niet in druk verschenen.)
- IIe jaargang. 1846 f (5.—) 1.50.
 Behelst tal van bijzonderheden over historische personen, kerke-
 lijke zaken, universiteitswezen enz. — Inventaris van brieven uit
 het archief der voormalige vijf kapittelen te Utrecht (1380—
 1513). — Kleine historische mededeelingen enz. enz.
- IIIe jaargang. 1847 f (2.70) 1.50.
 Vervolg van den inventaris der brieven uit het archief der voor-
 malige vijf kapittelen te Utrecht (1514, 1515). — Vele wetens-
 waardigheden over archaeologie, genealogie, archiefwezen. —
 Verklaring van spreekwijzen (dialecten) en spreekwoorden enz. enz.
- *IVe jaargang. 1848. f (3.70) 2.50.
 Verschillende brieven van prins Willem I, Paulus Merula (min-
 nebrief), Wtenbogaert e. a. — Vervolg van den inventaris der 5
 kapittelen (1516, 1517). — Mededeelingen over Czaar Peter en
 zijne vrouw e. a. — Toestand der archieven van Nijmegen, Utrecht,
 Groningen, Dordrecht en andere steden enz. enz.
- V^e jaargang. 1849. f (6.—) 2.50.
 Inventarissen van verschillende stads-archieven. — Brieven van
 David van Bourgondië, Philips II, prins Willem I, Hugo De
 Groot, e. a. — Bijdragen tot de geschiedenis van het Neder-
 landsche zeewezen en krijgswezen (1618) enz. enz.

TWEDE SERIE.

- VIe jaargang. 1850 f (6.—) 2.—.
 Inventarissen van verschillende archieven van steden, gerechten
 en gasthuizen. — Brieven o. a. van Adolf en Karel van Gelder
 (1456—1477), Christiaan II van Denemarken (1525), Karel V
 (1537), Philips II (1561, 67), E. Leoninus (1581), prins Wil-
 lem I (1582), Maurits van Nassau (1600) e. a. — Bijzonderheden
 over Utrechtsche bisschoppen, hertogen van Gelre e. a.; over den
 vredehandel te Utrecht (1713); over afsaatsgelden, papiermerken
 enz. enz.

*VIIe jaargang. 1851 f (6.40) 3.—
 Inventarissen van archieven. — Academie te Franeker. — Middel-
 eeuwsche kerkgebouwen in Friesland en Groningen. — Graftombes
 in Germaanschen smaak en in dien der Renaissance. — Tien
 brieven betreffende de Geldersche aangelegenheden in 1535—
 1537. — Brieven van bekende personen; genealogiën enz. enz.

VIIIe jaargang. 1852 f (6.80) 3.—
 Reproductie van den „Almanach nae den nieuwen ende ouden
 stijl. Opt Juer ons Heeren M.D.XCVIII”, in 12° te Delft bij
 Bruyn Harmansz. — 19 brieven van Anna van Egmond aan haren
 broeder Maximiliaan. — Keuken-rekening van de grafelijkheid van
 Holland en Zeeland. 1401. — Stukken over de Oost-Indische
 Compagnie. — Emigreerende families uit Antwerpen naar Mid-
 delburg. 1586 enz. enz.

*IXe jaargang. 1853 f (6.80) 3.—
 Belangrijke onderschepte Portugeesche briefwisseling. 1634. —
 Stukken van Jan Pietersz. Coen over den handel in Indië. 1622,
 1623. — Fragmenten van oude kronieken. — Journaal, gehouden
 te Batavia door den directeur-generaal Ph. Zwart. 1636. — Chro-
 nologische opgave der oorkonden over de 13^e en 14^e eeuw in
 het stads-archief te Harderwijk. — Bijdragen tot de geschiedenis
 van het geschutwezen (1491—1528). — Brieven; genealogische
 mededeelingen enz. enz.

*X^e jaargang. 1854 f (6.80) 3.—
 Uiterste wil van prins Maurits. — Eenige merkwaardige von-
 nissen. 1524—1645. — Handel op Perzië en de golf van Ben-
 galen. 1633. — Stukken over de Oost-Indische Compagnie. —
 109 Brieven van Maria van Nassau. 1605—1615. — Charters
 in het stads-archief van Harderwijk. 1402—92 enz. enz.

DERDE SERIE.

XIe jaargang. 1855. f (3.20) 1.—
 Betrekking tusschen de Nederlanden en Genève in 1589, 1590. —
 Stukken over de West-Indische Compagnie. — Geslachtswapenen
 en rouwborden in kerken. — Stukken betreffende de krijgsgeschie-
 denis. — Brieven enz. van en aan Anna Maria van Schurman. —
 Onuitgegeven gedichten van Const. Huygens enz. enz.

XIIe jaargang. 1856. f (3.60) 1.—
 Rechtstoestand in het begin der 15^e eeuw. — Rechtsgebruiken in
 de middeneeuwen. — Eenige merkwaardige vonnissen uit den tijd
 der geloofsvervolging te Amsterdam in de 16^e eeuw. — Bijdrage
 tot de geschiedenis van den bouw van den Dom te Utrecht. —
 Autobiographie van den gouverneur-generaal P. A. van der
 Parra. — Grafsteden der oudste bewoners van Denemarken enz. enz.

XIIIe jaargang. 1857. f (4.80) 1.50.
Oorkonden betrekkelijk den twist tusschen den bisschop van Utrecht en den heer van Wisch in 1490. — Inventaris van het stadsarchief te Oudewater. — Begiftigingen en bezittingen van het Carthuiser-convent bij Utrecht. — Charter van 1368, bevattende een overzicht van het bisdom Utrecht in 1278.

XIVe jaargang. 1858. f (5.10) 1.50.
Stukken betrekkelijk den oorlog met Frankrijk in 1672. — Oude doopvonten (met afbeeldingen). — Stukken betrekkelijk de hervormingsberoerten te Utrecht in 1566 en 1567. — Expeditie naar Portugal in Sept. 1557 enz. enz.

XVe jaargang. 1859. f (4.60) 1.50.
Brieven van prins Willem van Oranje aan zijne vrouw Anna van Egmond. — Liefdadige stichtingen te Utrecht. — Charters uit het stads-archief te Harderwijk, 14e en 15e eeuw. — Gevangenneming van Paulus Buys, 1586 enz. enz.

VIERDE SERIE.

XVIe jaargang. 1860. f (5.40) 1.50.
Aanteekeningen betrekkelijk het beleg van Haarlem. — Overlandreis van Indië naar Europa in 1757. — Stukken voor de geschiedenis van de jaren 1588 en 1589 enz. enz.

XVIIe jaargang. 1861. f (5.80) 1.50.
Stukken voor de geschiedenis der jaren 1588 en 1589. — Verdedigingswerken van de IJssel. 1672. — Brieven van Willem van Liere. — Onkosten der judicature van Oldenbarnevelt. — Onkosten der Dordsche synode enz. enz.

XVIIIe jaargang. 1861. f (6.60) 1.50.
Stukken voor de geschiedenis der jaren 1590 en 1591 enz. enz.

XIXe jaargang. 1863. f (7.40) 2.—.
Stukken voor de geschiedenis van het jaar 1592. — Wicquefort's Mémoires. — Heinrici ab Hovel Speculum Westphaliae enz. enz.

XXe jaargang. 1864. f (7.20) 2.—.
Stukken voor de geschiedenis der jaren 1593 en 1594. — De benoeming van graaf Johan van Nassau tot stadhouder van Gelderland. — Beschrijving van een tocht naar de bovenlanden van Banjermassing in het jaar 1790. — De bekostiging der voormalige fortificatiewerken der stad Utrecht enz. enz.

VIJFDE SERIE.

XXIe jaargang. 1865 f (7.60) 2.—.
Stukken voor de geschiedenis van het jaar 1595. — Thysius Leere en Order der Ned. Geref. Kerken. — Rapport fait par Monsieur de St. Aldegonde au Conseil d'Etat de sa négociation en France. 1581. — Bijdrage tot de geschiedenis der geweene en andere behangselapijten, vooral in Denemarken enz. enz.

- XXIIe jaargang. 1866 f (7.20) 2.—
 Stukken betreffende de onlusten binnen Utrecht in 1610. —
 Verbaal van de legatie van Leoninus, van Loozen, Valcke en
 Franckena naar Engeland in 1596. — Stukken betrekkelijk de
 Remonstranten enz. enz.
- XXIIIe jaargang. 1867. f (9.20) 2.50.
 Concept van eene Compagnie van assurance en van haar octrooi.
 1628, 29. — Brieven van Joh. Heinsius over den in 1632 aan-
 geknoopten vredehandel. — Eene bijdrage tot het leven van
 Onno Zwier Van Haren. — Over den geest en de strekking
 van het Amsterdamsche patriciaat enz. enz.
- XXIVe jaargang. 1868 f (9.40) 2.50.
 Brieven van Maarten Harpertsz. Tromp en van Witte Cornelisz.
 De With. — Brieven van Bilderbeck, Nederlandsch agent te
 Keulen, betreffende het laatste gedeelte van den Dertigjarigen
 oorlog. — Aegidius Daalman's Indiaanse aantekeningen enz. enz.
- XXVe jaargang. 1869 f (10.70) 3.—
 Stukken betreffende den vrijen handel op Brazilië. 1637. — Ori-
 gineele brieven van H. Doedens aan Ant. Van Hilten betreffende
 de West-Indische Compagnie. 1641—1648. — Journaal van Joh.
 Van Kerkhoven, heer van Heenvliet, hofmeester van de princes-
 royaal, over de ziekte en den dood van prins Willem II en
 de kwestien omtrent de voogdij van den jonggeboren prins. —
 Geheime correspondentie uit Engeland. 1659, 1660 enz. enz.

ZESDE SERIE.

- XXVIe jaargang. 1870. f (8.—) 2.50.
 Geschillen te Nijmegen. 1617. — Het Geusen Liedboek. — Ver-
 volging van de Remonstranten in Land en Stad van Utrecht.
 1619 enz. — Eenige aantekeningen wegens het gebeurde te
 Utrecht in 1786 en 1787. — Reisjournaal uit de 17^e eeuw naar
 het Heilige Land enz. enz.
- XXVIIe jaargang. 1871 f (8.20) 2.50.
 Aantekeningen betrekkelijk het gebeurde te Utrecht in 1786 en
 1787. — Stukken rakende de Quadruple Alliantie. — Grondig
 verhaal van Amboyna. 1621. — Verhaal van eenige oorlogen in
 Indië. 1622 enz. enz.
- XXVIIIe jaargang. 1872 f (6.20) 2.50.
 Uit de papieren van eenen bewindhebber der Oost-Indische Com-
 pagnie. — Brieven van R. Hoogerbeets. — Doleantiën over mis-
 bruiken in de regeering van Friesland. 1627 enz. enz.
- XXIXe jaargang. 1873 f (8.30) 2.50.
 Stukken betreffende de geschiedenis van den oorlog in 1630 en
 eenige volgende jaren. — Reformatie van 's Hertogenbosch.
 1630. — Classicale acta van Brazilië. 1636—1644. — Brieven

van Willem Van Oldenbarnevelt aan Hugo De Groot. — Uit de papieren van eenen bewindhebber der Oost-Indische Compagnie. — Aanbevelingen voor scheepskapitein enz., ingekomen bij Johan De Witt. 1653—1672 enz. enz.

XXXe jaargang. 1874. f (10.30) 3.—.
Staat van ontvangsten en uitgaven der geestelijke goederen tot onderhoud van predikanten. 1590. — Politieke brieven uit de jaren 1784, 1785 en 1786, meerendeels van den heer Maxim. D'Yvoy — Uit de papieren van eenen bewindhebber der Oost-Indische Compagnie. — Verhaal der gevangenschap van Oldenbarnevelt, beschreven door zijn knecht Jan Francken enz. enz.

XXXIe jaargang. 1875 f (0.40) 2.50.
Rapport der geheime staatscommissie nopens de toekomstige inrichting en huishouding van den staat. 1818. — Journaal van Splinter Helmich, soldaat en later hopman in dienst van den lande. 1572—1598. — De magistraatsbestelling te Utrecht onder de republiek — De vorming van het Oversticht. — Brieven van prins Willem V. 1786—1793 enz. enz.

BERIGTEN.

- I^e deel 1^e stuk. 1846. f (3.40) 1.50.
Dodt van Flensburg over Valerius Andreas. — Visscher over Jan van Rode, vertaler der Somme le Roy. — Dodt van Flensburg over Adam en Paul van Vianen. — Utrechtsch handschrift der Snorra-Edda. — Eyck van Zuilichem, Bouw- en beeldhouwkundige voortbrengselen in ons land.
- I^e deel 2^e stuk. 1848. f (2.20) 1.50.
Nederlandsche handschriften in de Keizerlijke bibliotheek te Petersburg. — Asch van Wijck, Schuttengilden in Nederland.
- IIe deel 1^e stuk. 1849 f (2.20) 1.50.
Verblijf van Christiaan II van Denemarken in Nederland. 1521. — Beroerten te Gent onder Karel V.
- *IIe deel 2e stuk. 1849 f (3.80) 3.80.
Verhooren van Oldenbarnevelt.
- IIIe deel 1e stuk. 1850 f (3.—) 1.50.
Geschiedenis van het geslacht Van Mathenesse. — Catalogue de documents manuscrits relatifs à l'histoire de la Hollande dans les bibliothèques de Paris.
- *IIIe deel 2e stuk. 1851 f (3.—) 1.50.
Journaal omtrent de vredehandeling te Utrecht.
- *IVe deel 1e stuk. 1851 f (3.—) 2.—.
Geschiedenis van het geslacht Nyenrode.

- *IVe deel 2e stuk. 1851 f (2.50) 1.50.
De Upstalboom bij Aurich. — Bescheiden over het eerste tijdvak van de geschiedenis der hervorming in Utrecht. 1524—1566.
- *V^e deel 1^e stuk. 1853 f (3.20) 1.50.
Rapport van den gouverneur generaal Loten over Makasser. — Rapport van den heer van Sommelsdijk over zijne legatie naar Venetie in 1620.
- V^e deel 2e stuk. 1856 f (2.50) 1.—.
Rapport van eene reis naar het hof van Candië. 1671. — Autobiografie van den gouverneur generaal Rijklof van Goens. 1678—1681. — Memorie betreffende het eiland Ceylon door R. van Goens Jr. 1679.
- VIe deel 1e stuk. 1857 f (2.50) 1.—.
De Wicquefort, Mémoires sur la guerre de 1672.
- VIe deel 2e stuk. 1857 f (2.10) 1.—.
Dagelijksche aantekeningen over het verblijf der Franschen te Utrecht in 1672 en 1673.
- VIIe deel 1e stuk. 1861 f (5.50) 1.50.
Stukken betrekkelijk de verovering van Malakka. 1641.
- VIIe deel 2e stuk. 1863 f (6.50) 2.50.
Verbaal van de Nederlandsche gezanten in Engeland. 1618—1619. — Rapport van het gebesoigneerde te Tunis en Algiers. 1622—1623.

CODEX DIPLOMATICUS.

EERSTE SERIE (IN 4°).

- *I^e deel 1^e stuk. 1848 f (2.60) 2.60.
Oorkonden betreffende het voormalig handelsverkeer van Utrecht. — Oudste kameraarsrekeningen van Deventer. 1337—1347.
- *I^e deel 2^e stuk f (2.60) 2.60.
Brieven van Leibnitz en Cuperus o. a. over den Utrechtschen vrede.

TWEEDE SERIE (IN 8°).

- *I^e deel 1^e stuk. 1852 f (3.75) 2.50.
Rekening van de testamentoren van Jacoba van Beieren.
- *I^e deel 2^e stuk 1852 f (3.10) 2.50.
Lettres de Paul Choart seigneur de Buzanval. 1600.
- *IIe deel 1^e stuk. 1853 f (6.20) 3.50.
Oudste burgemeestersrekening van Middelburg. 1364. — Oudste kameraarsrekening van Utrecht. 1390. — Rekening van de bruiloft van Jan van Touraine. 1406. — Bisschoppelijke rekening van 1377.

- IIe deel 2e stuk. 1853 f (3.20) 2.—.
Verbalen van Van Grijsperre en Van Lent, commissarissen in de troubles van 1567 en 1568.
- IIIe deel 1e stuk. 1855 f (6.50) 2.—.
Oude kroniek van Brabant.
- IIIe deel 2e stuk. 1856 f (3.40) 1.50.
Verbaal van de gedeputeerden in Engeland tot vereeniging van de Engelsche en Nederlandsche Oost-Indische Compagniën. 1618.
- IVe deel 1e stuk. 1859 f (3.10) 1.50.
Lettres inédites du comte de Boussu. — Oudste rekening van Antwerpen. 1324. — Rekening van Lier. 1377.
- IVe deel 2e stuk. 1860 f (5.20) 1.50
Lettres de Marnix de St. Aldegonde et de Jean Casimir, comte Palatin. — Briefwisseling met Don Jan van Oostenrijk. 1576—1577.
- Ve deel. 1860 f (12.—) 4.—.
Toe Boecop, Kronijk der bisschoppen van Utrecht.
- VIe deel. 1863 f (1.20) 1.—.
Kronijken van Brabant, Holland en Vlaanderen.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN.

- Iste deel. 1878 f (5.60) 2.50.
Sautijn Kluit, Utrechtsche courant. — Boele van Hensbroek, Guicciardini.
- IIde deel. 1879 f (5.20) 2.50.
Rapport van Aubéry du Maurier. 1624.
- IIIde deel. 1880 f (5.20) 2.50.
Rekeningen der Buurkerk te Utrecht, 15de eeuw. — Brieven aan den hertog van Erunswijk-Wolfenbittel.
- IVde deel. 1881 f (8.80) 4.—.
Verloren van Themaat, Geschiedenis van de vicariën in de provincie Utrecht.
- Vde deel. 1882 f (5.40) 3.—.
Staatkundige berichten uit Frankrijk. 1650—1653. — Stukken over de lichting der waardgelders te Utrecht. — Relaaas van 't gepasseerde op Alsen. 1658.
- *VIde deel 1883 f (6.—) 6.—.
Documenten voor de geschiedenis der Nederlanders in het oosten. — Steven Van der Haeghen, Avonturen. 1575—1597. — Trois arrêts du Grand conseil de Malines.

- VIIde deel. 1884 f (5.—) 5.—.
De Bas, Overgaaf der Bataafsche vloot 1795. — Verslag van Fr. Micheli. 1638. — Visitatie der kerken in het Sticht Utrecht. 1593.
- *VIIIste deel. 1885. f (3.60) 3.60.
Dagboek over 1672. — Apologie van Lodewijk van Nassau.
- IXde deel. 1886 f (6.10) 3.25.
Stukken betreffende den strijd der bisschoppen van Utrecht met de stad Utrecht. — Stukken over den tegenstand der Utrechtsche katholieken tegen de Unie van Utrecht.
- Xde deel. 1887 f (5.80) 3.—.
Buchelius, Observationes ecclesiasticae sub presbyteratu meo. — Zending van Dirk Van Hille naar Spanje. — Onbekende kroniek van het klooster Windesheim.
- XIde deel. 1889 f (6.60) 3.50.
De Wicquefort, Mémoires sur la guerre de 1672. — Drie Briefe der Stadt Londen an die Stadt Dordrecht. 1359. — De Bye, Gedenkschrift betreffende het bewind van Oldenbarnevelt. — Drie Utrechtsche kroniekjes vóór Beka's tijd.
- XIIde deel. 1890 f (4.10) 2.25.
Politiek journaal van 1795. — Bijdragen tot de geschiedenis der Hervormde kerk te Gent. 1578—1584.
- XIIIde deel. 1891 f (5.—) 2.50.
Gedenkschrift van Don Sancho de Londono. — Vervolg op het Recueil de Hopperus.
- XIVde deel. 1892 f (3.80) 2.—
Resolutien der Staten van Holland. 1577 en 1578. — Stadsrekeningen van Dordrecht. 1323—1399. — Reisjournaal van Jhr. Coenders van Helpen.
- XVde deel. 1893 f (4.90) 2.50.
Journaal van Const. Huygens' reis naar Venetië. 1620. — Sommaire de la forme du régime des Provinces Unies. 1647. — Memorie van den gouverneur Van der Graaff over de gebeurtenissen aan de Kaap de Goede Hoop. 1780—1806.
- XVIde deel. 1894 f (4.75) 2.50.
C. Block, Kroniek van het Regulierenklooster te Utrecht. — Buyck, Aanteekeningen over het geus worden van Amsterdam.
- XVIIde deel. 1895 f (4.—) 2.—.
L. Reael, Amsterdamsche gedenkschriften. 1542—1567. — Magistraatsverandering te Utrecht in 1618.

- XVIIIde deel. 1896. *f* (5.75) 3.—
 Fragment van de autobiografie van Const. Huygens. — Notulen en munimenten van het College van commercie te Amsterdam. 1663—1665. — Simon Van Leeuwen's Bedenckingen over de stadhouderlycke macht.
- XIXde deel. 1897 *f* (5.25) 2.75.
 Mémoires de M. De B. sur la cour de Guillaume III. — Memorie van Byam over de overgave van Suriname. — Stukken over de Noordsche Compagnie.
- XXste deel. 1898 *f* (3.25) 1.75.
 Kroniek van het Goudsche fraterhuis. — Notulen van de Patriotische partijdagen. 1783—1787. — Reisebericht des Mgr. Garampi in Holland. 1764.
- XXIste deel. 1899 *f* (4.50) 2.25.
 Koopmansadviezen aangaande het plan tot oprichting eener Compagnie van assurantie. 1629—1635. — Opgaven omtrent inkomsten, goederen, hoorigen, dienstmannen en rechten der abdij Egmond. 1130—1161. — Reisverhaal van Jacob van Neck. 1598—1599.
- XXIIste deel. 1900. *f* (4.90) 2.50.
 Brieven van Sorbière over den toestand van Holland in 1660.— Het oude register van Graaf Florens. — Correspondentie tusschen Prins Maurits en Reynier Pauw. 1617—1619.
- XXIIIste deel. 1901 *f* (4.90) 2.50.
 De kroniek van Aduard. — Memoriën van Th. Rodenburg over verplaatsing van industrieën naar Denemarken. — Correspondentiën in steden van Zeeland.
- XXIVste deel. 1902 *f* (5.25) 2.75.
 Mémoire d'Abraham de Wicquefort. — Mémoire touchant le négoce des Hollandois. — Contract tot oprichting van een Zweedsch factorie-comptoir te Amsterdam.
- XXVste deel. 1903 *f* (5.90) 3.—
 Utrechtsche kroniek over 1566—1576. — De oudst-bewaarde stadsrekening van Gouda (1437). — De confiscatie der goederen van Gillis van Ledenberch. — Das Güterverzeichniss Graf Heinrichs von Dale (1188). — Rekening van de kosten van het rederijkersfeest te Leiden in 1596. — Beschrijving van eenige Westindische-plantageleeningen.
- XXVIste deel. 1904. *f* 4.50.
 De gebeurtenissen op den Amsterdamschen Doelen in 1748. — Armenzorg te Leiden in 1577. — Correspondentiën te Middelburg en te Goes. — De inventaris van het archief van Filips van Marnix. — Memoriën van den Zweedschen resident Harald Appelboom.

- XXVIIste deel. 1905. f 6.50.
 Journal de G. K. van Hogendorp pendant les troubles de 1787. — Arnoldus Buchelius, Trajecti Batavorum descriptio. — Uittreksels uit de brieven van D'Affry aan de Fransche regeering (December 1755—Mei 1762). — Journalen van den stadhouder Willem II uit de jaren 1641—1650. — Brieven van Sylvius en Buat.
- XXVIIIste deel. 1907. f 6.50.
 De tegenpaus Clemens VII en het bisdom Utrecht. — Brieven van J. D. van der Capellen tot den Pol. — Bescheiden betreffende de Doelisten-beweging te Amsterdam in 1748. — Rekeningen van schilderijen en muziekinstrumenten, door Dr. Jonas Charisius in 1607 en 1608 in de Nederlanden gekocht. — Lijst van ambten en officiën ter begeving staande van burgemeesteren van Amsterdam in 1749.
- XXIXste deel. 1908 f 5.25.
 Brieven van Samuel Blommaert aan den Zweedschen Rijkskanselier Axel Oxenstierna, 1635—1641. — Brieven van Louis de Geer, 1618—1652. — Varia betreffende Louis de Geer.
- XXXste deel. 1909 f 5.50.
 Onuitgegeven bescheiden nopens de bereening en de overgave van Amersfoort in 1629. — Utrechtsche kout van 1769. — Een memorie over de republiek uit 1728. — Twaalf onuitgegeven oorkonden uit de 12e eeuw — Brief over een op den 17den November 1572 te Delft gehouden vergadering van de Staten van Holland. — Vroedschapsresolutiën, sententiën en notarieele acten betreffende de Noordsche Compagnie.
- XXXIste deel. 1910. f 6.—.
 Stukken betreffende de kamers der noordsche compagnie na afloop van het octrooi. — Een Rotterdamsch gedenkschrift uit den patriottentijd en de dagen der revolutie. — Brieven van Gijsbert Karel van Hogendorp, 1788—1793. — Advies van het hof van Gelderland aan den Raad van State over het verblijf van Jezuiten te Emmerik. — Gesprekken met koning Willem I. — Bengt Ferrner's dagboek van zijne reis door Nederland in 1759.
- XXXIIste deel. 1911 f 5.50.
 Gegevens betreffende de haringvisscherij op het einde der 16de eeuw. — De Keulsche Nuntius Pallavicino in eu over Holland ten jare 1676. — Doorlopend verhaal van de dienstverrichtingen der Nederlandsche pontonuiers onder den majoor G. D. Benthien 1797—1825. — Bijdrage tot de geschiedenis der plooiërij in 1702. — Oorkonden in de Archives Nationales te Parijs aangaande de betrekkingen der Hollandsche graven uit het Henegouwsche en het Beiersche huis tot Frankrijk. — De dijk-aflaat voor Karel V in 1515—1518.

XXXIII^{ste} deel. 1912 f 5.75.

Een zestiende-eeuwache enquête naar de buitennering^{en} rondom de stad Leiden. — Onuitgegeven oorkonden uit de 13de eeuw, betreffende het klooster Jeruzalem onder Biezeling^e op Zuid-Beveland. — Oorkonden en regesten betreffende de stad Dordrecht en hare naaste omgeving tijdens het grafelijke huis van Holland. 1006—1299. — Aanteekeningen over eene inrichting van hooger onderwijs te Renen en het onderwijs-personeel, dat er aan verbonden was, in de XVII^{de} en XVIII^{de} eeuw. — Johann Beckmann's dagboek van zijne reis door Nederland in 1762.

XXXIV^{ste} deel. 1913. f 6.50.

Brieven over het Leycestersche tijdvak uit de papieren van Jean Hotman. — Adviezen van den Hollandschen Ingenieur Johan van Valkenburg over de bevestiging van Rostock. — Lijst van Nederlanders, studenten te Orleans (1441—1602). — Statistische en andere gegevens betreffende onzen handel en scheepvaart op Rusland gedurende de 18de eeuw. — De Reguliere Kanunniken te Utrecht en hun prior Johannes Passert tijdens het Utrechtsche schisma. — Onuitgegeven oorkonden betreffende de betrekkingen tusschen Holland en Brabant gedurende de XIII^{de} eeuw. — Philips Willem van Oranje nogmaals aan het Spaansche hof, ten jare 1602. — Statistiek van den in- en uitvoer van Amsterdam in het jaar 1774. — Statistiek van den in- en uitvoer van Rotterdam en Dordrecht in het jaar 1680. — Eenige brieven over de voorbereiding van den Bredaschen vredehand^el van 1575.

REGISTER op de Kronijk van 1846—1854. 1857. f 1.50.

Minder goed bewerkt dan het latere register, doch veel uitvoeriger, daar alle voorkomende namen vermeld worden.

REGISTER op de onderwerpen, behandeld in de Kronijk, de Berigten en den Codex diplomaticus. 1877. f 1.50.

Voortreffelijk register, bewerkt door Dr. P. A. Tiele; bevat alleen de onderwerpen, waarover de artikelen handelen.

BEPALINGEN over de uitgave van handschriften. 1894.

f 0.25.

BEPALINGEN over het uitgeven van handschriften, betrekking hebbende op de nieuwe geschiedenis. 1896. f 0.20.

Deze regels, gedeeltelijk gesteld naar Duitsche voorschriften, worden gewoonlijk gevolgd bij de uitgaven van het Historisch Genootschap.

VERSLAG van de algemeene vergadering der leden van het Historisch Genootschap, ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van het genootschap op 16 April 1895.

1895 f 0.60.

Bevat o. a. een uitvoerig verslag van de rede van prof. Fruin over den veldtocht van het jaar 1572.

VERSLAG van de algemeene vergadering der leden van het
Historisch Genootschap, op 20 April 1897. 1897. f 0.90.
Bevat de op deze vergadering gehouden voordrachten der heeren
De Beaufort, Hofstede de Groot en Muller.

VERSLAG van de algemeene vergadering der leden van het
Historisch Genootschap, op 14 April 1903. 1903. f 0.90.
Bevat de voordrachten van prof. Bussemaker over de opleiding
van historici, van mr. Fruin over schot en bede in Zeeland en
van dr. Brom over het onderzoek der archieven te Rome

CATALOGUS der boekerij van het Historisch Genootschap.
(3^e uitgave.) 1872. Met 2 supplementen dd. 1882 en
1895. 3 deelen f (4.80) 1.50.

Bovenstaande werken zijn, voor zoover zij voorhanden
zijn, voor de leden **tegen de helft van den prijs**
te bekomen. Men wende zich daarvoor direct tot den
uitgever JOHANNES MÜLLER te AMSTERDAM.

